

HET ONZICHTBARE HUIS

Dit masterproefproject vormt het sluitstuk van mijn opleiding tot interieurarchitect aan de KU Leuven, faculteit architectuur, op de campus van het Sint-Lucas in Brussel. In de masterstudio startte ik vanuit een analyse van 'Het Geuzenboek', geschreven door Louis Paul Boon. Van daaruit werd mijn interesse gewekt voor de bescherming die de stadsmuren boden voor de inwoners van de stad. Deze bescherming heb ik in dit project opgevat als een beschutting voor de minst beschermde mensen in de stad, namelijk daklozen. Mijn masterproef omvat dan ook het maken van een 'onzichtbaar' huis voor één dakloze, Patrice.

Op deze plek wil ik ten eerste voornamelijk Patrice bedanken, die zich heeft opengesteld naar mij toe en zijn hele leven onder de loep liet nemen door mij om zo een ruimte voor hem te kunnen ontwerpen. Ook wil ik Laurent bedanken, voorzitter bij DoucheFLUX, om me de kans te geven in contact te komen met Patrice en zoveel andere mensen, en voor zijn geloof in het project. Verder wil ik ook mijn steun en toeverlaat, Flory Langers, op deze plek bedanken. Alle daklozen die ik heb gesproken en die me hebben geholpen bij mijn onderzoek om mijn doelgroep beter te begrijpen, en last but not least, verdienen mijn begeleidende docenten en medestudenten een bedankje voor hun kritieken en eerlijkheid, zonder dewelke dit project niet dezelfde inhoud en vorm gekregen had die deze nu bevat.

Inhoudstabel

Woord vooraf	3
Zonder dak	7
De onzichtbare man	9
Onzichtbaarheid	13
Drempels	15
Bescherming	17
Het onzichtbare huis	19
Resultaat	24
Presentatie	27
Uitgewerkt ontwerp	131
Bibliografie	146

Zonder dak

Het onzichtbare huis vertelt het verhaal van Patrice, een ex-dakloze man, die door dit project eindelijk weer een eigen huisje krijgt. Door zijn levensloop te analyseren en deze tot 'the circle of life' om te vormen, krijgen we twaalf opeenvolgende ruimtes die zijn levenscyclus voorstellen. In de kern van het gebouw wordt zijn droom gerealiseerd, waar hij vanuit sommige ruimtes enkel naar kan kijken, en vanuit andere ruimtes naartoe kan gaan door een opening. Omringd door alle stappen van zijn leven, wordt in de kern van het gebouw zijn droom gerealiseerd. Een boomhut, de hereniging met zijn gezin, zijn dochters, en een warme plek waar hij kan relaxen en naar de hemel kan kijken. Een plek waar hij één kan zijn met de natuur, zich kan isoleren van de wereld en zijn eigen ding doen.

Vanuit onze ontmoeting bij de daklozenorganisatie DoucheFLUX start het verhaal van Patrice. Om die reden wordt er ook vertrokken vanuit zijn periode van 'dakloos zijn' om zijn narratief te expliciteren. Het onderzoek is participatief uitgevoerd, vanuit de samenwerking met Patrice, interviews en gesprekken, en vanuit krantenartikels die hij zelf geschreven heeft.

Voor het ontwerp wordt vertrokken vanuit drie parameters die het project overkoepelen, zichtbaarheid, drempels en bescherming.

Deze worden ingezet om eerst het fenomeen 'dakloosheid' beter te begrijpen en later om het ontwerp van 'Het onzichtbare huis' vorm te geven. "Wil je ons beter begrijpen, zoek dan achter ons gedrag en onze woorden naar onze gevoelens, verlangens en verleden."¹ Het ontwerp is een zoektocht naar de mens die Patrice is, om hem te begrijpen, naast zijn dakloosheid. Het leven van Patrice wordt gematerialiseerd en vormgegeven en tegelijkertijd krijgt hij een toevluchtsoord, een plek waar hij zich kan afzonderen, zijn eigen privé-plekje.

Narratieve interieurs willen een verhaal naar voren brengen, dit expliciteren. Ingrijpende veranderingen en gebeurtenissen in de maatschappij of in een mensenleven worden verteld opdat mensen hieruit conclusies kunnen trekken, lessen leren en zelfs verandering kunnen teweegbrengen. Het interieur reconstrueert een bepaalde gebeurtenis, een visie of zelfs een droom. Hierbij wordt er niet gestreefd naar een objectieve vertelling via het interieur, maar eerder een subjectief, gevoelsmatig interieur. Het verhaal krijgt betekenis door het te expliciteren in een interieur.

Narratieve interieurs zijn ook interieurs die een historiek bevatten, een geschiedenis vertellen.

Zo ook de oude stadsmuren, die onderdeel waren van het 16e eeuwse stedelijk interieur. Zij ontstonden uit bescherming en verdediging tegen vijanden die de stad bedreigen. Noties van bescherming, begrenzing en drempels zijn erin terug te vinden. Daarbij zijn daklozen een groep die weinig of geen bescherming hebben.

De eerste narratieve laag in dit project wordt gebracht door gebeurtenissen in relatie te brengen met plaats, in dit geval het Hallepoortpark, vlakbij een oud onderdeel van de stadsmuur en de bank waar Patrice rust vindt in de periode waarin hij dakloos is. Het tweede narratief wordt gebracht door het ontwerp, dat het leven van Patrice materialiseert en tegelijkertijd zijn eigen droomruimte creëert.

¹ DE PRIL, Lieven, Brood én rozen voor iedereen (Antwerpen: Halewijn, 2016)

De onzichtbare man

DoucheFLUX Magazine, n°19

Er was eens een man, die in zijn jeugd is opgegroeid bij zijn grootouders. Niemand die weet waarom zijn ouders hem daar hadden achtergelaten. Al vanaf zijn jeugd moest Patrice voor zichzelf zorgen. Hij werd genegeerd door zijn ouders en noemt zichzelf een autodidact. Toen al onzichtbaar. Pas toen hij 5 jaar oud was, namen zijn ouders hem mee om bij hen te komen wonen. Hij had een bewogen leven, maar vond dan plots toch de juiste vrouw, althans dat dacht hij destijds. Patrice leefde samen met haar en hun twee dochters gelukkig in hun gezellige huisje ergens in Wallonië, in het Franstalig taalgebied van België. Ze hielden veel van elkaar en het was duidelijk dat niets hen kon scheiden. Patrice had een goede job, en had zelfs al 10 jaar niet meer gedronken uit liefde voor zijn vrouw en kinderen.

Alles verliep dus zoals het hoorde te zijn, totdat op een lentedag in maart de vrouw kwaad werd op haar dochters. Ze hadden ruzie over een kleinigheidje, dat in een mum van tijd was omgeslagen tot een grote ruzie waarbij de vrouw haar dochters sloeg. De onzichtbare man zag dit alles gebeuren en was allesbehalve verheugd. Plots zag hij zijn droomvrouw in een heel ander licht. Hun allesoverwinnende liefde was uitgedoofd en ineens stond daar een heel ander iemand voor hem. Patrice was woedend en ging dan ook naar de politie om daar een klacht tegen haar neer te leggen.

Zelf was zij hier natuurlijk niet mee opgezet, en na een flinke ruzie tussen de twee geliefden stapte Patrice in zijn auto en reed weg, voorgoed. Dat was de dag dat hij weer begon te drinken.

Patrice's problemen met alcoholisme startten al op jonge leeftijd, op 14 – 15 jaar, toen hij nog een tiener was. “Maar ik dronk enkel het goede spul, de goede wijnen.” Via zijn werk kreeg hij een appartement, maar door zijn alcoholverslaving verloor hij zijn werk, en dus ook zijn appartement. En zo kwam Patrice terecht in het harde leven van de straat, waar hij een illegaal handeltje bedreef, en waardoor hij uiteindelijk ook in de gevangenis belandde. “In die periode ging ik niet naar hulporganisaties, want ik voelde me hier te fier voor.” Ook omwille van zijn fierheid heeft hij nooit gebedeld. Stelen daarentegen, dat deed hij wel met regelmaat. “Af en toe stal ik om aan eten te geraken, op momenten dat ik geen inkomsten, zelfs geen kleingeld had.”

De man die geen dak boven zijn hoofd had ging in die periode ook graag in de bibliotheek zitten “om te lezen”. Hij is een intelligente man, hij leest en schrijft graag, informeert zich en heeft een uitgesproken mening. Maar hij begrijpt de wereld niet. “Alles draait om geld. Alles wat mensen doen is om geld te verdienen, niets komt nog uit solidariteit, of dergelijke.

De maatschappij draait zo dat wij allemaal moeten gaan werken en geld verdienen, maar ik wil niet werken. Ik wil kunnen profiteren van het leven. Waarom krijgt niet iedereen genoeg geld om te leven? En werken wanneer we willen, als we niet willen zouden we niet moeten werken.”

Op een gegeven moment kon hij in een hotel verblijven omdat zijn ‘handel’ zo goed verdiende. In die periode leefde hij in Frankrijk. Zoals velen in zijn situatie, bleef hij nooit lang op één plek. Hij wandelde vaak rond in de stad en bleef enkel langer zitten op ‘zijn’ plekjes. Die plekjes die hij zich stiekem een beetje toegeëigend had. Wanneer Patrice dakloos was, zat hij graag op een specifieke bank aan de Hallepoort, gewoon om te kijken. Daar kon hij nadenken, zichzelf zijn, enkel genieten. Het is een rustplek voor hem. “Op straat voelen we ons laag, het moraal is laag, we voelen ons minder waard. Op de bank kunnen we wat hoger zijn, ons gelijk voelen. Ze is neutraal, je moet nergens aan tegemoet komen. Het is een plek waar we kunnen dromen en gewoon zijn. De tijd stopt er even.” Als dakloze besta je niet, “je hebt geen rechten want geen identiteitskaart”. Je bent een spook, je wordt genegeerd en geweerd door de maatschappij. “Het is vitaal om te weten dat we leven, dat we bestaan, dat we zijn. Zijn is vitaal.” Patrice wil de mensen aansporen om niet onverschillig te zijn. “Want onverschilligheid laat niet toe om zichzelf te zijn, om zich te vormen, om te bestaan.”

Toen de onvindbare man vervolgens weer naar België kwam om zijn 'handeltje' verder te zetten, werd hij hiervoor veroordeeld. "Op dat moment was ik nochtans gestopt. Mijn advocaat echter dacht dat ik voor 200 procent schuldig was en kwam niet meer opdagen." Toen ze achteraf het dossier van Patrice inkeken, bleek het volledig leeg te zijn. 10 maanden heeft hij toen in de gevangenis gezeten. "Alle keuzes die ik heb gemaakt heb ik zelf genomen. Niemand heeft me de fles in de handen gedwongen. Al mijn beslissingen heb ik bewust genomen. Behalve dakloos zijn! Want het is geen keuze, we worden zo niet geboren!"

Na 10 maanden kwam Patrice uit de gevangenis, en begon hij meteen weer te drinken. Het goede spul. Hij had ook een beetje geld gespaard waarmee hij meteen weer zijn 'bedrijvigheden' kon opstarten. Een hele tijd later volgde hij een ontwenningsskuur, en sinds 4 jaar is Patrice nu gestopt met drinken. Nadat hij een filmvertoning had bijgewoond met enkele andere mensen in DoucheFLUX, is hij in deze daklozenorganisatie terecht gekomen. Nu doet hij er bijna alle activiteiten mee en coördineert zelfs een aantal van deze. Patrice is eigenlijk hét aanspreekpunt in de organisatie geworden. "Ik haatte het dat anderen aan mij zouden denken, ik dacht dat ik alles wel zelf kon. Je denkt teveel na als je dakloos bent, en steeds in negatieve gedachten. Zelfrespect is heel belangrijk om erbovenop te geraken."

Het is heel moeilijk om de hoop erin te houden wanneer je op straat leeft. Het belangrijkste is dat je van jezelf weet dat je wel iets waard bent en dat dit geen permanente situatie is. "Wat anderen over je denken, kan je niet veranderen en kan je niet weten, maar wel jezelf."

Slapen deed de onzichtbare man in een specifieke banksas in Laken, en in de winter sliep hij in de Samusocial. Zijn GSM werd er echter steeds gestolen en hij moest om de twee maand een nieuwe kopen. Na een val op straat, had hij steeds meer last van zijn rug. De man ging naar de dokter, maar werd telkens afgepoeierd en weggestuurd met enkel een pijnstillertje. "Zijt ge hier nu weer?", zei de dokter telkens ze elkaar zagen. De pijn bleef echter aanhouden, "ik begon al helemaal scheef te lopen, ik kon niet goed meer stappen", en uiteindelijk ging hij naar een ander ziekenhuis. "Sint-Pieter, niet het ziekenhuis waar ze mij weggejaagd hadden." Meteen maakten ze een scan en hij moest een operatie ondergaan. Daarna volgde de man een ontwenningsskuur. Hij onderging achteraf nog een operatie om daarna verder te herstellen in een centrum. Dit heeft bij hem het besef gebracht dat hij iets moest veranderen. Hier nam hij eindelijk stappen om van de straat te geraken. "Je kunt jezelf veranderen als je jezelf in vraag stelt."

Hij kwam terecht bij een transitvereniging. Eind goed, al goed? Neen! Van zodra hij een appartement had, kwamen allerlei problemen van zijn verleden weer boven.

Allerlei schulden en alimentatie die hij aan zijn vrouw had moeten betalen de laatste jaren, kwamen weer de kop opsteken. "Ik zakte in een depressie. Het is goed dat ik nu geen wapen heb (toen hij jonger was, had Patrice een wapen om 'meisjes te beschermen'), anders had ik mezelf al lang een kogel door de kop geschoten."

"Het verleden plakt aan u als een elastiek." Omdat hij vorig jaar gedurende twee maand de huur niet kon betalen, wordt hij op 25 februari weer buitengezet. Maar hij neemt het leven van dag tot dag. "Carpe diem." Samen met DoucheFLUX vond hij een noodoplossing. Het was een kamer in Anderlecht waar hij 400 euro voor betaalde, maar er was geen chauffage, en schimmel en ongedierte overal. Vooral spinnen. Geen plek waar een normaal mens wilde verblijven. Hij leefde in zijn eigen hel, en durfde hier niemand uitnodigen want hij schaamde zich voor zijn kamertje. "Ik snap niet dat mensen zoiets verhuren. Dat mensen andere mensen in zoiets laten wonen. Het is gewoon niet menselijk. Maar, alles draait om geld en ze trekken zich niets aan van in welke omstandigheden een ander persoon moet wonen."

Ononderbroken bleven Patrice en zijn kameraden bij DoucheFLUX dan ook verder zoeken naar een andere plek. Een maand later verhuisde hij weer, naar een betere kamer. Deze moet hij delen met een andere man.

Hier in deze kamer heeft hij alles wat hij nodig heeft, maar toch... Hij blijft dromen van zijn eigen plek, een plek waar hij zich kan isoleren van de wereld. Hij droomt van een boom, bomen met boomhutten, een bos met boomhutten. "Dat moet niet altijd collectief zijn, ik ben dat beu! Ik wil een plek voor mezelf, om me te isoleren." De ruimte zelf moet onzichtbaar zijn voor de buitenwereld. Onvindbaar zijn is de essentie. "Bomen waar je in kan, niet zichtbaar dat het een constructie is." Belangrijk voor de ruimte van zijn dromen is de natuur, licht, veel plek, maar toch intimiteit. "Bescherming tegen het geluid van de burens, en een warme plek." Hij fantaseert van een plek met een aantal binnenruimtes waar hij veel contact kan hebben met de natuur.

Koken doet hij niet, maar Patrice wil wel gezellig kunnen samen eten met zijn dochters. Als ze hem willen zien, natuurlijk. Hij hoopt dat ze vaker zullen langskomen als hij een eigen stekje heeft. De man mist zijn dochters enorm, maar hij twijfelt steeds of dit gevoel wederzijds is. In ieder geval droomt hij van een logeerkamer voor hen, zodat ze zouden kunnen blijven slapen, en een tafel, om samen een afhaalmaaltijd aan te kunnen eten. Liefst chinees.

Om zijn waardigheid te behouden, heeft elke mens vitale noden. "Zelfs een dakloze heeft het nodig om zich te verzorgen. Zich wassen, rusten en zich verwarmen zijn vitale noden. Communiceren is een vitale nood.

Geïnformeerd worden, begeleid en ondersteund worden is van vitaal belang voor deze mensen van wie we al te vaak onze blik afwenden." Voor mensen zoals Patrice is het vaak moeilijk zich te wassen, of is het geen erg propere of ontspannen aangelegenheid. Een bad is iets waarvan hij enkel kan dromen, maar toch zo nodig heeft. Bij mijn eigen ervaring, waarbij ik samen met Patrice en Christophe een nacht buiten heb doorgebracht, voelde ik enorm de nood aan een bad achteraf. Niet een douche, maar een bad. Om te ontspannen. Het leven van een dakloze zoals Patrice is namelijk zeer stresserend, maar ook lichamelijk pijnlijk gewoonweg.

De onzichtbare man wil onvindbaar zijn, en in zijn eigen cocon kunnen leven. Zoals ieder mens eigenlijk. Iedereen wil zijn eigen plekje, waar we dan af en toe uit kunnen stappen wanneer we er zin in hebben. Maar het belangrijkste is te kunnen terugkeren naar die eigen ruimte, waar je jezelf kan zijn, zonder schrik voor anderen die je zouden kunnen beoordelen of berispen, weggagen of aanstaren. Een plek voor jezelf, waar anderen niet zomaar kunnen binnendringen.

Onzichtbaarheid

We kunnen ons onzichtbaar voelen, maar we kunnen ons ook onzichtbaar maken. Bij daklozen, en bij Patrice, zijn beiden waar. Hij voelt zich genegeerd, geweid door mensen en door de maatschappij omwille van zijn situatie, maar anderzijds wil hij zich onzichtbaar maken. Door bepaalde plekken op te zoeken waar hij onvindbaar is, door plekken op te zoeken waar hij niet opvalt tussen de vele andere mensen, en door te dromen van een eigen plek waar niemand hem kan vinden. Een plek waar hij kan 'zijn' zonder anderen, of soms met anderen maar enkel als hij dit wil.

'Ik denk dus ik ben.' (Descartes). Ik denk dus ik ben? Gaat deze redenering op voor iedereen? "Over de jaren heen is 'de dakloze' zijn naam verloren en zal anoniem blijven. Het is namelijk moeilijk meevoelen met wie geen naam mag hebben."²

"Er is geen wredere straf te bedenken, gesteld dat het fysiek mogelijk zou zijn, dan dat je los van de samenleving zou komen te staan en absoluut onopgemerkt zou blijven. Als niemand zich zou omdraaien wanneer jij binnenkomt, antwoord geeft wanneer je spreekt of er ook maar iets om geeft wat je doet, en als iedere persoon jou totaal zou negeren of behandelen alsof je niet bestaat, dan zouden woede, onmacht en wanhoop in je opwellen.

De wreedste fysieke martelingen zouden een opluchting betekenen, want hoe zwaar die ook zouden zijn, ze zouden je doen voelen dat je niet zo diep gezonken bent dat je niemand's aandacht waard bent."²

Wat daklozen dagelijks overkomt – niet als persoon worden gezien – is een algemener kenmerk van het stedelijke leven. Persoonlijk contact wordt vermeden, omdat er anders verwachtingen worden geschept bij de ander, en dat hoort niet bij de stedelijke manier van leven. *Honderden mensen om je heen maar niemand die je ziet*. Zo kunnen we de stad beschrijven, en vooral het leven als dakloze in de stad.

Eigen beeld: Man in de straat

Kinderen echter kunnen iemand aanstaren en kijken wél. Zij hebben het gedrag van het negeren en blijven doorlopen nog niet aangeleerd.

Als dit gedrag iets is wat je kunt aanleren, is de kans groot dat je het ook kan afleren. En dat is dan ook precies waar de kunstenaar Krzysztof Wodiczko, de ontwerper van The Homeless Vehicle, gebruik van maakt. The Homeless Vehicle is een verbeterd ontwerp van de supermarktkarren die door New Yorkse daklozen worden gebruikt om spullen te vervoeren en waardevol vuilnis in te verzamelen. Door zijn dakloze consultants te behandelen als alle anderen die geld te besteden hebben, helpt Wodiczko hen iets van hun waardigheid te herstellen. In plaats van kritiek af te doen als ondankbaarheid, ontwerpt Wodiczko zijn kar juist op basis van de vragen en behoeften van daklozen. De kar is niet bedoeld als definitieve oplossing voor dakloosheid. Wel dwingt hij mensen om te kijken en te blijven stilstaan bij wat anders niet gezien wordt.²

Hetzelfde effect werd bereikt door Les Enfants de Don Quichotte, een groep mensen die in de winter van 2006 honderden felrode tenten in een rijke Parijse wijk neergezet hebben. Plots was dakloosheid zichtbaar geworden, niet alleen voor toevallige voorbijgangers, maar ook voor politici die rekening moesten houden met de grote media-aandacht in verband met de komende verkiezingen. De rijke buurtbewoners werden uitgenodigd om een nacht zelf te ervaren hoe koud een decembernacht kan zijn.

² VERSTEEG, Wytstke, Dit is geen dakloze, (Rotterdam: Lemniscaat, 2008)

Ze gaven daar massaal gehoor aan en de tentenkampen konden per nacht rekenen op zo'n honderd buurtbewoners. De tenten maakten het onmogelijk om het 'niet kijken, doorlopen' nog langer vol te houden: wanneer dakloosheid zo duidelijk opvalt, wordt het een bewuste keuze om door te lopen en de daklozen in de kou te laten zitten.²

The Smithsonian Institution in Washington organiseerde begin jaren negentig van de vorige eeuw een tentoonstelling waarin de bezoeker letterlijk het leven van een dakloze kon binnenstappen. Bij het binnengaan van de tentoonstelling zie je een ladekast zoals die in een mortuarium gebruikt wordt. Een lade gaat open en sluit zich weer, terwijl de koptelefoon vertelt dat je net bent overleden. Welkom in *The Etiquette of the Undercaste*, zo heet deze tentoonstelling. Je wordt herboren te midden van een wolkendecor, maar veel te kiezen heb je niet. Je nieuwe ouders zijn verslaafd aan alcohol of aan drugs, en in je koptelefoon weerklinken de statistieken over jouw kansen in dit leven. Deze zijn niet goed. Je zwerft langs de officiële instanties die je vertellen dat jij simpelweg te laag bent opgeleid voor een fatsoenlijke job, langs onbereikbare soepkeukens en politieagenten die jou zo snel mogelijk in de gevangenis proberen te krijgen. Ondertussen hoor je sirenes – en de stemmen van collega-daklozen: 'Het maakt uiteindelijk niemand iets uit of we leven of dood zijn.

Alleen rijke mensen maken zich zorgen of ze wel voor altijd en eeuwig zullen leven. Waarom zou ik me druk maken? Het kost me al genoeg moeite om van dag tot dag te overleven.'²

Hoewel een interessante insteek om te proberen gevoel op te wekken bij het publiek voor de problemen van een dakloze, is de vraag of deze tentoonstelling dat ook echt verwezenlijkt. Je komt er binnen als 'normaal' mens, sterft, en wordt herboren en behandeld als dakloze. Waarom moet iemand eerst sterven om dakloos te kunnen worden?

Armoede en dakloosheid wordt hierdoor afgeschilderd als een erfelijke ziekte, als iets wat 'normale mensen' niet kan overkomen. De waarheid is dat het iedereen kan overkomen, meestal door een cumulatie van problemen waar iedereen wel al eens mee te maken heeft gehad doorheen zijn of haar leven. Een scheiding, het verlies van een job, een ontbrekend sociaal vangnet kan genoeg zijn om ervoor te zorgen dat iemand op straat belandt. Nu vraagt men eerst om een ander leven binnen te stappen om dakloosheid te 'ervaren'. Dit kan al niet meer heel dichtbij de mens die de tentoonstelling bezoekt komen en zijn sympathie opwekken, aangezien het hem toch niet kan overkomen, hij is er eerst voor moeten sterven.

² VERSTEEG, Wytstke, Dit is geen dakloze, (Rotterdam: Lemniscaat, 2008)

Drempels

Wanneer je dakloos wordt, belandt je plots in een andere wereld. Een wereld waar jij tot een andere groep behoort, tot een andere categorie van mensen en waar je aan de rand van de samenleving moet zien te overleven. Bijna alles wat vroeger privé was, moet nu opeens in de openbare ruimte plaatsvinden en gedeeld worden met anderen. Van de ene dag op de andere moet je plots op straat, in de goten, op de stoep, in de niches van de gevels je leven doorbrengen.

“De absolute publieke ruimte kan gedefinieerd worden als de ruimte waar iedereen op elk ogenblik alles kan doen. Privé-ruimte is economische ruimte, de ruimte van macht, de ruimte die iemand heeft verworven bij de gratie van de macht die hij bezit. Publieke ruimte is de ruimte die niemand zich toe-eigent, waar niemand aanspraak op maakt, waar niemand controle over uitoefent.”³ Tegelijkertijd is het publieke van een ruimte tijdelijk. Sommige omgevingen worden elke dag opnieuw, na een bepaald tijdstip, publiek. Dit heeft vaak te maken met een activiteit die in of vlakbij die ruimte wordt uitgeoefend en die dan op een bepaald ogenblik ophoudt, waardoor vanaf dat moment de controle ophoudt en ruimte plots publiek wordt.³

Net in die publieke ruimte kan je daklozen vaak terugvinden, omdat zij geen privé-ruimtes hebben om in te verblijven.

Zij leven daardoor bijna letterlijk op de rand.

Eigen beeld: Vrouw met kind die in portiek zitten.

Op de rand tussen privé en publieke ruimtes. Zoals Cuyvers meermaals beschrijft, zijn wij het zodanig gewend om in privé-ruimtes te leven, dat we moeilijkheden ondervinden om publieke ruimte te vinden, om deze te ‘detecteren’.

De eerste indicatie om deze te vinden is afval: in de publieke ruimte blijft afval liggen voor een langere tijd. Dit geeft aan dat er menselijke aanwezigheid is. Het feit dat het afval blijft liggen en niet wordt opgeruimd, betekent ook dat er niemand is die zich deze plek toe-eigent. De ruimte wordt dus niet geprivatiseerd, want niemand maakt er aanspraak op. Zoals daklozen, wordt afval vaak teruggevonden tegen opstanden en randen, waar de wind het bij elkaar kan waaien.

Een stoeprand bijvoorbeeld, maar ook taluds, lange blinde muren en hekwerken functioneren als vangnetten voor rondwaaiend vuil. De tweede indicatie van publieke ruimte wordt gevormd door de aanwezigheid van behoeftigen: zij die letterlijk een behoefte hebben, maar ook de mensen die geen macht hebben en niet(s) bezitten.³

We kunnen daarbij opmerken dat daklozen zich vaak ook op deze plekken bevinden. Mede door de eigenwaarde die zij zichzelf toekennen, en het feit dat zij meestal nergens anders welkom zijn en dit de soort plekken zijn waar zij misschien niet zullen worden verjaagd, verblijven zij vaak bij plekken die afval vergaren. Vaak houden zij zich bezig met afvalrecyclage en markeren zij hun plekken met afval. Plastic zakken, kartonresten, dekens,... Zij gebruiken zaken die zij op straat en in de afvalcontainer vinden om zichzelf te beschermen. Het is veel makkelijker vuil te gooien op plaatsen waar al vuil ligt. Daklozen worden vaker getolereerd op plekken waar het ‘toch al niet zo proper is’. Alsof zij bij het afval horen.

Wanneer we deze plekken vinden of bespeuren, beseffen we dan dat we zelf ook behoeftig zijn, en dat het daardoor komt dat we hun plekken kunnen begrijpen en zien. En omdat hun behoefte maar weinig verschilt van de onze, kunnen we hun plekken systematiseren en van parameters voorzien.

³ HAVERMANS, Anne-Mie; HEMMERECHEITS, Kristien; CUYVERS, Wim; HERMAN, Frank; JACOBS, Marc; LANOYE, Tom; VERPOEST, Luc; ROBERT, Jan, Schoonselhof nu! Een eigentijdse visie op de Antwerpse necropool (Antwerpen: Erfgoedcel Antwerpen, 2006)

“De publieke ruimte is dus bijna per definitie op te vatten als een informele, niet-ontworpen, niet-geconstrueerde ruimte, een restruimte, een door het systeem vergeten ruimte. De enige uitzonderingen zijn die plekken waar het idee achter de bedachte en geconstrueerde ruimte gefaald heeft, averechts werkt.”³

De hoofdeigenschap van openbare ruimte is juist dat deze bedoeld is voor publiek gebruik. We hebben geen toestemming nodig om ons erin te mogen begeven. Voor daklozen geldt er echter een ander criterium en de oorzaak daarvan schuilt in het woord ‘toevlucht’. Wij bewegen ons een tijdje in de openbare ruimte, maar vroeger of later zullen wij ons weer terugtrekken in een privé-ruimte.

Als dakloze daarentegen heb je geen voorkeur om je achter terug te trekken, zoals wij dat hebben, en moet je noodgedwongen die grens tussen privé en publiek overschrijden. “In de daklozenwereld is buiten binnen en binnen buiten.”² Zoals eerder vermeld, leven zij op de grens, op de rand van privé en publiek, maar ook letterlijk op de rand van een gevel, een trottoir, in een sas. Zij zoeken bescherming op in de tussenruimte, tussen waar het ‘echt’ open is en waar het afgesloten is.

Wanneer Patrice dakloos was, zat hij graag op een specifieke bank aan de Hallepoort om te kijken. Daar kon hij nadenken, zichzelf zijn, enkel genieten. Het is een rustplek voor hem. “Op straat voelen we ons laag, het moraal is laag, we voelen ons minder waard. Op de bank kunnen we wat hoger zijn, ons gelijk voelen. Ze is neutraal, je moet nergens aan tegemoet komen. Het is een plek waar we kunnen dromen en gewoon zijn. De tijd stopt er even.” De bank is één van de weinige plekken in de openbare ruimte waar daklozen gewoon mogen zijn, waar ze niet verjaagd worden.

² VERSTEEG, Wytstke, Dit is geen dakloze, (Rotterdam: Lemniscaat, 2008)

³ HAVERMANS, Anne-Mie; HEMMERECHTS, Kristien; CUYVERS, Wim; HERMAN, Frank; JACOBS, Marc; LANOYE, Tom; VERPOEST, Luc; ROBERT, Jan, Schoonselhof nu! Een eigentijdse visie op de Antwerpse necropool (Antwerpen: Erfgoedcel Antwerpen, 2006)

Bescherming

Mensen worden weinig beschermd op straat. Vaak worden er zelfs maatregelen genomen zodat mensen er net moeilijker kunnen verblijven: ze maken afschuiningen aan vensterbanken en aan zitbanken zodat je er enkel nog tegen kan leunen en niet zitten, er worden 'leuning' op zitbanken gemaakt zodat er niet op gelegen kan worden, er wordt een bepaalde vormgeving gehanteerd, banken worden weggehaald, er worden klapstoelen gezet en zelfs pinnen op de grond bevestigd, alles om te vermijden dat daklozen hier kunnen gaan liggen. Dit houdt niet alleen daklozen weg, maar ook mensen, omdat het op deze plekken niet meer aangenaam verblijven is.

Het opjaagbeleid zorgt ervoor dat veel mensen die vroeger buiten konden slapen in parken of portieken nu maar moeten blijven doorlopen zonder echt te kunnen rusten. Paradoxaal genoeg wordt wie op een bankje ligt door de politie weggejaagd, tenzij duidelijk is dat diegene er ook voor kan kiezen om zich uit te strekken op zijn eigen zitbank thuis.²

De meeste plekken waar wij verblijven, zijn privé-ruimtes waarin wij een bepaalde zeggenschap hebben over de omgeving. In je eigen huis kan je de muziek opzetten die je wil, als je naar een concert gaat, kies je welk concert en als je ergens in een ruimte bent waar de muziek je niet aanstaat of storend werkt, ga je gewoon ergens anders naartoe.

Die zeggenschap over je eigen omgeving is voor een dakloze totaal niet vanzelfsprekend, zoals dat voor ons wel is.² Zoals Vladimir en Estragon in 'Wachten op Godot' geen plek hebben om naartoe te gaan, geldt dat in het echte leven voor iemand die dakloos is ook.⁴ Elke dag opnieuw zoekt een dakloze een plekje op. Het plekje van gisteren is misschien ingenomen en niet meer beschikbaar, of de plek is plots aangepast waardoor hij er niet meer kan gaan zitten. Dan moet hij op zoek naar een nieuwe plek, want 'de dakloze' kan er zelf geen eisen stellen of aanspraak op maken. Hij kan zijn plek wel claimen, maar zodra hij even weggaat, is deze claim op de ruimte niet meer geldig en kan hij net zo goed door iemand anders geclaimd zijn twee minuten later.

Om te bedelen zitten daklozen (uit economische overwegingen) vaak bij winkels, banken, metro-ingangen, stations, en bij pleinen. Wanneer ze echter rustig willen zitten en niet aan het bedelen zijn gaan zij in het park zitten, op het gras of op de zitbanken of in een bibliotheek om te lezen. Wanneer ze willen slapen, zoeken ze het liefst een afgelegen plekje op, ergens in een rustige straat of in een hoek, waar je ze bijna niet kan zien, alleen als je naar hen op zoek bent. Sommigen slapen ook in een opvang, in een station of in de wachtzaal van de spoedafdeling van een ziekenhuis (als ze hier mogen blijven).

's Avonds zijn winkelportieken van gesloten winkels heel populair als slaapplek. Alle plekken waar daklozen verblijven hebben één ding gemeen: ze zoeken de bescherming op van niches, portieken, overkappingen,... Wanneer zij op straat zitten of liggen valt het op dat zij zich vaak dichtbij urinoirs, in niches, onder een afdak of uitkraging van een gebouw, tunnel of brug, elektriciteitskast, op of aan een lage muur of een verhoog, bij een (verlichtings-)paal, aan een leegstaand gebouw, tegen of in de buurt van een plantenbak, een boom of regenpijp bevinden.

Steeds hebben daklozen materialen bij zich op straat, of zoeken deze op, die ze gebruiken als buffer voor de koude, maar ook voor het comfort. Om de harde stenen, of andere materialen die op straat gebruikt worden, te verzachten. Uit observaties heb ik gezien dat zij onder andere deze materialen bij zich hadden: karton, dekens, mousse, rugzak, plastic zak, stoffen zak; een soort fatboy, een pallet, een valies of trolley, kleren, kranten, zachte matrassen, een tent, een slaapzak, een kussen en een emmer.

William James (1842 – 1910), grondlegger van de psychologie als wetenschappelijke discipline, beschreef de verzameling van uiterlijke zaken zoals huis, kledij en boekenkast als het materiële of stoffelijke zelf.

² VERSTEEG, Wytstke, Dit is geen dakloze, (Rotterdam: Lemniscaat, 2008)

⁴ BECKETT, Samuel, Wachten op Godot (Amsterdam: De Bezige Bij, 2006)

Dat materiële zelf kunnen we bekijken als een ajuin die je laag voor laag kunt afpellen. We zijn het meest verbonden met datgene wat we verkregen hebben door lang en moeizaam te werken, en wanneer we dat verliezen lijkt het alsof een deel van onszelf is vernietigd. Als je dakloos wordt, is er van je materiële zelf doorgaans niet veel meer over.² Je probeert dit dan weer te herstellen door ook op straat materialen te gaan verzamelen, en dan hetgene waar je makkelijk bij kan, afval.

Mensen verschillen nu juist daarin van dieren dat zij meer nodig hebben dan de fundamentele basisbehoeften om gelukkig te zijn. Wat je echt nodig hebt, wordt niet alleen bepaald door je eigen lichaam, maar net zo goed door je omgeving.² Mensen vergelijken zich steeds met anderen en willen graag gelijk zijn. Wanneer ze niet kunnen voldoen aan dezelfde behoeften als hun vrienden en familie, zullen ze tenminste proberen de schijn op te houden dat ze dezelfde dingen doen, totdat ook dit niet meer mogelijk is.

² VERSTEEG, Wytstke, Dit is geen dakloze, (Rotterdam: Lemniscaat, 2008)

Het onzichtbare huis

Zich beschermen, zich inpakken, een buffer creëren doen dakloze mensen, alsook de onzichtbare man, met eenvoudige materialen. Materialen die ze op straat vinden, die anderen als afval beschouwen, of materialen die ze voor niets ergens kunnen krijgen. Maar ook deze materialen hebben hun waarde. Zij worden gekozen omwille van hun isolatie tegen de koude, hun zachtheid, en omdat ze gemakkelijk te vinden zijn.

Een eenvoudig en zeer gemakkelijk te vinden materiaal is krantenpapier. Elke bewoner, zelfs nu nog, in een tijd waarin veel minder papieren kranten worden gelezen, heeft dit wel in huis. Sommigen meer dan anderen, maar toch. Na één dag echter is een krant al afval geworden. Niemand leest nog de krant van gisteren. Dit maakt het een geweldig goed te vinden materiaal. Na één dag geeft iedereen graag zijn krantenpapier weg want het is toch niets meer waard. Mensen zijn blij dit weg te geven, dan is hun afvalzak- of doos minder snel vol.

Krantenpapier heeft zijn charmes, niet enkel omwille van de warmte die het van zichzelf afgeeft, maar ook omwille van de geschiedenis en het tijdsverloop die het met zich meedraagt. Een krant vertelt al het nieuws van één dag, maar na die dag ligt het al in het verleden. Dit maakt dat bij hergebruik van het materiaal, je een soort van tijdspanne kan aflezen aan de constructie waarvoor het gebruikt werd.

Een gebouw gemaakt uit kranten lijkt misschien absurd, omdat wij een krant niet associëren met een bouw materiaal. Echter kan het heel sterk zijn wanneer het bijvoorbeeld wordt gestapeld of wanneer het wordt gerold tot buis. Ook kan het als papier-maché, in combinatie met een ander materiaal nog sterker worden.

Na een aantal experimenten te hebben uitgeprobeerd, bleek een combinatie van deze de beste (lees: sterkste) keuze te zijn. Het papier wordt sterk wanneer het wordt opgerold tot buizen, en deze buizen aan elkaar verbonden worden. Maar het wordt nog sterker en geeft meer textuur aan het geheel wanneer er een mengsel van papier-maché (behanglijm en krantenpapier) en jute wordt tegen gelijmd.

Eigen beeld: Mockup 1/1 muur krantenpapier.

De kolommen van krantenpapier zijn net boomstronken, waarvan, als je ze doorsnijdt of je ze bovenaan bekijkt, je de levenslijnen kan zien binnenin. Het gebruik ervan is daarom niet enkel rationeel en praktisch, maar ook symbolisch en poëtisch omdat het ook 'the circle of life' voorstelt, maar ook Patrice's ultieme droom om een boomhut te hebben voorstelt.

Krantenpapier gebruiken als bouw materiaal voor 'Het onzichtbare huis' zorgt ervoor dat dit huis niet herkenbaar zal zijn als huis. Omdat wij dit materiaal niet herkennen als bouw materiaal en daarom zien wij het niet. Daardoor wordt 'Het onzichtbare huis' onzichtbaar.

Interessant aan deze bouw wijze en tegelijkertijd afwerkingswijze is dat geen enkel stuk muur hetzelfde zal zijn. Hoewel zeer gelijkend op elkaar vanuit de verte, zal toch overal een ander stukje tekst, beeld of plooï van het papier te zien zijn. Dit maakt dat je, ook als je elke dag in het gebouw vertoeft, een ander deel van de constructie kan ontdekken. De afwerking binnenin zal ook niet glad zijn, maar wel veel vouwen en gaatjes en putten laten zien en voelen, deels omdat dit Patrice dit zelf zal bouwen en omdat gladde muren maken vakwerk is, maar vooral omdat het leven ook niet vlak en glad is. De levensloop van Patrice komt met vele bochten en stoten, en is niet rechtlijnig of gelijk. Elke stap is anders, elke keuze, elk pad, elke noodzaak.

Dat is af te lezen in het ontwerp (bijvoorbeeld door de keuze om voor elke ruimte andere deuren en openingen te gebruiken) en dus ook in de materiaalkeuze en afwerkingskeuze. Van buitenaf lijkt alles hetzelfde maar eenmaal binnen in het huis, merk je dat niets meer hetzelfde is.

Het grijze papier van een krant overtreft het vaak voor de printer gebruikte witte papier omwille van de duisternis die het in zich meedraagt. Een grijs interieur, gecombineerd met schaduw en duisternis van licht, geeft de sfeer van het leven van de onzichtbare man veel beter weer dan het felle, witte licht waar de moderne westerse wereld vandaag de dag naar streeft. De schaduw die over leven van Patrice ligt, met enkele lichtpuntjes van hoop, komend van de dromen die hij koestert, worden veel poëtischer in het donker dan in het licht. Het natuurlijke vuur waarvan de onzichtbare man droomt, komend van bijvoorbeeld een open haard, geeft een sfeer en warmte in de duisternis die helemaal gebroken zou worden indien de vlammen onder een fel kunstlicht zouden moeten branden.

Zoals Jun'ichiro Tanizaki in 'In Praise of Shadows' beschrijft hoe een Japanse kamer steunt op een variatie van schaduwen en het niets anders heeft, is dit precies hetgeen Patrice's leven omvat. Een variatie van schaduwen, met enkele lichtpuntjes in de verte, en soms wat dichterbij.

Het is het indirecte licht dat een sfeer maakt in onze ruimtes, in tegenstelling tot een direct, verblindend rechtstreeks licht dat enkel functioneel is en een sfeer kan breken. Het mysterieuze aan de donkerte is dat niet alles te zien is. Dingen worden onzichtbaar en kunnen verborgen worden. Zoals Patrice ook onzichtbaar wil zijn in zijn onzichtbaar huis. In plaats van bepaalde elementen te accentueren met een direct licht, kunnen we net die bepaalde elementen gaan verbergen met een indirect licht, en door de schaduwen die dit met zich meebrengt.

In het interieur van Patrice wordt enkel gevonden, dus gratis, of tweedehands (bvb rommelmarkt of andere) ingezet. De afgedankte meubels die mensen voor het grof vuil op straat zetten, kunnen hier een tweede leven krijgen. Zoals we het krantenpapier gratis kunnen krijgen van de mensen voor de structuur, zal ook het interieur worden opgebouwd uit gratis, gevonden en zeer goedkope materialen.

“Dankbaarheid, ha! Ik ben ooit dankbaar geweest, ik bedoel echt dankbaar: voor een bank. Zo'n oude leren bank met van die scheuren erin waar de vulling uit puilt. Die stond op straat, bij het grof vuil, en ik had al de hele dag gelopen en d'r was hier geen plek en daar geen plek en toen was er opeens die bank.

En die heb ik toen verschoven, zodat ie uit de wind en het zicht stond, en ik heb erin gelegen, het was warm en zacht, het was bijna het Hilton, echt waar. En ik dacht: als ik ooit een huisje heb, dan zet ik daar die bank neer, het kan me niet schelen hoe oud ie is. Maar 's avonds ging ik er waar naartoe en toen was die bank natuurlijk weg – stond ik daar in mijn eentje naast de lantarenpaal.”²

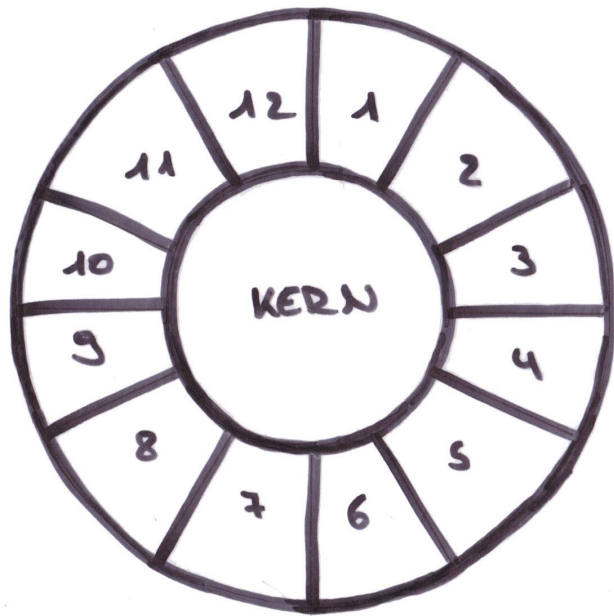
Eigen beeld: Meubels op straat die wachten om opgehaald te worden door de vuilniskar.

Zoals het gebruikte papier, hebben ook deze elementen een geschiedenis en een verhaal te vertellen, dat van hun vorige eigenaars. Sporen van dit verleden dragen zij met zich mee door de eventuele krassen, gaten of gebroken stukken die zij laten zien. Zoals David Mach's werk wordt beschreven, wordt ook in dit project 'van niets iets gemaakt'. Want ook afval heeft nog zijn waarde. Ook iemand die uit de maatschappij is gevallen, heeft zijn waarde...

² VERSTEEG, Wytstke, Dit is geen dakloze, (Rotterdam: Lemniscaat, 2008)

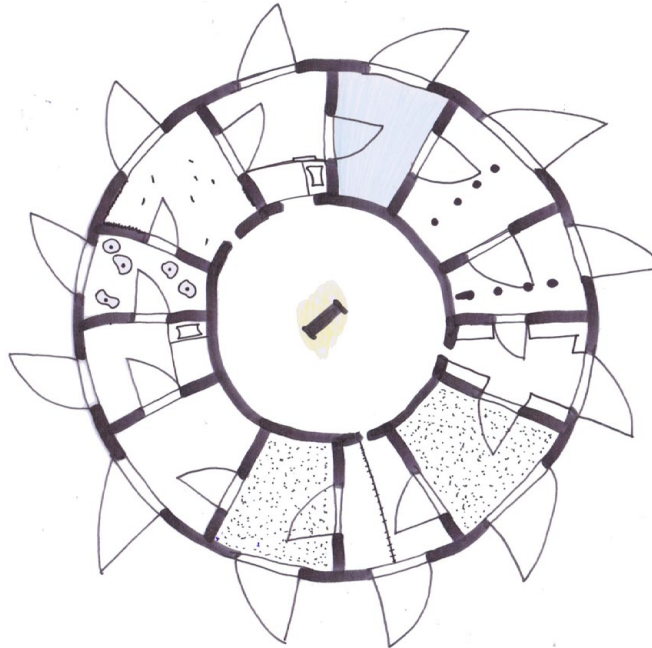
Het onzichtbare huis is opgebouwd in cirkelvorm.

Eigen beeld: concepttekening.

Die vorm staat symbool voor de cirkel van zijn leven, dat in bepaalde cyclussen gebeurt, waarbij hij soms hervalt in oude gewoontes, om er dan weer eens uit te breken. Het is 'the circle of life'. In het ontwerp wordt Patrice's leven gematerialiseerd. Dit is de eerste schil, die een vertaling is van zijn levensloop, samengesteld uit 12 facetten, zoals een klok uit twaalf cijfers bestaat. Elke ruimte heeft zijn eigen deur, zodat er van buitenaf 12 dezelfde deuren te zien zijn. Op die manier weten buitenstaanders niet waar Patrice woont.

Er staan ook geen huisnummers op de deuren bijvoorbeeld, die een indicatie zouden kunnen geven van wat er zich binnen bevindt. Zonder adres, zonder postbus kan Patrice anoniem zijn en blijft een soort bevreemding hangen over welke functie de constructie nu eigenlijk heeft.

Eigen beeld: concepttekening.

We openen één van de 12 deuren aan het slot dat eraan vasthangt. We starten bij Patrice's situatie als dakloze. Deze ruimte wordt ingepakt door een bank, zoals we die dagelijks op straat of in parken kunnen zien. Deze bank staat symbool voor de rust die hij er terugvond wanneer hij op straat leefde en die hij zo'n grote waarde gaf.

We zien ook een haakje waar een lantaarn aan hangt. In alle ruimtes zullen we zo'n haakje terugvinden, om telkens onze lantaarn te verhangen. Van bovenaf, vanaf de ruimte die zich hoger erachter bevindt, komt een streep licht vanuit een rij plastic flessen naar binnen.

Dit is trouwens in alle 12 ruimtes zo, het licht komt symbolisch van bovenaf, vanuit de kern van de constructie, waarin de droomruimte van Patrice zich bevindt. Wanneer we achter de bank kijken, zien we een klein piepgat in de muur recht tegenover de deur, dat ook een beetje licht doorlaat en tegelijkertijd, als we er met onze neus tegen staan, al een klein voorproefje geeft van de droomruimte die erachter ligt.

Links in de ruimte zien we een doorzichtige dubbele deur, die naar de volgende ruimte leidt. Door de deur zien we al een beetje wat zich erachter bevindt. We pakken de beide deurklinken vast, doen de deur open en stappen de volgende ruimte in. Hier zien we overal planten in bloempotten van aan het plafond hangen. Het lijkt klimop maar ze zijn nep. Deze stellen symbolisch de handel in harddrugs voor die Patrice tijdens zijn leven op straat verwelkomt met open armen, omdat hij dan geld verdient en zich zelfs een hotel kan betalen van zijn verdiensten. Ook hier komt licht van bovenaf en door een gat tegenover de deur. Deze opening is groter dan in de vorige ruimte, geeft wat meer licht en we kunnen al wat meer van de droomruimte zien.

Door een accordeondeur gaan we naar een ruimte waar een locker staat. Het is een kleine benauwende ruimte, waarin we Patrice's tijd in de gevangenis, waarin hij belandde door zijn drugshandel, kunnen waarnemen. Weer is er een piepkleine opening die ons een blik kan geven over de ruimte erachter en komt het licht van bovenaf door de PET-flessen.

Wanneer we verdergaan en de volgende deur willen openen, die een standaarddeur is, kunnen we die niet helemaal openen. Hij botst namelijk tegen de muur erachter. De doorgang is te smal. We moeten ons wat binnenwurmen en de deur dan weer sluiten. Ook hier zien we allerlei planten klimop, een plant die snel groeit en zich snel verspreidt. In deze periode handelt Patrice nog steeds met drugs, maar de zachtere soort.

Een smalle opening leidt ons dan naar de volgende ruimte. Hier is enkel een kast te vinden, waarin allerlei medicijnen opgeslagen staan. We zijn terecht gekomen in de fase waarin Patrice meerdere operaties moest ondergaan en een ontwenningsskuur volgde. Hij krijgt meer en meer hoop op een beter leven, en om die reden hebben we een duidelijk zicht op de droomruimte. We kunnen hem bijna voelen.

Door de dubbele deur die ons verwelkomt naar de volgende ruimte, komen we terecht in een ruimte die ingenomen wordt door een éénpersoonsbed.

Patrice komt terecht in een transitvereniging en heeft eindelijk weer een eigen bed in een appartement. Hier is nu een volledige opening naar de droomruimte toe en we kunnen er zo in stappen. We zijn nu in de kern van het huis. Hier zien we de dromen van Patrice verwezenlijkt. Zijn eigen plek, waar hij zich kan isoleren. De boomhut. Een boom is een herkenningspunt, ook Vladimir en Estragon in 'Wachten op Godot' wachten bij een boom, ze schuilen er zelfs achter om zich te verstoppen voor iemand.⁴ Het is een symbolische schuilplek, zoals een boomhut dat voor Patrice is. De ladder die zich in het midden van de ruimte bevindt staat hier symbool voor. We zien een bad, een haard en een tafel met vier stoelen aan. Deze stellen elk een droom voor die hij op een bepaald ogenblik in zijn leven had. De haard is duidelijk zichtbaar vanaf de periodes waarin hij dakloos was en vooral behoefte had aan warmte, zoals het bad zichtbaar is vanuit de ruimte die zijn periode van slechte huisvesting voorstelt, en de tafel met vier stoelen is de droom van gezinshereniging die hij voelt tijdens en na de echtscheiding met zijn toenmalige vrouw. In deze ruimte komt veel licht van bovenaf doordat er maar boven de helft van de ruimte een dak is. We hebben zicht op de hemel. Wanneer we de ladder opgaan, komen we bovenaan in de vrije lucht en kunnen we luieren in een ligstoel met een bijzettafeltje en parasol erbij.

We vervolgen onze weg, weg van de droom, terug naar de ruimte met het éénpersoonsbed waar we vandaan kwamen. Om in de volgende ruimte te belanden moeten we ons bukken om door een opening naar binnen te gaan. Hier zien we een oud bureau, zoals we dat lang geleden ook nog in de scholen konden terugvinden. Dit bureau stelt de schulden uit het verleden voor, die terugkomen naar Patrice om hem te plagen nu hij weer een adres heeft. Hij belandt in een depressie. Weer komt het licht van boven, en kunnen we onderaan de ruimte, tegenover de deur, kijken naar de droomruimte. Maar enkel als we ons op de vloer leggen om te kijken, want zo laag is de opening.

Als we door de smalle opening gaan die in de muur is om naar de volgende ruimte te gaan, zien we niets dan een emmer die dienst doet als toilet. Patrice is in een slecht appartement belandt door zijn schulden, en hier is het vuil, vol schimmel en met allerlei beestjes die rondlopen in het appartement. Hier is de opening naar de droomruimte heel smal en klein geworden, Patrice's hoop heeft een deuk gekregen.

Voorzichtig doen we het gordijn open naar de volgende ruimte. Bang voor wat er komt. We zien een stapelbed, en een grote opening naar de droomruimte.

⁴ BECKETT, Samuel, Wachten op Godot (Amsterdam: De Bezige Bij, 2006)

Patrice deelt een kamer met iemand, maar het is schoon en proper, dus krijgt hij weer hoop om op een dag toch zijn eigen ruimte te bezitten.

Door een opening op 1m hoogte kruipen we in de volgende ruimte. Hier staat een waterfontein. Deze ruimte stelt zijn decennialange alcoholverslaving voor, die hij al heeft vanaf zijn jeugd. Rechtsonder in de ruimte hebben we een opening naar de droomruimte toe, die niet groot genoeg is om erdoor te gaan, maar groter dan de piepgaten van zijn dakloze periode of zijn periodes van drugshandel.

We gaan verder door een grote opening, waar we een tafel met vier stoelen aan tegenkomen. Hier is Patrice gelukkig, hij heeft een gezin, een goede job, een huisje,... Alles wat hij nodig heeft. Zelfs zijn alcoholverslaving geeft hij op voor zijn gezin. Deze ruimte heeft dan ook een grote opening waardoor we naar de droomruimte kunnen.

Wanneer we door de klapdeur die volgt gaan echter, zien we een tafel met enkel één stoel staan. Patrice is alleen en zit in een echtscheiding. De klapdeur geeft nog een extra klap in het gezicht. Hier wordt de opening naar de droomruimte plots weer heel klein. Een smalle strook op ooghoogte. Door de laatste deuropening glijden we naar de volgende ruimte, want de vloer is er niet recht. Zo komen we terug bij de bank waar we deze wandeling gestart zijn.

Elke ruimte is groter of kleiner afhankelijk van de duur van de periode en het gevoel van tijd. Soms lijkt iets langer te duren dan het effectief duurt, of soms lijkt het net heel kort te duren terwijl het in werkelijkheid langer duurt. De middenste cirkel, die de droom van Patrice voorstelt, staat niet pal in het midden, maar is een beetje verschoven zodat je in bepaalde ruimtes de benauwdheid van de situatie meer kan voelen dan in andere.

Een Amerikaanse schrijfster bedacht een plan om daklozen nieuwe boeken te doneren, omdat zij in haar leven het meeste had geleerd door een leven lang lezen. “Boeken zijn een bron van informatie, een manier om aan het alledaagse te ontsnappen, voedsel voor de geest en voor de ziel; ze zorgen voor ontspanning en plezier, brengen je aan het lachen, aan het huilen, helpen je om met anderen mee te voelen. En als er iets beter is dan een boek, dan is het wel een nieuw boek.”² Dit voorbeeld toont aan dat we, om de behoeften, noden en verlangens van een dakloze te begrijpen en hiertoe bij te dragen, we ons eerst moeten afvragen wat onze eigen belangen zijn. Alleen als we dit weten, kunnen we ons voorstellen wat de belangen van een ander zijn, kunnen we ons verbeelden wat het is om in zijn schoenen te staan. “De vraag wat daklozen nodig hebben, wordt dan eigenlijk een beetje absurd: vraag je eerst maar eens af wat je zelf nodig hebt, en grote kans dat een dakloze behoefte heeft aan precies dezelfde dingen.”²

² VERSTEEG, Wytstke, Dit is geen dakloze, (Rotterdam: Lemniscaat, 2008)

Resultaat

Het onzichtbare huis, ontworpen voor en met Patrice, biedt de mogelijkheid hem zijn eigen plekje te geven, terwijl hij wordt herinnerd aan wie hij is, wat hij heeft meegemaakt en zijn droom verwezenlijkt ziet. Het ontwerpen van deze ruimtes voor een ex-dakloze, biedt niet alleen mogelijkheden voor hemzelf, maar ook voor andere (ex-)daklozen die elk dromen van hun eigen plekje. Hoewel iedere persoon natuurlijk droomt van andere zaken en een ander levensverhaal heeft, kan het systeem en de materialen waarmee deze ruimte is ontworpen ook voor deze mensen worden ingezet. Zoals Patrice's levensloop is ontleed en omgezet in een interieur, kan dit voor anderen op dezelfde manier worden gedaan. Hetzelfde kan worden gedaan voor de droomruimte in de kern van het gebouw. Iedere droom is anders, maar de materialiteit waarmee daklozen zich omringen, is voor ieder van hen ongeveer gelijk. Zij moeten zich behelpen met afval en eventuele donaties van een gulle geveer om te overleven.

Ik ben ervan overtuigd dat Patrice met dit concept gelukkiger is dan in zijn kamertje die hij momenteel deelt met een andere man. Bovendien worden voor hem allerlei zaken opgelost met de constructie van deze ruimtes: hij wordt weer onvindbaar, waardoor het verleden hem niet meer kan achtervolgen, hij krijgt zijn droomruimte, en tegelijkertijd wordt hij herinnerd aan de cirkel waarin zijn verleden verloopt.

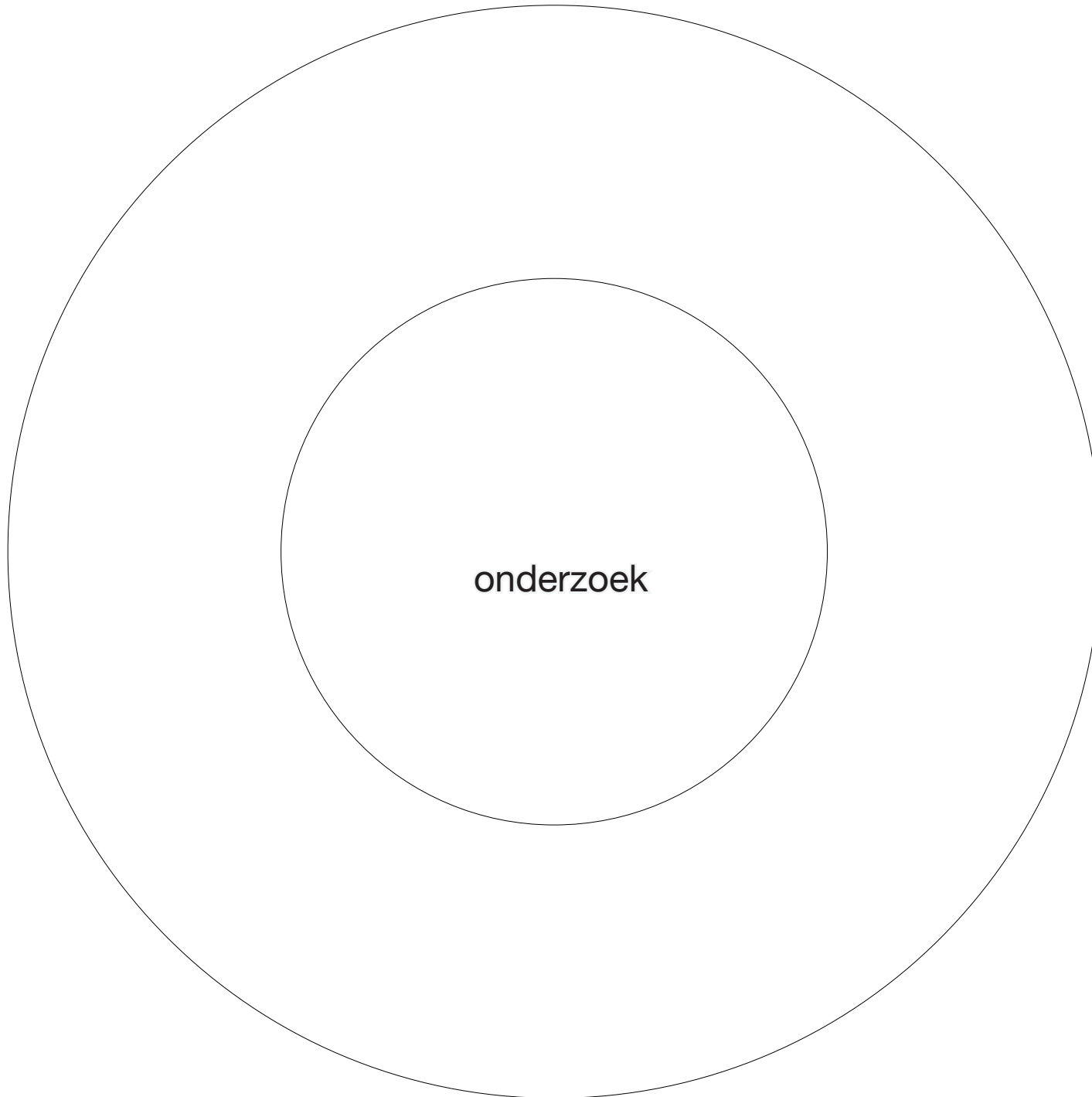
Deze herinnering aan zijn verleden zal hem helpen om niet weer dezelfde 'fouten' te maken.

Een traditioneel huis zoals we dat in België vaak zien is niet wat Patrice wil, en dat zal hij zeer waarschijnlijk ook nooit kunnen betalen, maar in het onzichtbare huis kan hij alles hebben wat hij wil zonder zich hiervoor blauw te betalen, want hij kan alle materialen gratis vinden.

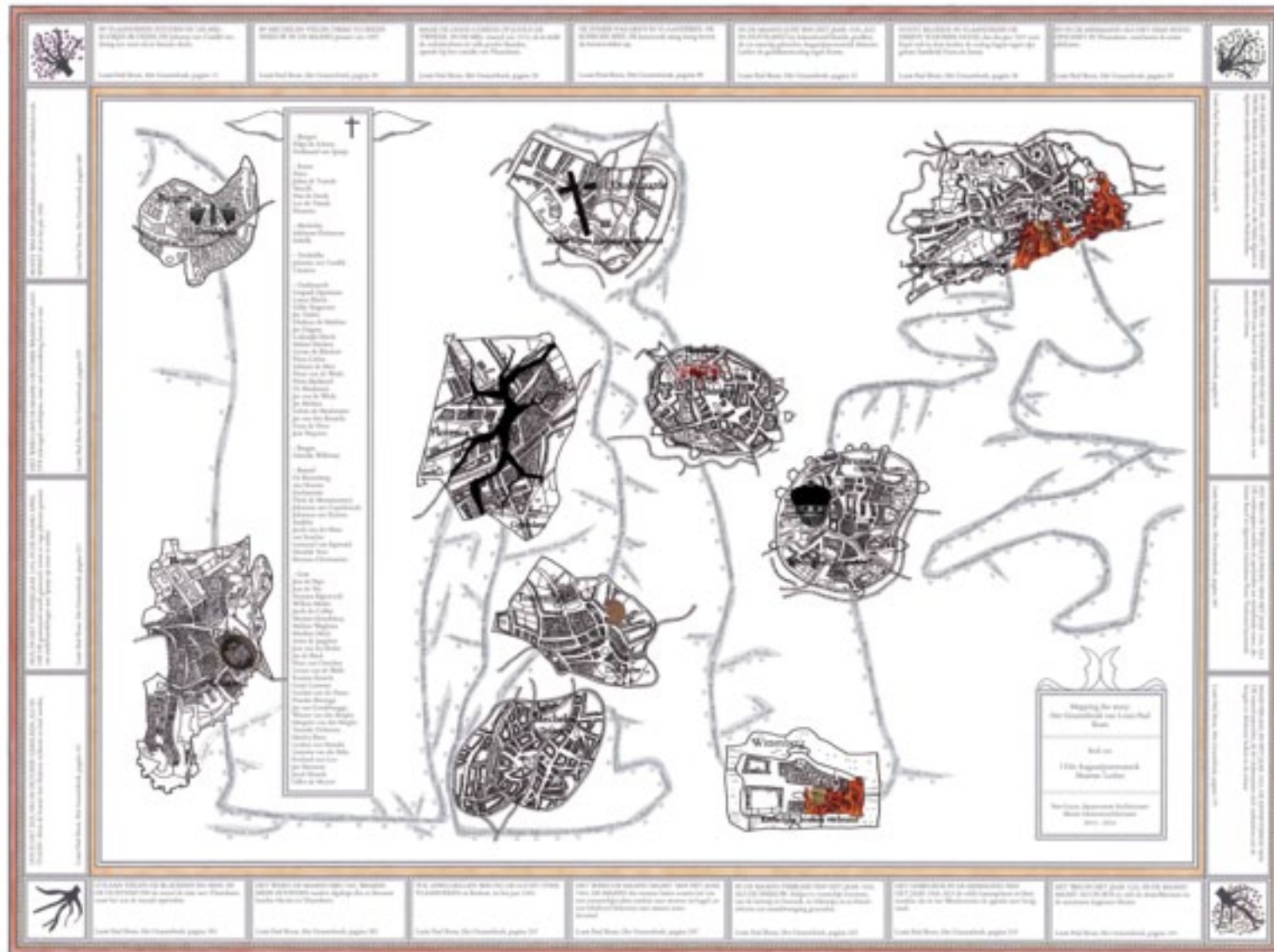

“De oude stadsmuren, die onderdeel waren van het 16e eeuwse stedelijk interieur, ontstonden uit bescherming en verdediging tegen vijanden die de stad bedreigen.”

Louis Paul Boon

16e eeuws middeleeuws interieur

Eigen beeld

Stadsmuren

Bescherming voor de inwoners van de stad

Eigen beeld

Daklozen

Bescherming voor gebruikers van de stad

Eigen beelden

Analyse

Verblijfsplekken en materialen daklozen

Eigen beelden

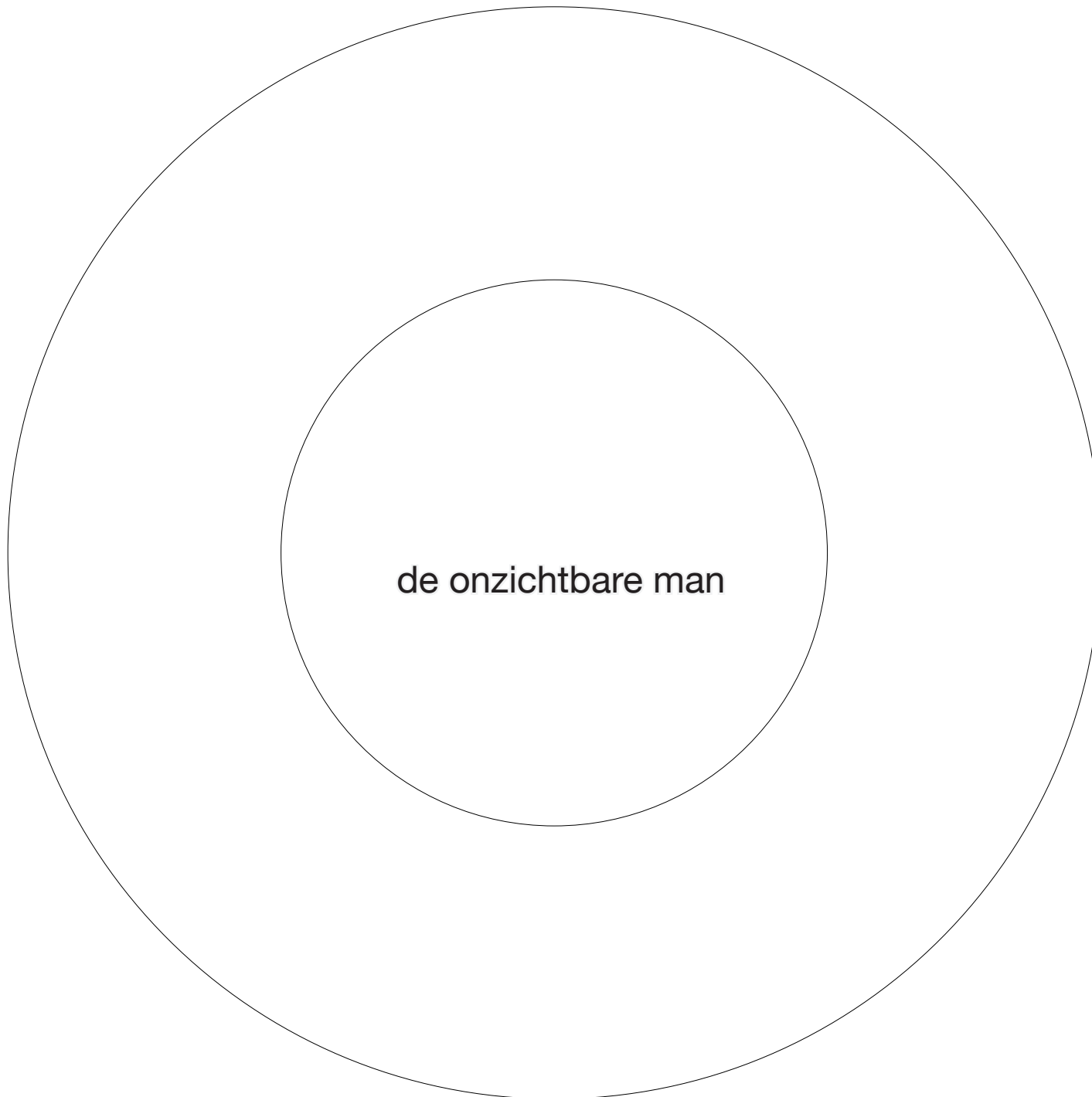

Daklozen

Eigen ervaring nacht als dakloze

Eigen beelden

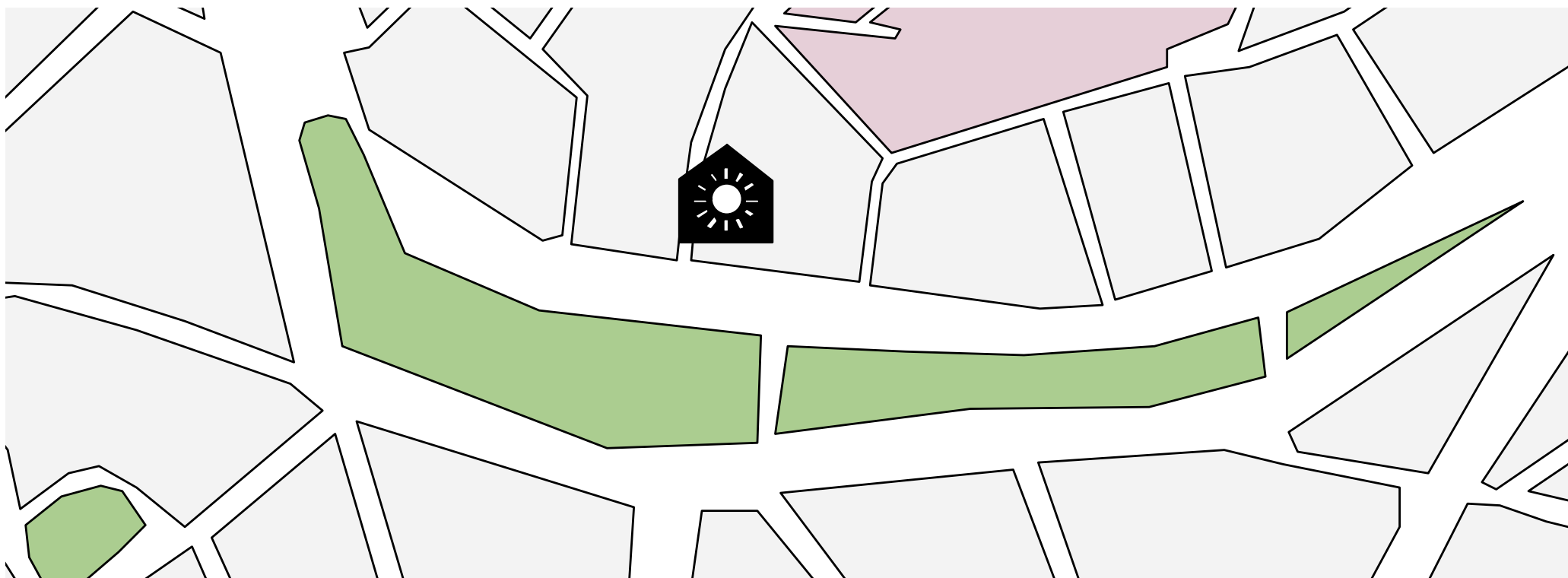
“Al vanaf zijn jeugd moest Patrice voor zichzelf zorgen. Hij werd genegeerd door zijn ouders en noemt zichzelf een autodidact. Toen al onzichtbaar.”

”Op straat voelen we ons laag. Op de bank kunnen we wat hoger zijn, ons gelijk voelen. De bank is neutraal, je moet nergens aan tegemoetkomen. Jezelf zijn, rust, enkel genieten, de tijd stopt, dromen en zijn.”

”Als dakloze besta je niet, je hebt geen rechten want geen identiteitskaart.”

DoucheFLUX Magazine, n°19

Eigen beeld

echtscheiding

klacht tegen vrouw omdat ze dochters had
geslagen

banksas

om te slapen

alcoholverslaving

vanaf 14 - 15 jaar

dakloos

appartement via werk, verloor werk door
alcoholverslaving en dus ook appartement

gevangenis

door 'business' te bedrijven op straat

dakloos

na vrijlating uit gevangenis, weer beginnen
drinken en 'handel' drijven

stelen

te fier om naar organisaties te gaan, stelen om
aan eten te geraken

zitbank

"Op straat voelen we ons laag. Op de bank
kunnen we wat hoger zijn, ons gelijk voelen.
De bank is neutraal, je moet nergens aan
tegemoetkomen. Jezelf zijn, rust, enkel
genieten, de tijd stopt, dromen & zijn."

bibliotheek

om te lezen

boomhut

“Een kleine ruimte in de natuur is de droom.”

veel licht

“De eerste verdieping moet op een bepaalde hoogte van de grond afstaan zodat mensen eronder kunnen wandelen.”

“Bomen waar je in kan, niet zichtbaar dat het een constructie is.”

“Comme une cabane d’enfant.”

intimiteit

veel plaats

mezzanine

“Ik haat het dat ze dingen voor ons willen doen maar niet met ons. Gij weet niet wat ik wil, ik weet wat ik wil.”

vuur

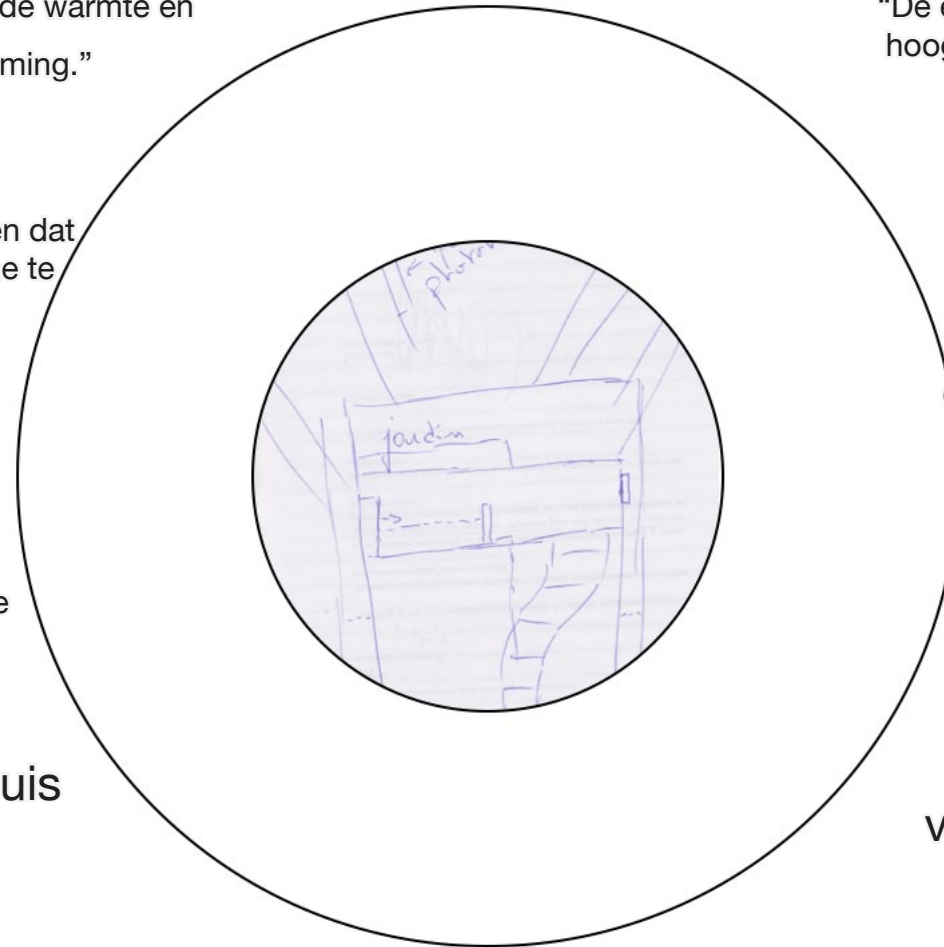
vrijheid

hobbithuis

“Geluidsisolatie om de burens niet te horen.”

“Dat moet niet altijd collectief zijn, ik ben dat beu! Ik wil een plek voor mezelf, om me te isoleren.”

Goede thermische isolatie voor de warmte en geen kosten voor verwarming.”

mens
Patrice

vrijheid

eigen verantwoordelijkheid, zelfstandigheid, zelf invloed hebben op, eigen keuze

bescherming

tegen weer, tegen anderen, tegen lawaai, zich omringen met buffers

zelfrespect

zich 'mens' voelen

onzichtbaarheid

zich onzichtbaar maken, zich onzichtbaar voelen

project

het onzichtbare huis

uitzicht

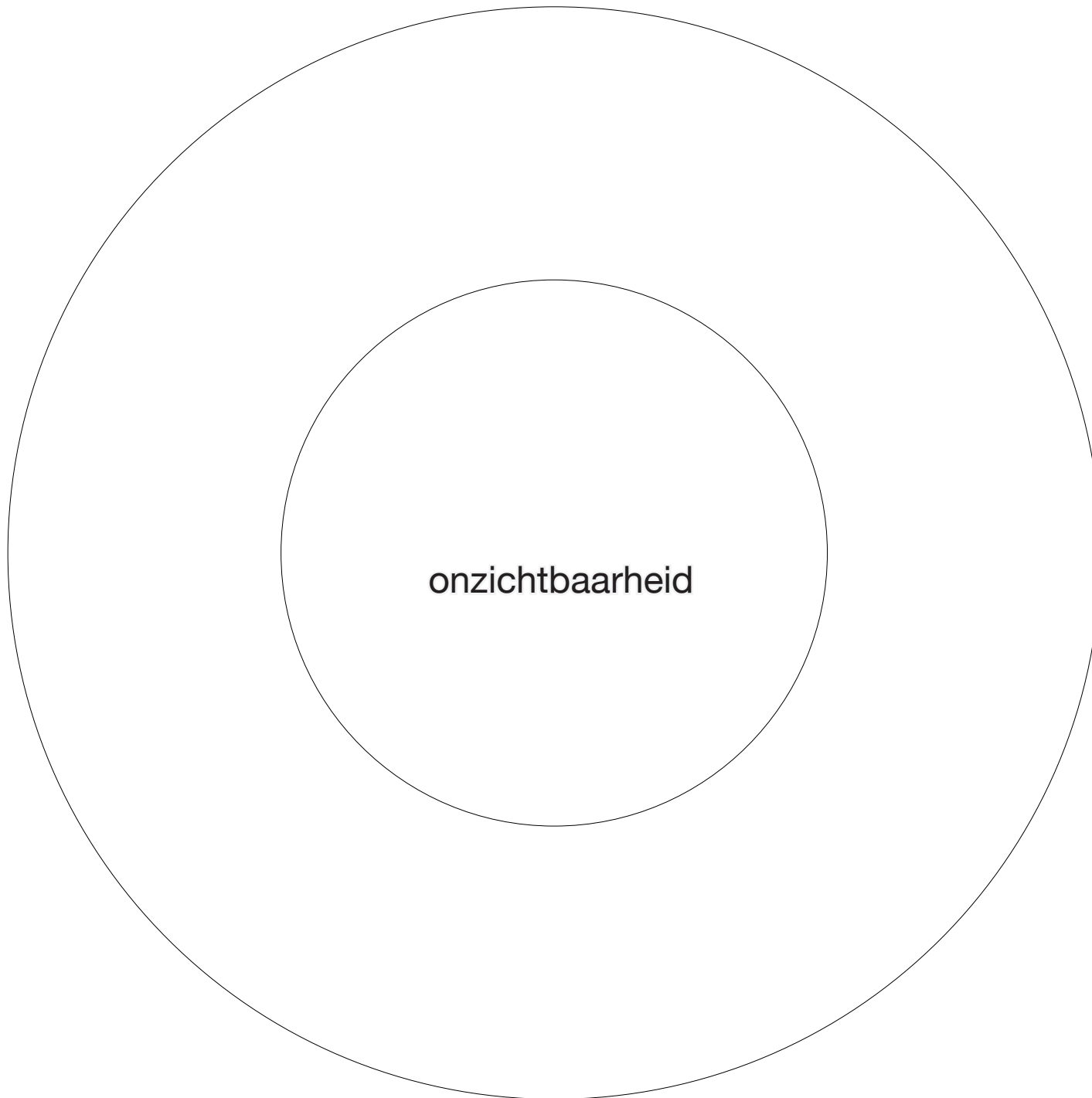
natuur, "ik zie jou, maar jij mij niet"

drempels

privé - publiek, eigen plek (eigenaar) - eigen geclaimde plek - ongeclaimde openbare plek, binnen - buiten

eigen plek

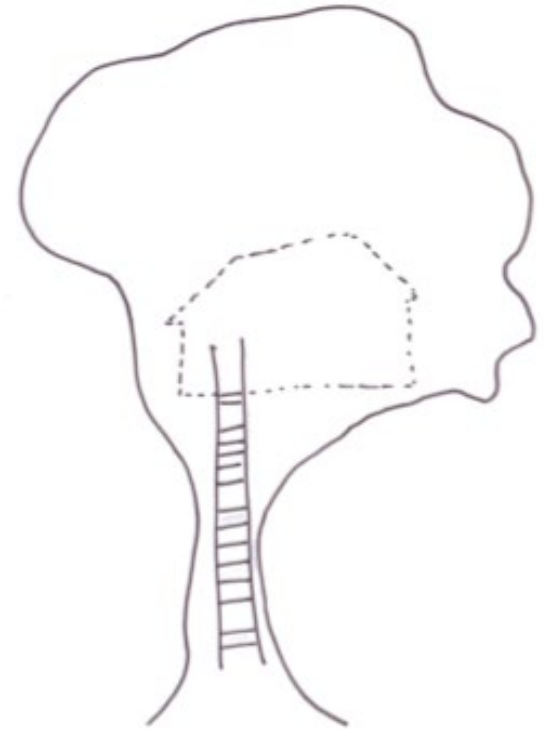
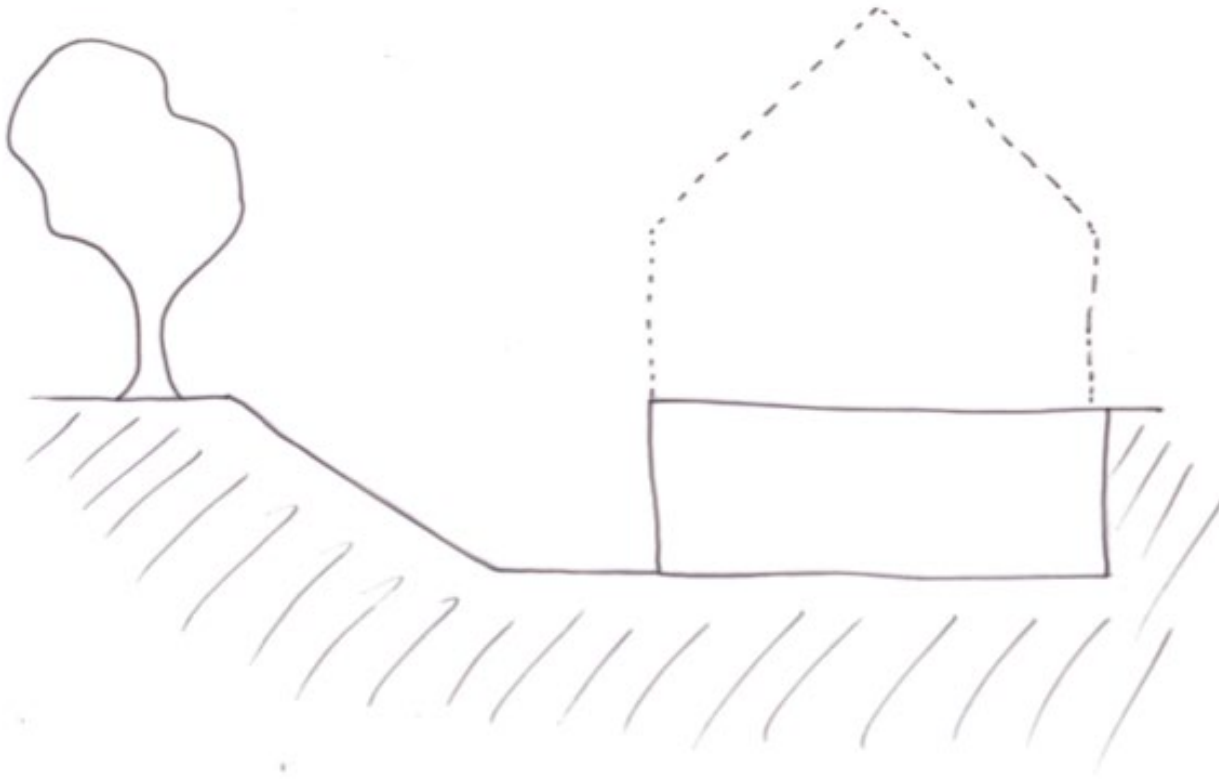
licht, warmte, geluid, intimiteit, permanent, rust, uitzicht, op hoogte, natuur

“We kunnen ons onzichtbaar voelen, maar we kunnen ons ook onzichtbaar maken.”

Onzichtbaar huis

Droom

Eigen beelden

Boomhut

Droom

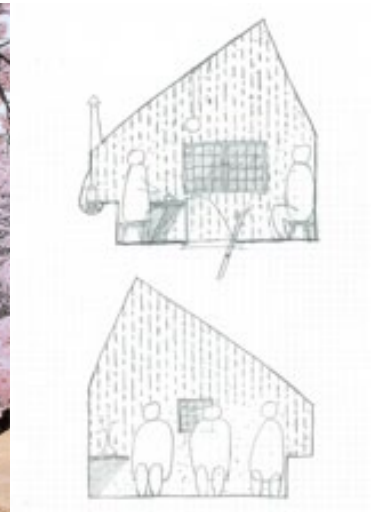
Eigen boomhut in tuin

Tadashi Kawamata in Begijnhof

Fujimori tea house

Verborgen kamer

Zolder

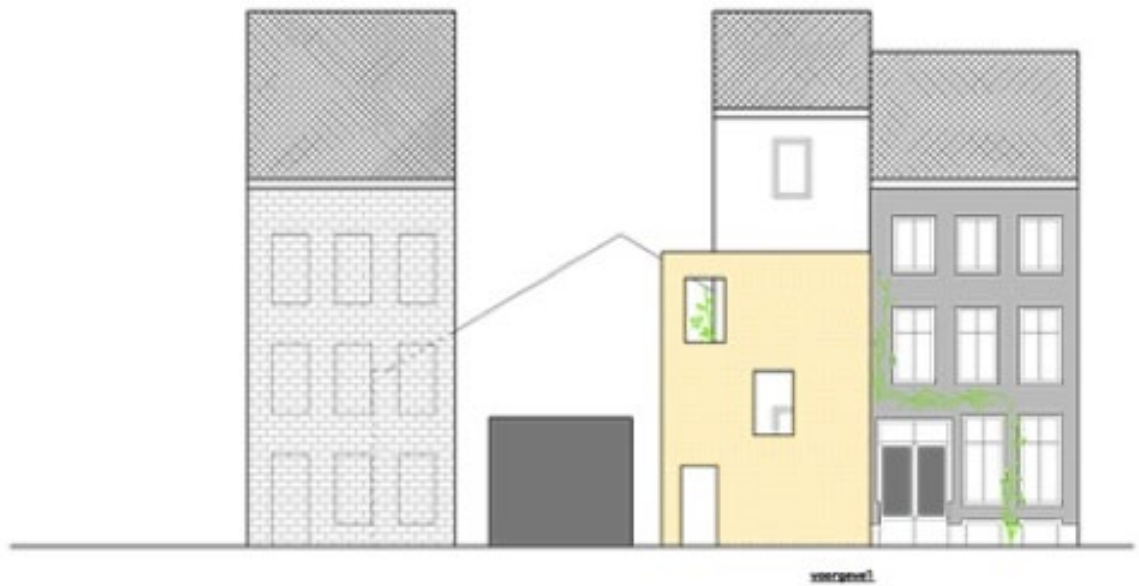
Eigen beelden

Onleesbare gevel

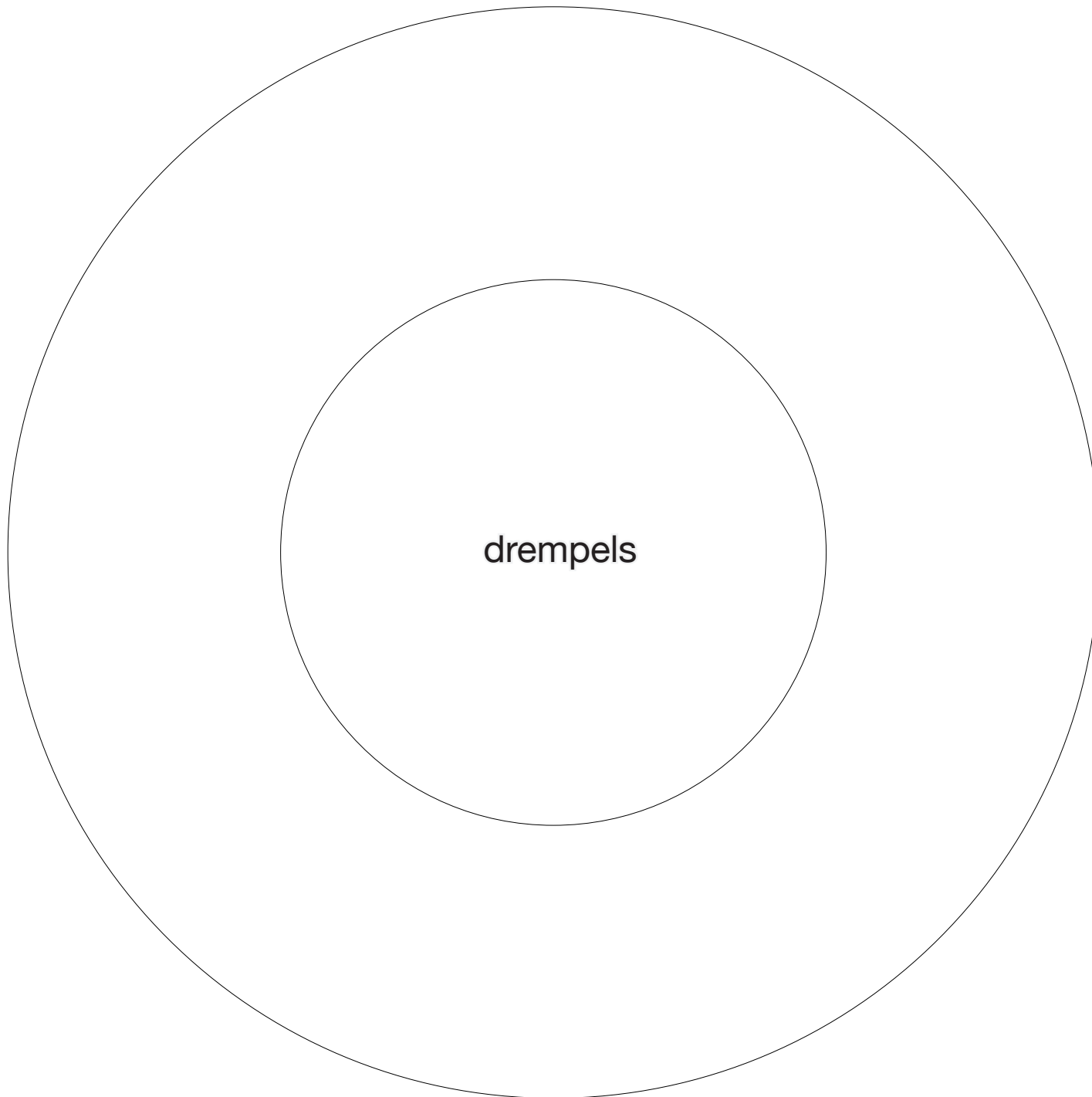
Onvindbaar

<https://tlr05.wordpress.com/category/locally/>

De wachtgevel 2015, Magma Architecten

“Wanneer je dakloos wordt, beland je plots in een andere wereld. Een wereld waar jij tot een andere groep behoort, tot een andere categorie van mensen en waar je aan de rand van de samenleving moet zien te overleven. Bijna alles wat vroeger privé was, moet nu opeens in de openbare ruimte plaatsvinden en gedeeld worden met anderen.”

Bank aan Hallepoort

De onzichtbare man

Artikel DoucheFLUX Magazine, n°19

Portiek

Tussen privé en publiek

Eigen beeld

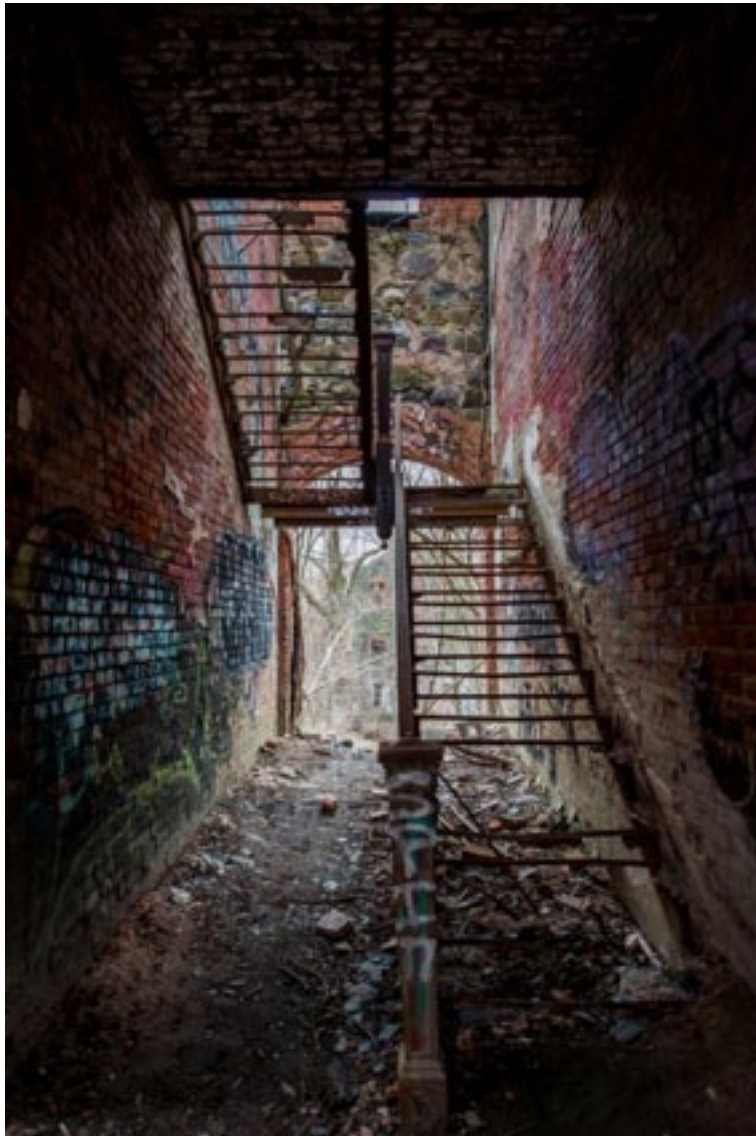
Het publiek huis Wim Cuyvers

Slaapruimte waar iedereen binnen kan doen en laten wat hij wil, dag en nacht open. Je kan er zijn.
Geïnstalleerd bij de tentoonstelling in het Felix Happark tegenover. Burgemeester en politie hebben het huisje nog tijdens de tentoonstelling zonder waarschuwing afgebroken.

(On-) Toegankelijkheid

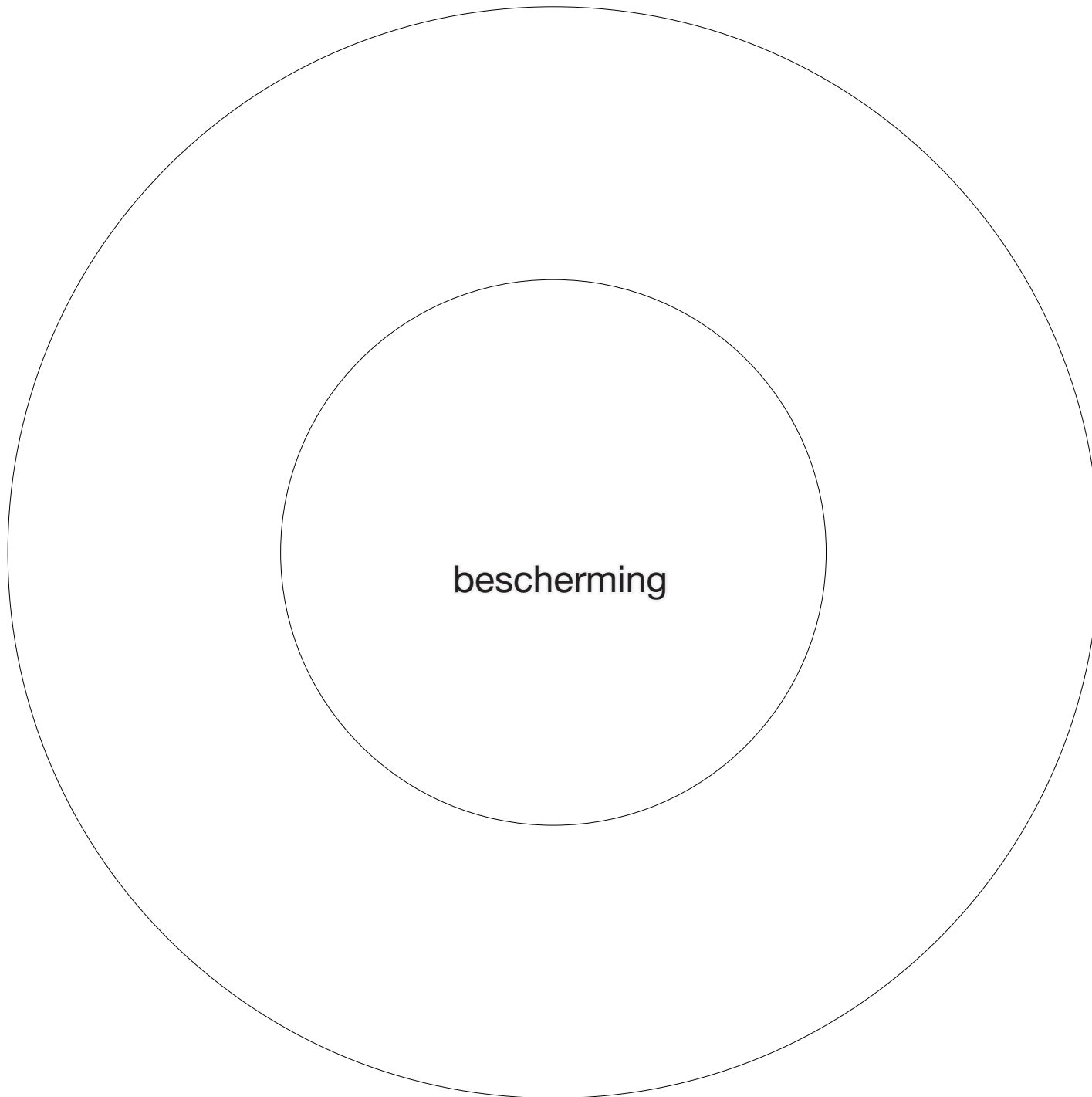
Ongewone materialiteit

<https://picturedbydesign.com/2013/04/12/urban-decay-nyc-farm-colony-v/>

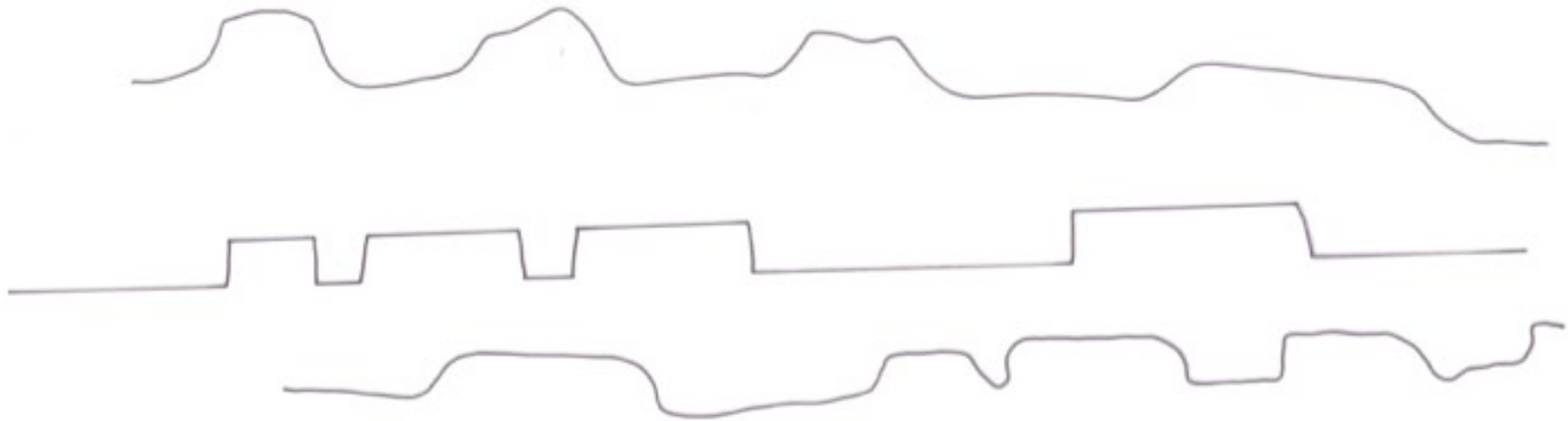
<http://tovasflygt.blogg.se>

“Paradoxaal genoeg wordt wie op een bankje ligt door de politie weggejaagd, tenzij duidelijk is dat diegene er ook voor kan kiezen om zich uit te strekken op zijn eigen zitbank thuis.”

Niches

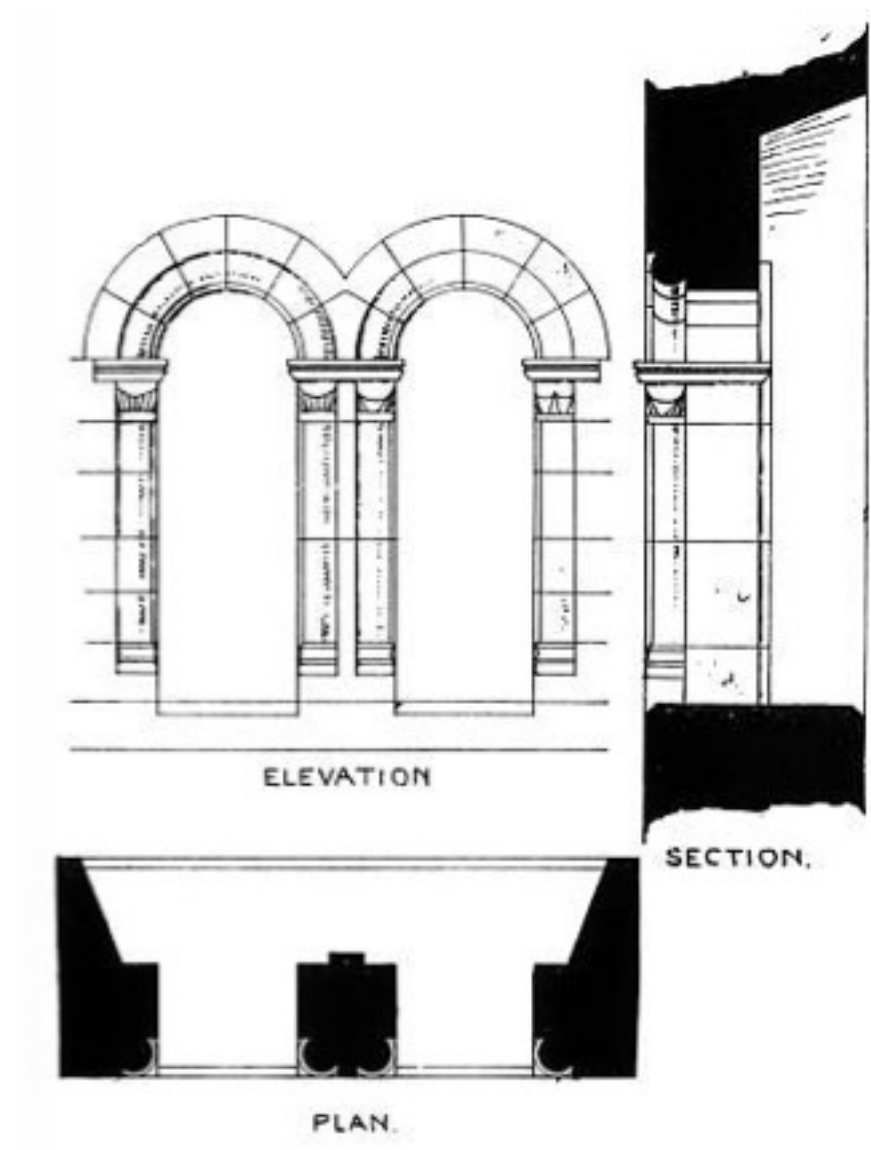
Contouren

Hedingham Castle, England

Niches

Alkoof

'Nest'-gevoel

Casa Battlo - Gaudi

<https://www.1stdibs.com/blogs/the-study/19-dark-and-moody-interiors>

Musée alsacien de Strasbourg

Parisien appartement

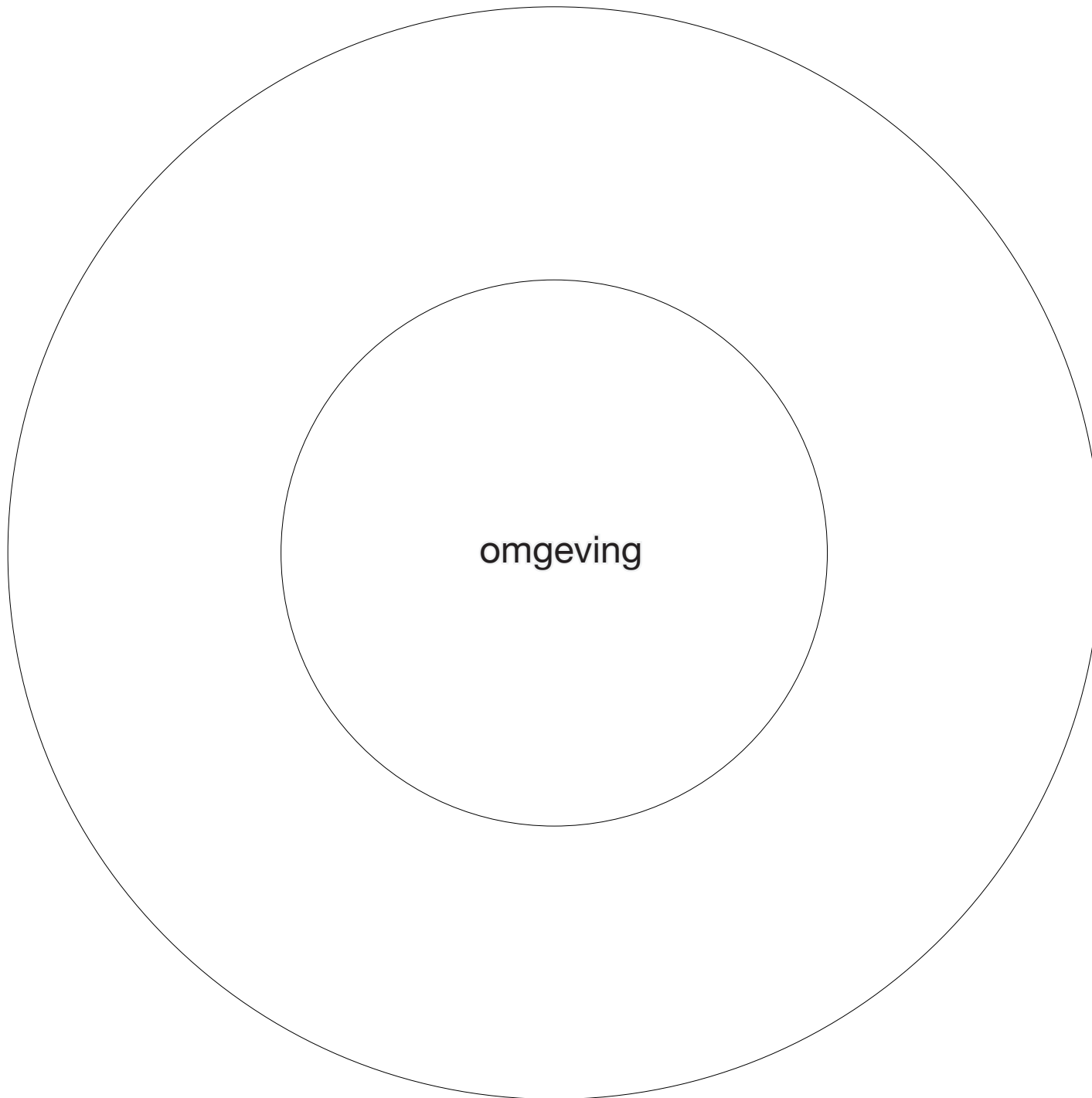
‘Allegaatje van spullen’

<http://www.archilovers.com/projects/182259/c-o-q-hotel.html>

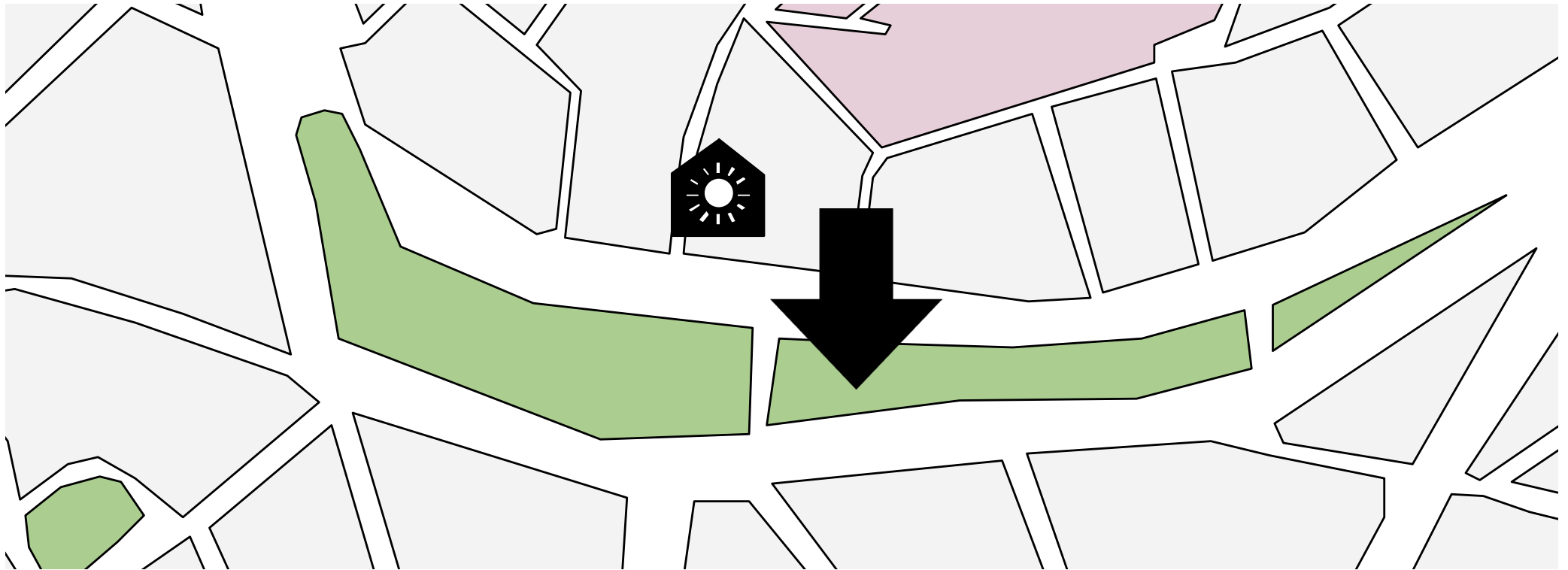

<https://www.pinterest.com/pin/206813807857903818/>

Hallepoortpark

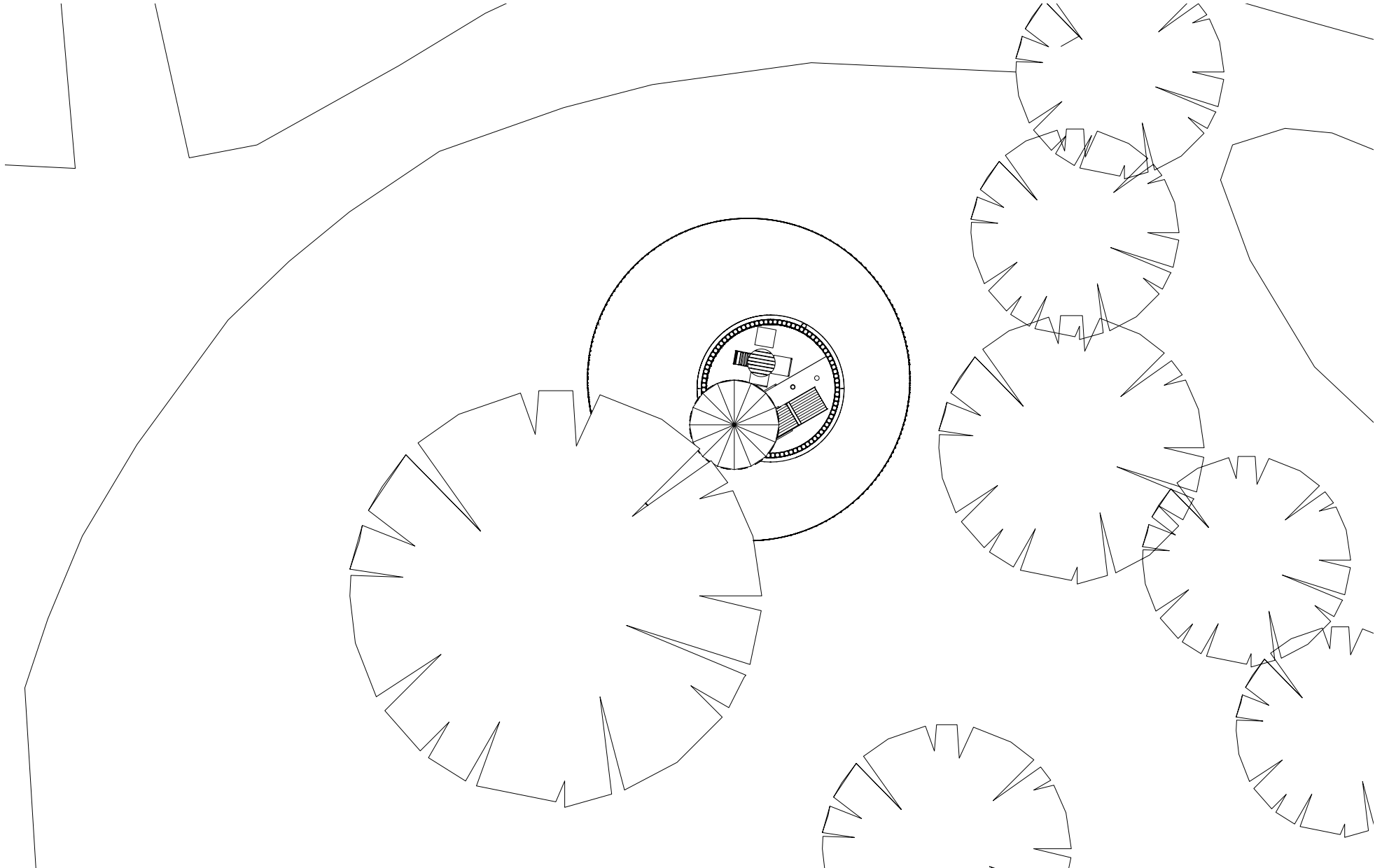
'Hidden in plain sight'

Eigen beeld

Hallepoortpark

'Hidden in plain sight'

Eigen beeld

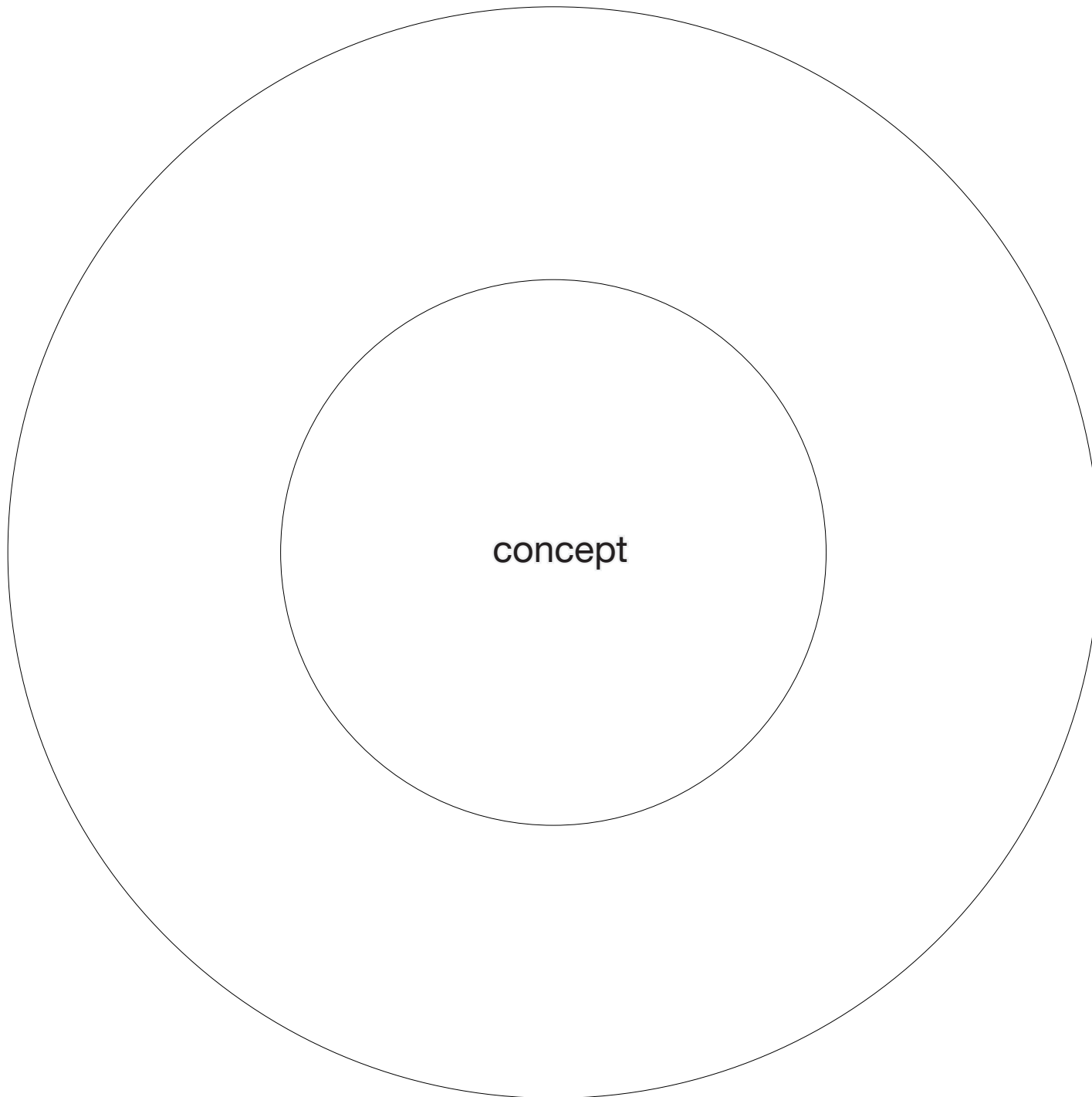
Hallepoortpark

'Hidden in plain sight'

Eigen beeld

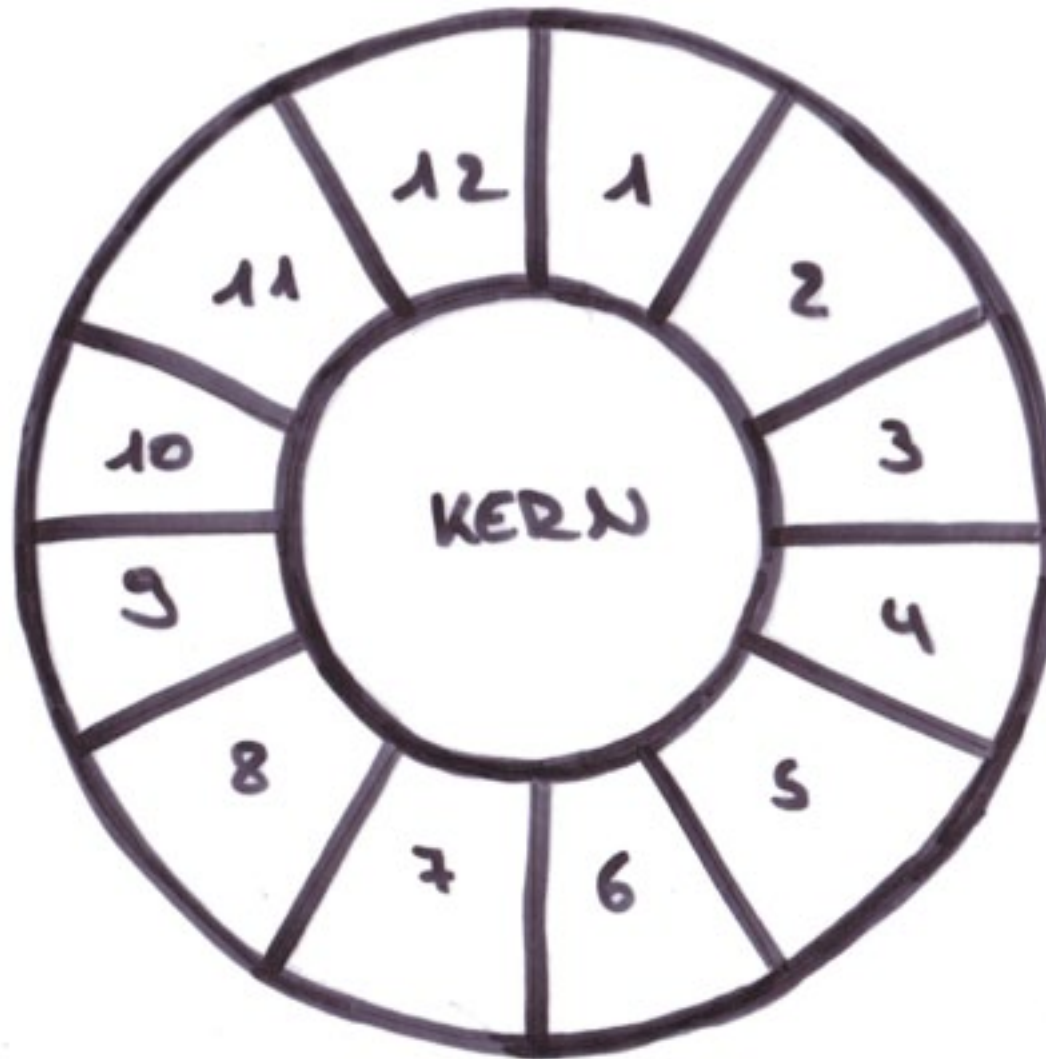

The circle of life

Het leven van Patrice materialiseren

Droom: (kern)

Boomhut
Rustplek
Plek om zich te isoleren
Warm
Vuur
Bibliotheek
Bad

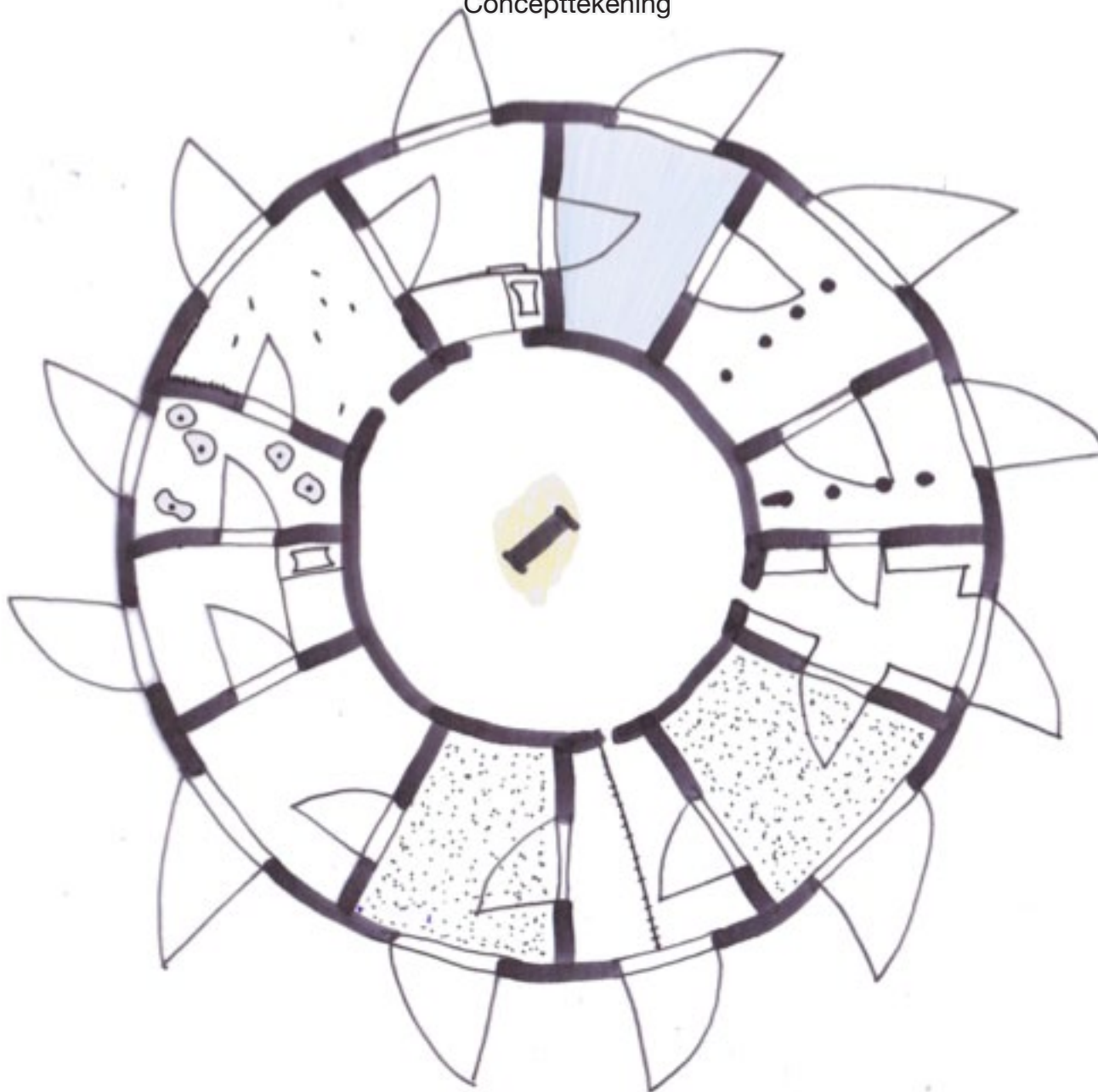
Levensloop:
(routine waar hij niet uit kan)

1. Alcoholisme
2. Gezin
3. Echtscheiding
4. Dakloos
5. Drugshandel
6. Gevangenis
7. Drugshandel
8. Operatie & ontwenningskuur
9. Transitwoning
10. Schulden
11. Slechte huisvesting
12. Gedeelde kamer

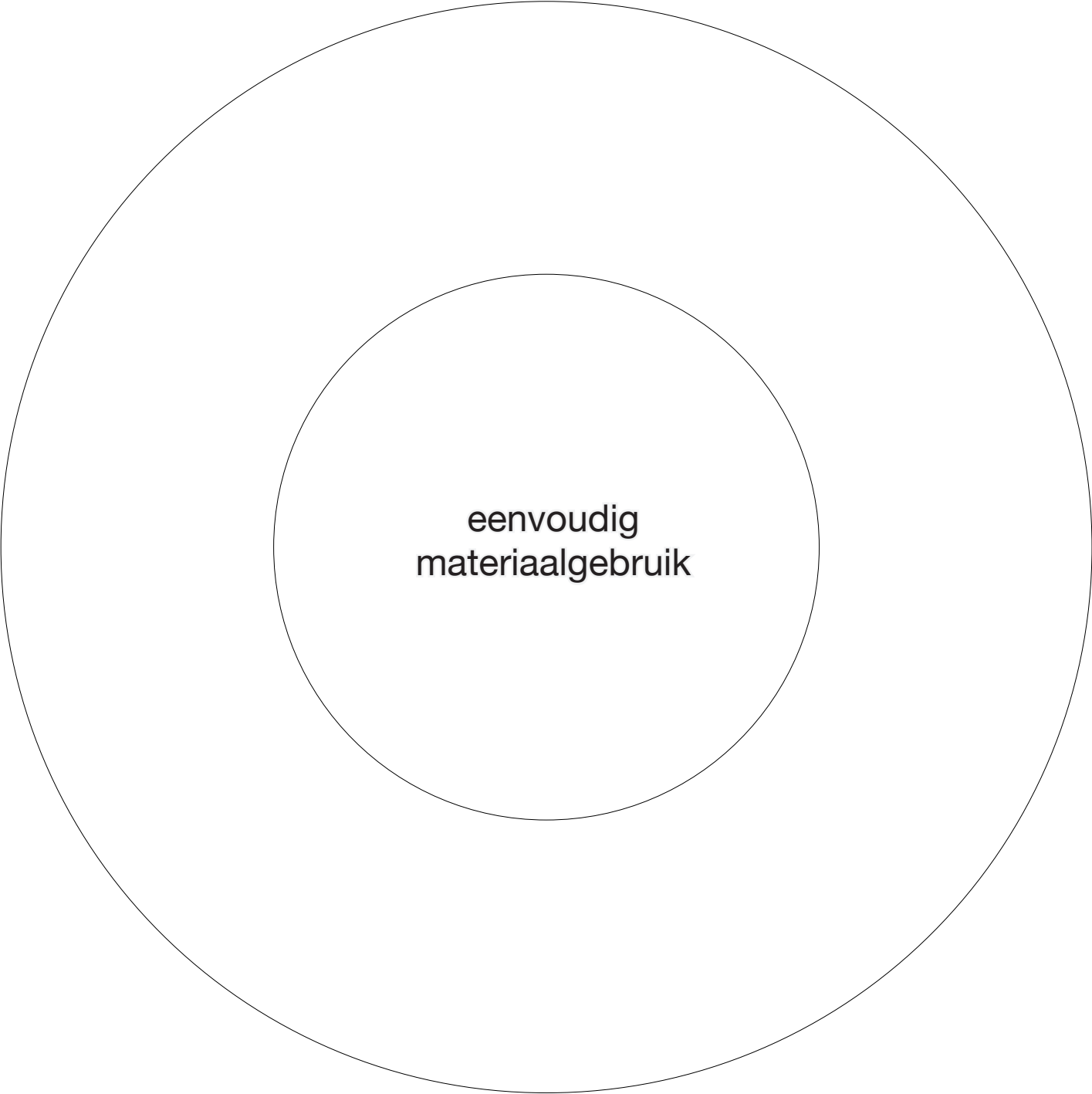
Eigen beeld

The circle of life

Concepttekening

Eigen beeld

eenvoudig
materiaalgebruik

Paper House

Krantenpapier

<http://www.dailymail.co.uk/news/article-2391418/Paper-house-thats-standing-nearly-century.html>

Interior of rehabilitation client's house

Krantenpapier

[http://www.shorpy.com/node/11705?size=_original /](http://www.shorpy.com/node/11705?size=_original/)

Incoming

David Mach

<https://griffingallery.co.uk>

Paper House

Dratz & Dratz

<http://inhabitat.com/dratzdratz-unveil-workspace-made-from-recycled-paper-in-essen-germany/>

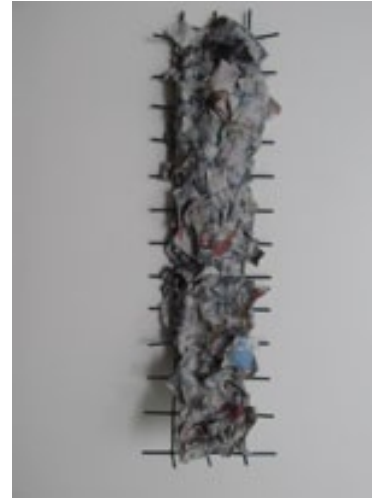
Paper Log House

Shigeru Ban

<http://www.archdaily.com/489255/the-humanitarian-works-of-shigeru-ban>

Experimenten Krantenpapier

Nieuw' materiaal

Krantenpapier en papier-maché met jute

Binnen

5cm papier-maché + jute

buizen diameter 10cm gerold krantenpapier

Buiten

Meubels op straat

Gratis grofvuil

Eigen beelden

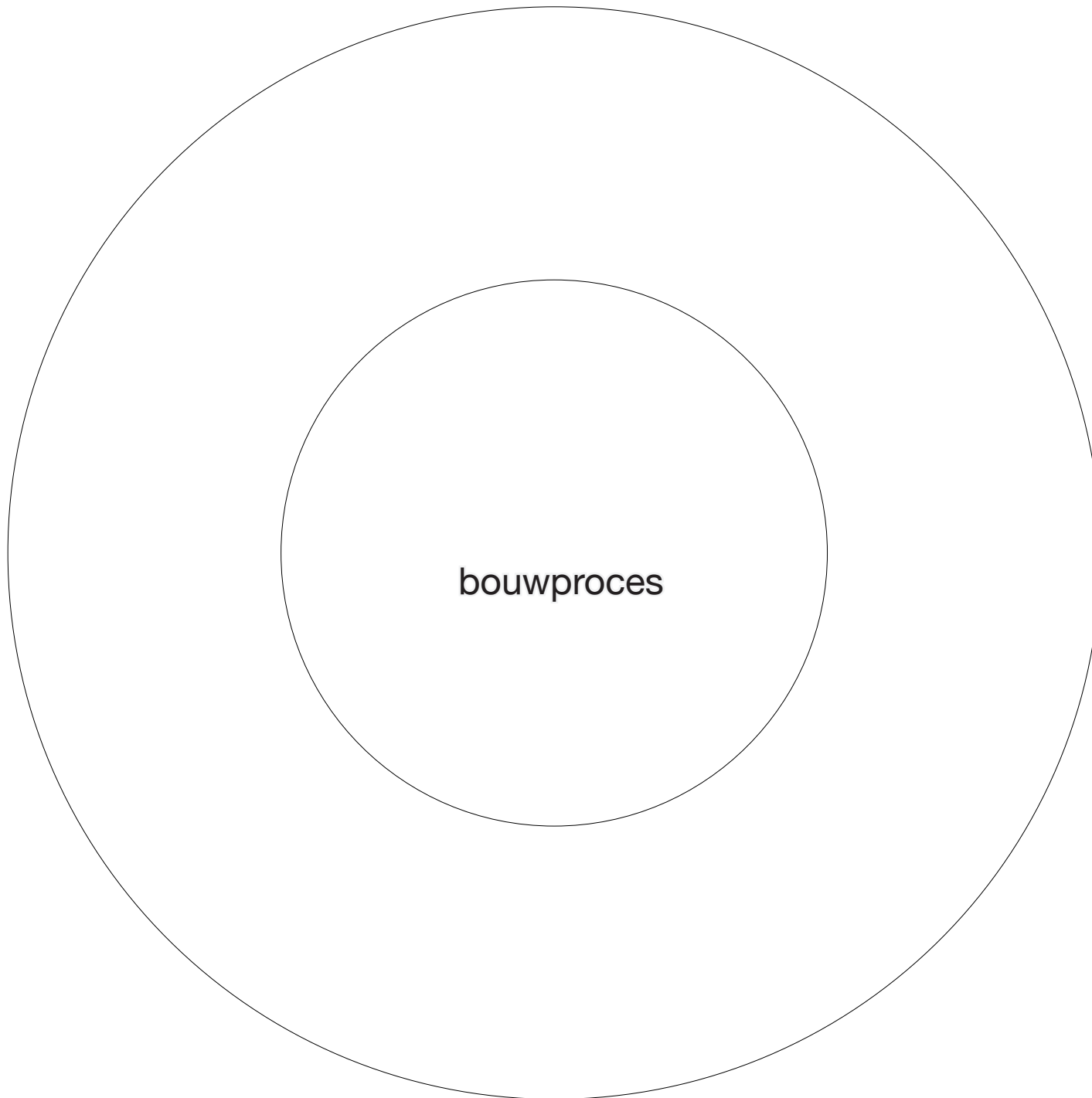

Meubels op straat

Rommelmarkt en tweedehands

Eigen beelden

Handleiding modules

Buizen krantenpapier en mengsel papier-maché

Neem een krant en een stokje bij de hand. Het stokje kan je gebruiken om de krant zo klein mogelijk op te rollen om de buis zo meer stevigheid te geven. Neem een vel uit de krant en begin te rollen aan de hand van het stokje. Wanneer de krant helemaal opgerold is tot een kleine buis, kan je er een stukje plakband op doen, zodat hij niet weer open gaat rollen. Herhaal dit proces een paar keer opnieuw, zodat je een aantal buizen hebt om later aan elkaar te verbinden, afhankelijk van de hoogte die je wil maken.

Wanneer je het aantal buizen hebt dat je nodig hebt, knip je telkens aan beide zijden de eindjes weg die niet sterk genoeg zijn. Daarna kan je de buizen gaan verbinden door middel van plakband. Het beste is om één stukje tape recht op het midden te plakken, en dan twee schuine stukken erover, elk in een andere richting. Op die manier wordt de verbinding sterker.

Handleiding modules

Buizen krantenpapier en mengsel papier-maché

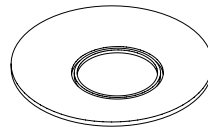
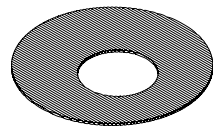
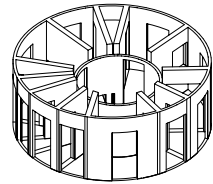
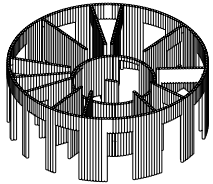
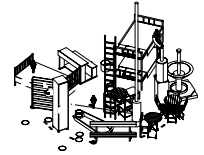
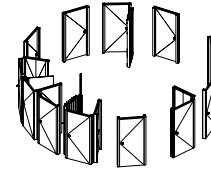
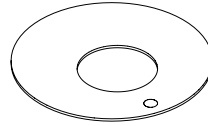
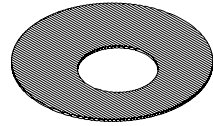
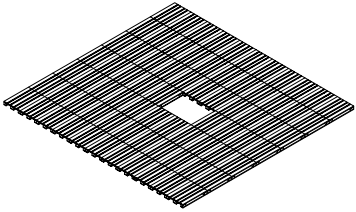
Wanneer de gewenste hoeveelheid buizen aan elkaar geplakt zijn en je de lengte hebt bereikt die je nodig hebt, neem je een aantal kranten bij je. Deze keer een hoop meer. Dan begin je schuin over deze eerste buizen weer andere kranten te rollen, totdat je de juiste dikte hebt bereikt (in mijn geval 10 centimeter). Dit kan wel een hele tijd duren. TIP: gebruik bij de eerste paar rollen kleinere kranten, deze zijn gemakkelijker strak te rollen dan de grotere kranten.

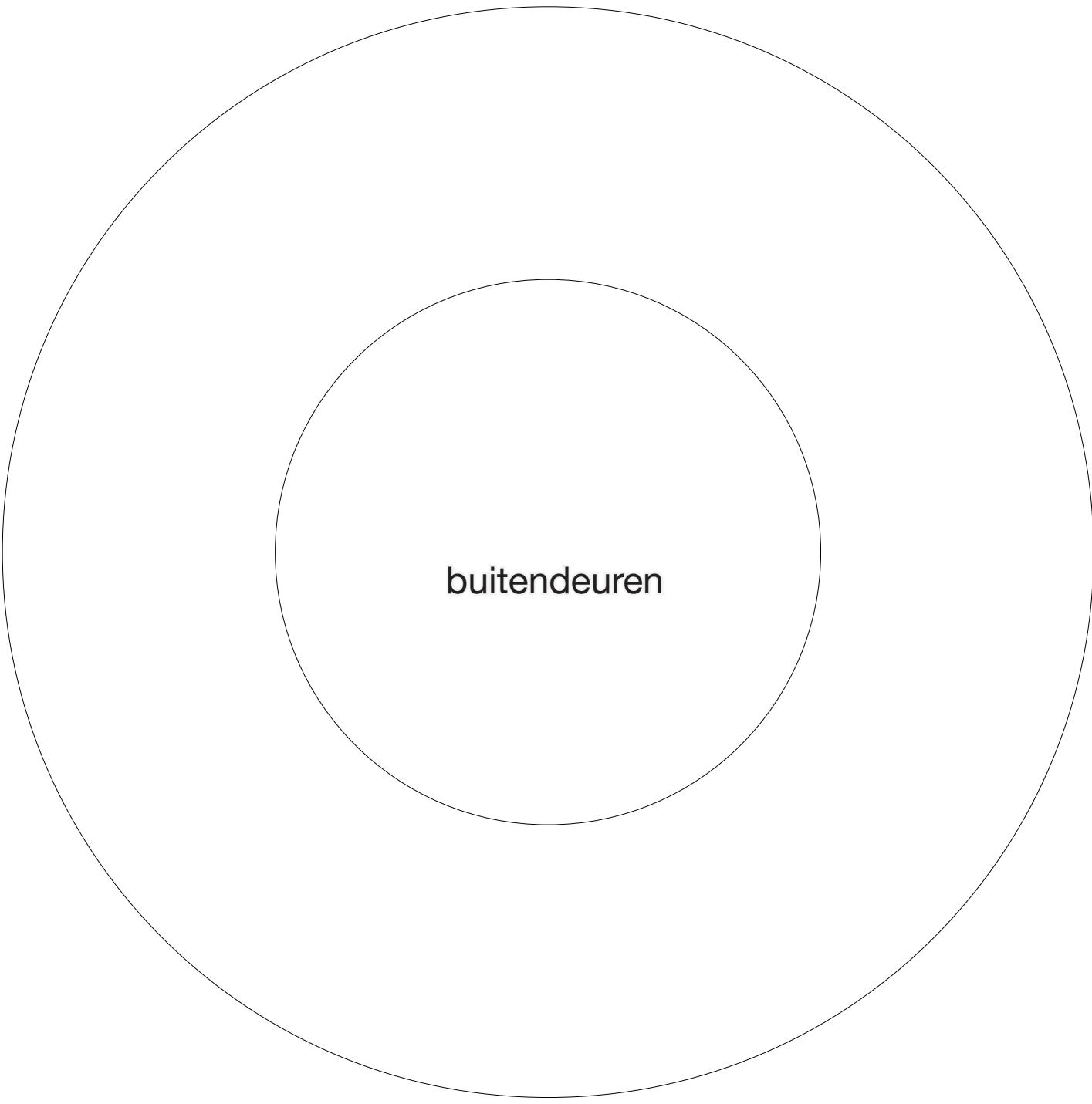

Probeer te zorgen dat je de dikte van de buizen ongeveer evenwaardig kan behouden door bijvoorbeeld telkens van links naar rechts de verscheidene kranten over elkaar te rollen. Op die manier zal de stabiliteit van de buis behouden blijven en komen de kranten minder los tijdens het rollen. Wanneer dit toch niet is gelukt, kan je steeds op de kant waar de buis minder dik is nog een aantal kranten bijrollen, zodat de dikte weer overal in de buis ongeveer gelijk is.

Constructie

Onderdelen

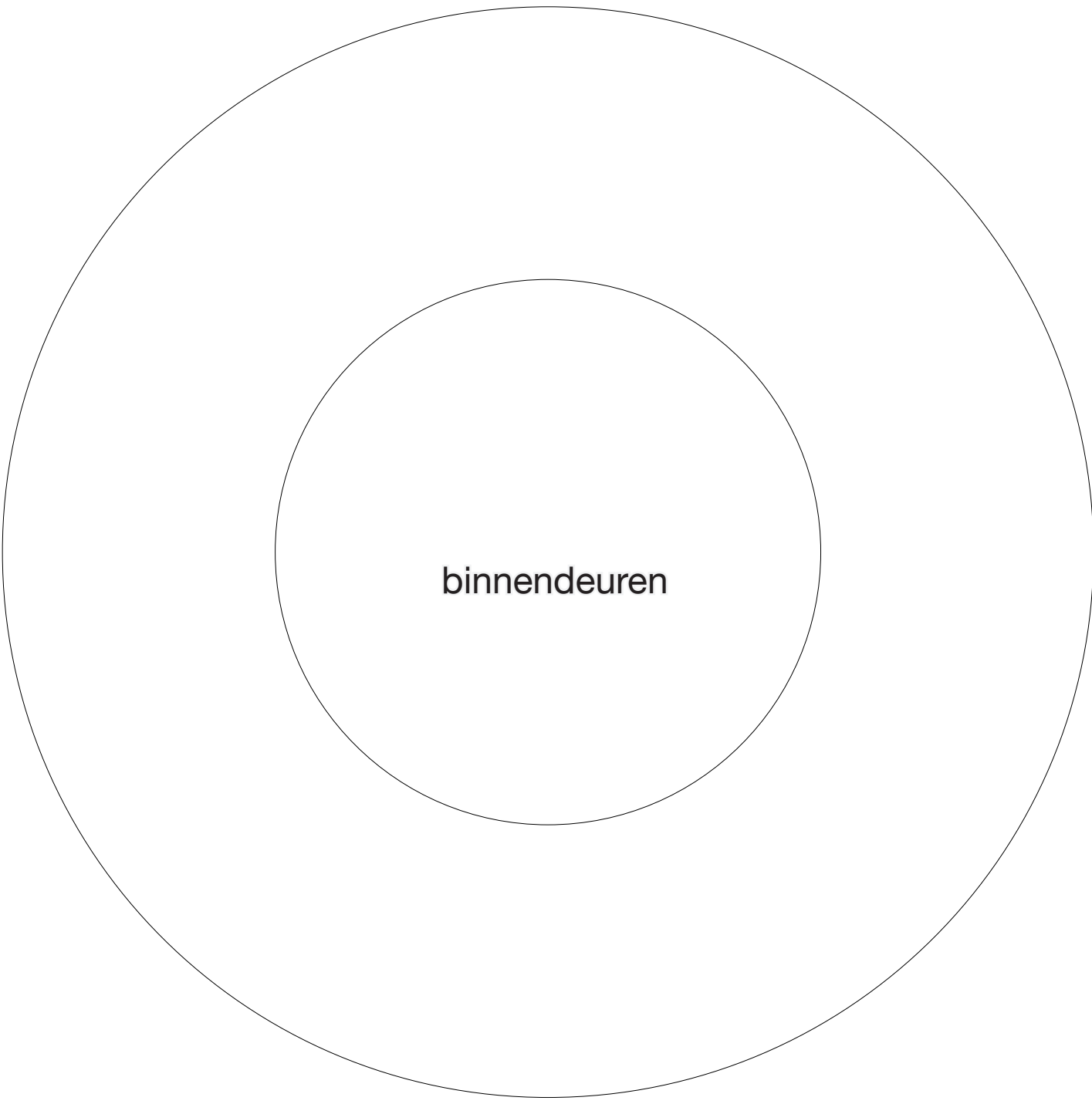
buitendeuren

Dezelfde deuren

Alice in Wonderland

https://www.flickr.com/photos/melle_oh/12599024265

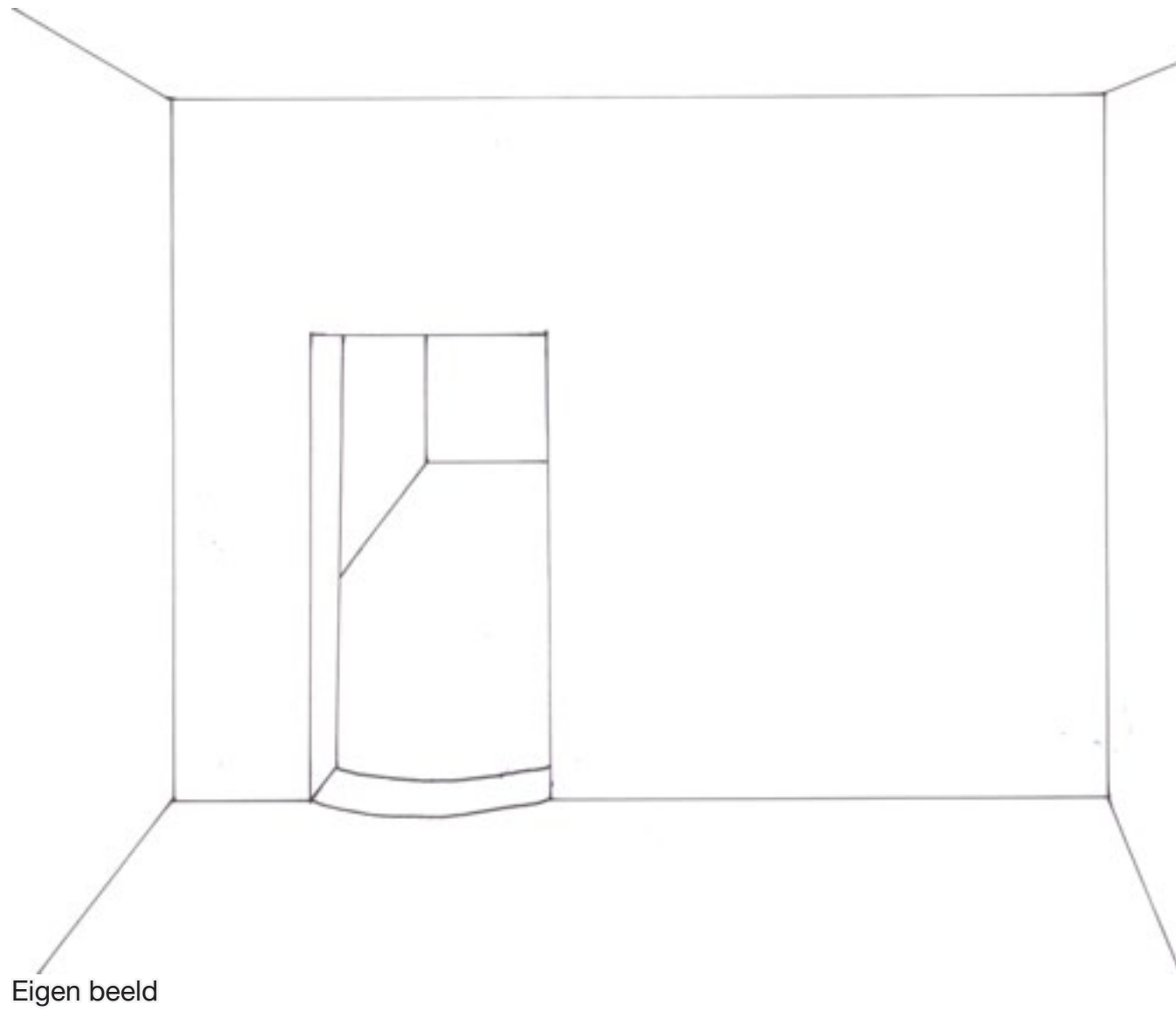

binnendeuren

Opening

Erin rollen

Eigen beeld

Dubbele deur

Doorschijnend, verwelkomen

<http://www.jvshowerdoorsandmore.com/double-glass-doors.html>

Accordeondeur

Moeilijk openen

<https://www.2dehands.be/doe-het-zelf-bouw/ramen-deuren/deuren-schuifdeuren/vouwdeur-accordeondeur-grijs-343749709.html>

Standaarddeur

Gaat niet helemaal open

<http://www.decoracaodeimovel.com/portas/portas-de-madeira-branca/>

Schuifdeur

Ziekenhuis

<https://nl.pinterest.com/pin/561401909783989968/>

Dubbele deur

Verwelkomen

<http://www.flickrriver.com/photos/rehvonwald/tags/architecture/>

Opening

Gebukt gaan

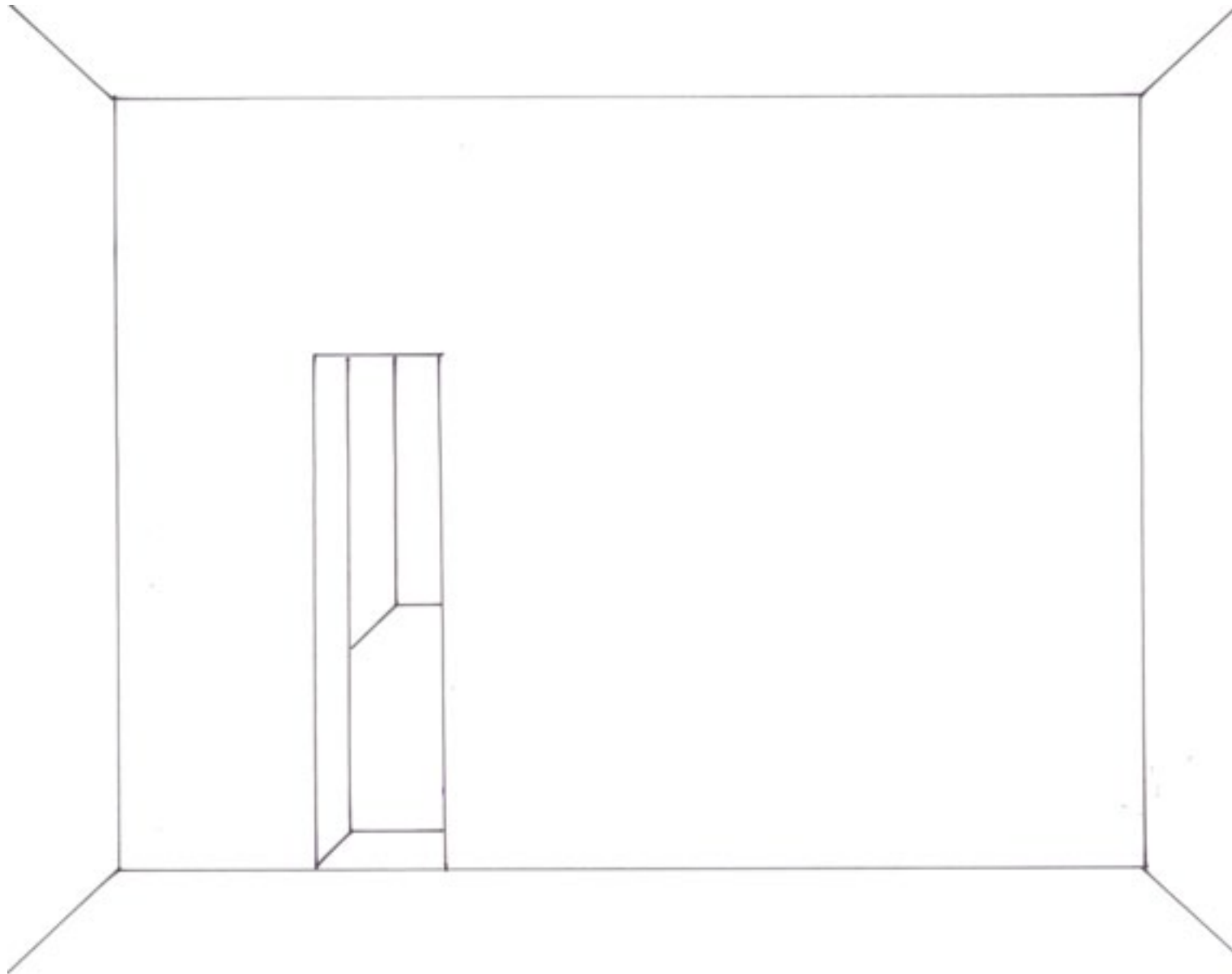

<http://maxpixel.freegreatpicture.com/History-Ruins-Old-Opening-Wall-Stone-Door-239208>

Smalle opening

'Ik wil niet maar ik moet'

Eigen beeld

Gordijn

Zachte overgang

<https://www.pinterest.com/pin/633387427599335/>

Opening

Erover klimmen

<https://www.lammertbies.com/weblog/2012/05/30/stucen-van-ramen-en-deuren/>

Grote opening

Zonder problemen doorwandelen

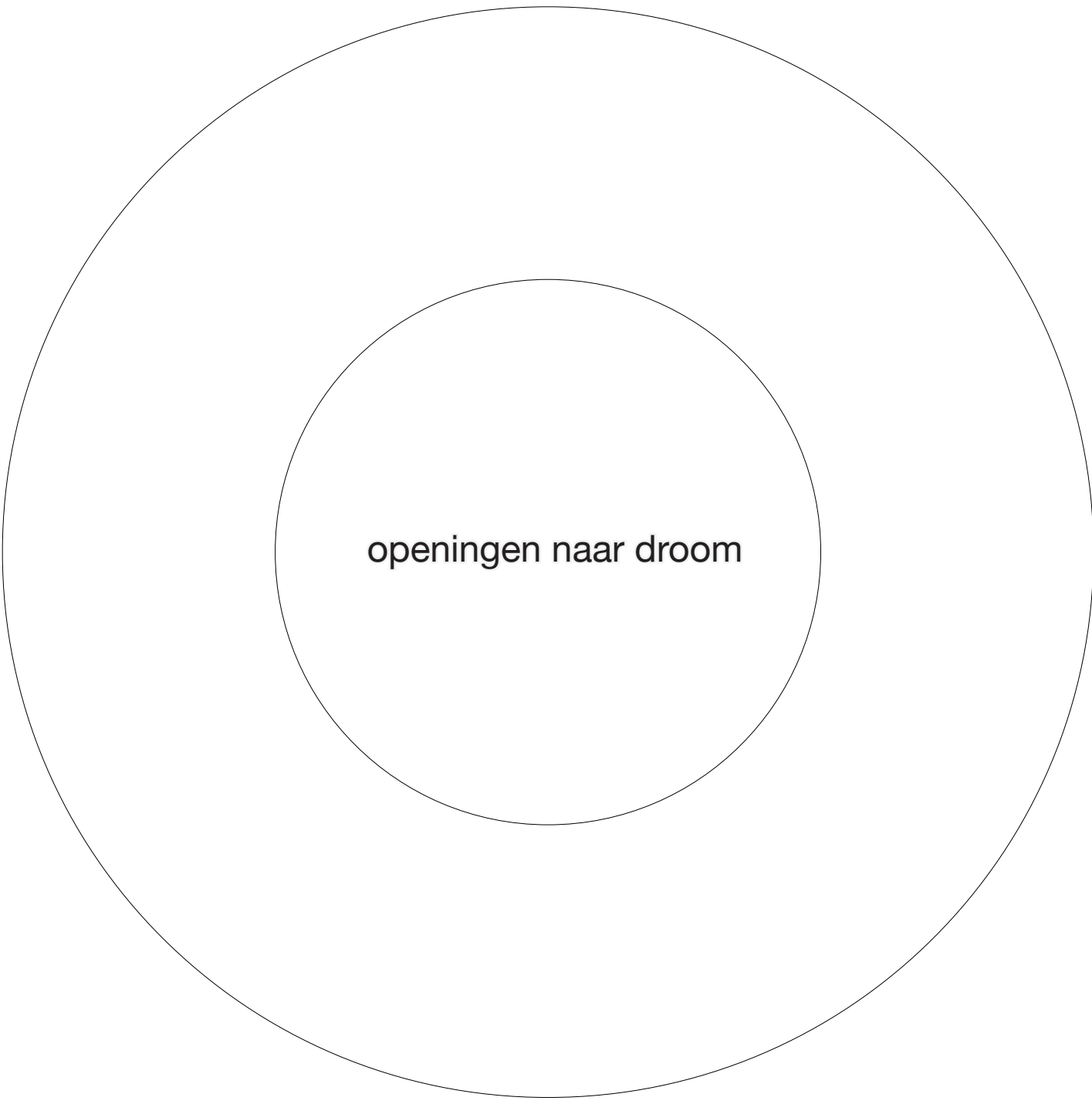
<https://brulstok.wordpress.com/2015/07/19/20-juli-bruine-muren/>

Klapdeur

Klap echtscheiding

<http://www.ebay.com/itm/NEW-Saloon-Swing-Door-Cowboy-Old-Wood-Shower-Curtain-Bath-60x72-inch-FREE-Hooks-/322221591110?hash=item4b05e74a46:g:u-8AAOSwU-pXqUfK>

openingen naar droom

Opening

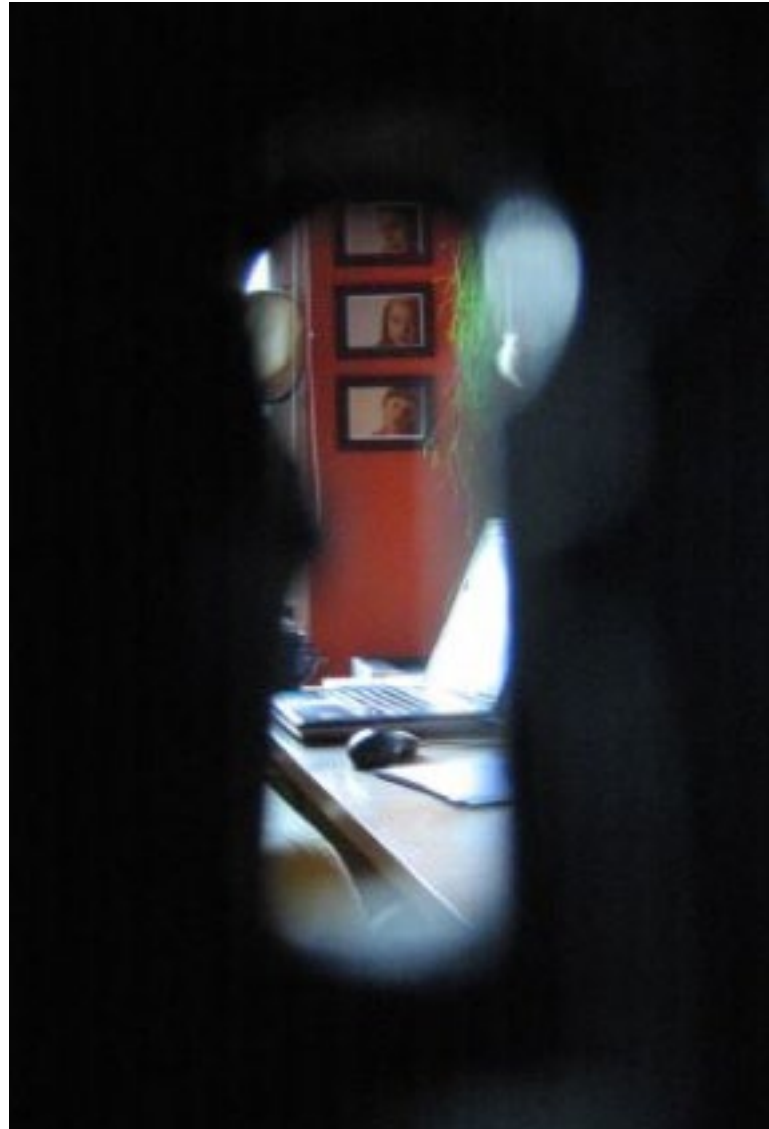
Alice in Wonderland

<http://www.quirkbooks.com/post/most-magical-doorways-literature>

Opening

Sleutelgat

<http://jeugdliteratuur.org/blog/?cat=22&paged=7>

Opening

Gebroken

<http://architectaria.com/kesalahan-struktural-yang-umum-ditemui-pada-bangunan.html>

Grote opening

Doorwandelen

<https://portelizabethdailyphoto.blogspot.be/2013/10/hole-in-wall.html>

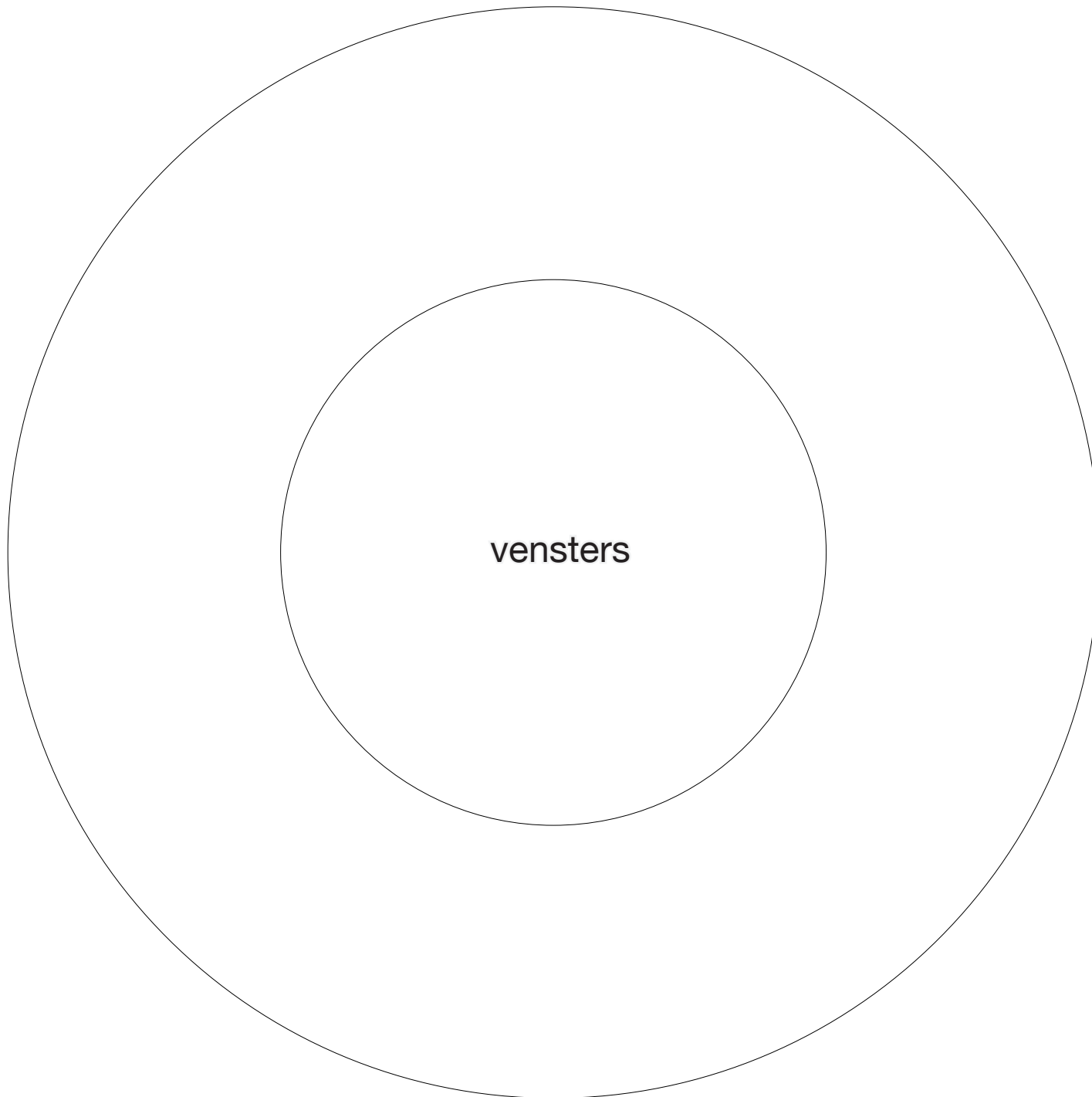

Opening

Schietgat

<http://www.absolutefacts.nl/kastelen/t/schietgaten.htm>

PET-flessen

Doorschijnend

<https://www.linkedin.com/pulse/curiosity-killed-blogger-panama-il-villaggio-costruito-picci>

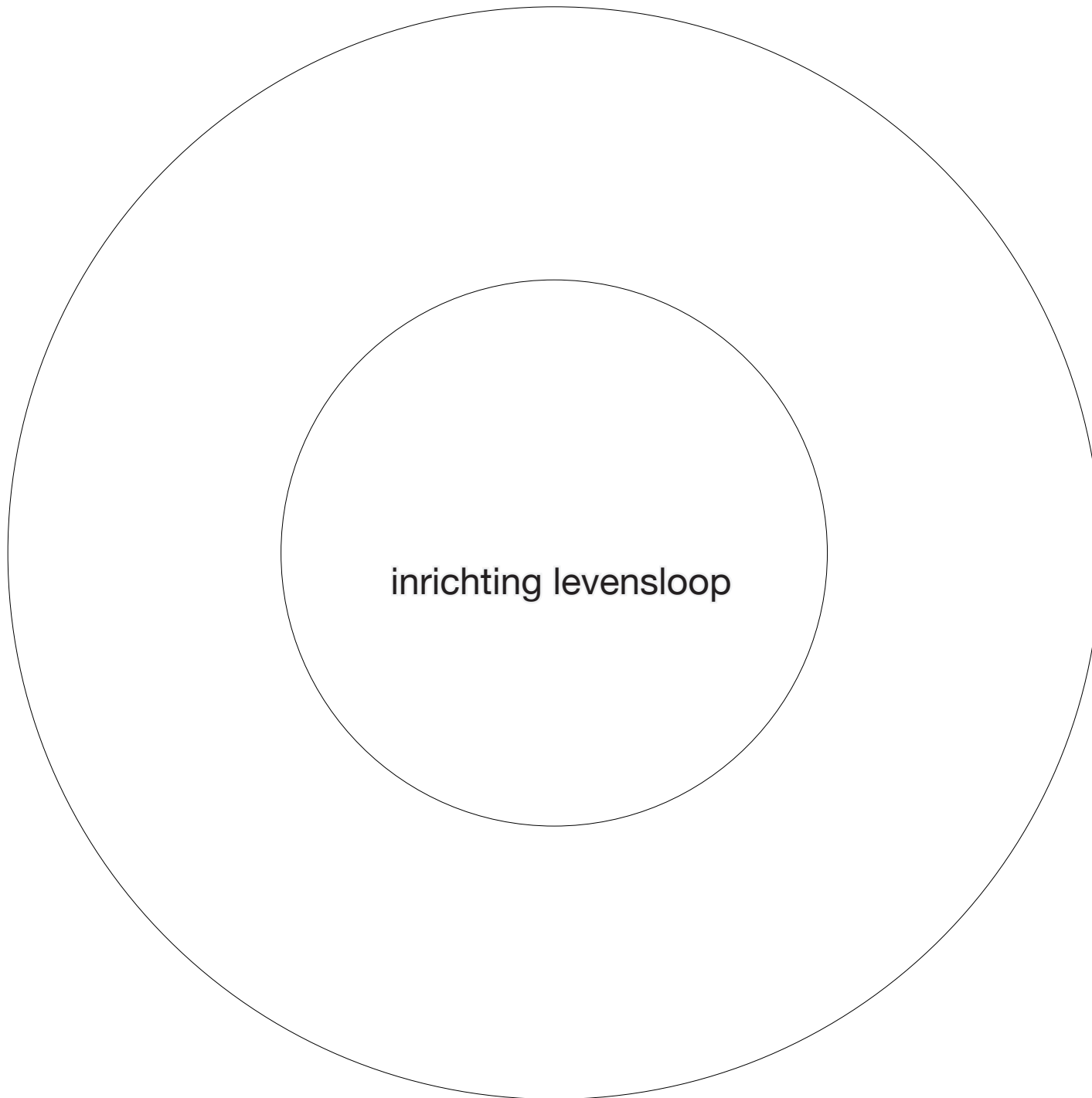

PET-flessen

Doorschijnend

<https://nicolandesa.wordpress.com/2013/03/19/flessen/>

Zitbank

Periode van dakloosheid

Artikel DoucheFLUX Magazine, n°19

Kunstplant klimop

Periode van harddrugs

<http://www.anibis.ch/de/handwerk-~-garten-gartendekorationen-gartenstecker--1301/künstlicher-efeu-grün-90-cm-2-stück--16145214.aspx>

Locker

Periode gevangenis

<http://www.firmazoethout.com/3deurs-vintage-lockerkast/>

Kunstplant klimop

Periode van harddrugs

<http://www.anibis.ch/de/handwerk-~-garten-gartendekorationen-gartenstecker--1301/künstlicher-efeu-grün-90-cm-2-stück--16145214.aspx>

Medicijnkast

Periode van operatie en ontwenningskuur

Damien Hurst, Medicijnkastje 'Problems'

Eénpersoonsbed

Periode van transitvereniging

<http://www.rooshoffmann.nl/works/>

Bureau

Periode van schulden uit het verleden

<http://www.koopjeskrant.be/antiek-kunst/meubelen/bureau/>

Emmer als toilet

Periode van slechte huisvesting

[https://www.pinterest.com/
pin/361343570083687528/](https://www.pinterest.com/pin/361343570083687528/)

Stapelbed

Periode van gedeeld appartement

<https://www.alibaba.com/showroom/steel-double-bed.html>

Waterfontein

Periode van alcoholisme

Eigen beeld

Tafel

Periode van gezin en echtscheiding

<https://www.2dehands.be/tuin/tuinmeubelen-accessoires/tuinstoelen/oude-klapstoelen-tafel-336903460.html>

Stoelen

Periode van gezin en echtscheiding

<http://www.eoszine.nl/418015/Gastblog.html?articleid=908526>

Eigen beeld

<https://www.2dehands.be/tuin/tuinmeubelen-accessoires/tuinstoelen/oude-klapstoelen-tafel-336903460.html>

http://www.gva.be/cnt/dmf20170209_02722832/afgedankte-stoel-op-straat-verboden-in-antwerpen-geen-probleem-in-turnhout

<https://fr.dreamstime.com/image-stock-bac-de-fleur-de-trottoir-image26077921>

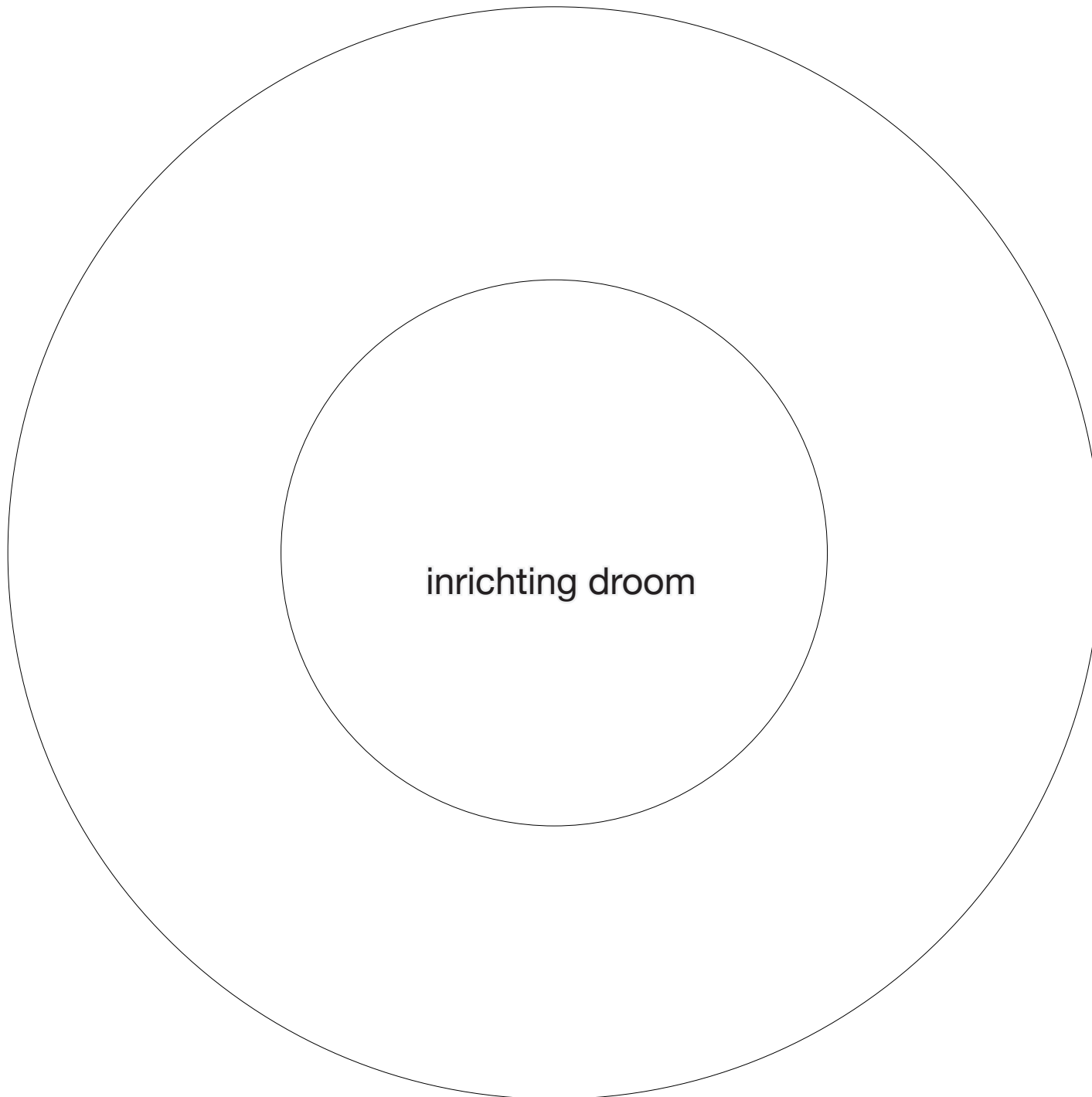
Lantaarns

Lichtbron

https://whitegreysmemories.blogspot.be/2012_04_01_archive.html

Bad

Eigenwaarde, zelfrespect

https://twitter.com/elektraaaaaaa/with_replies

Kachel

Warmte

[http://www.koopjeskrant.be/zoeker/antiek-kunst/685852/oude-kachel-februx-te-koop-\(duveltje\)/](http://www.koopjeskrant.be/zoeker/antiek-kunst/685852/oude-kachel-februx-te-koop-(duveltje)/)

Ladder

Boomhut

<https://www.marktplaats.nl/a/doe-het-zelf-en-verbouw/ladders-en-trappen/m1143366010-oude-houten-ladder-brocante-rek-winkelrek-schilderstrap-335.html?c=8c285449651fa109c354bbabe740c1b&previousPage=lr&pos=35>

Tafel

Periode van gezin en echtscheiding

<https://www.2dehands.be/tuin/tuinmeubelen-accessoires/tuinstoelen/oude-klapstoelen-tafel-336903460.html>

Stoelen

Periode van gezin en echtscheiding

<http://www.eoszine.nl/418015/Gastblog.html?articleid=908526>

Eigen beeld

<https://www.2dehands.be/tuin/tuinmeubelen-accessoires/tuinstoelen/oude-klapstoelen-tafel-336903460.html>

http://www.gva.be/cnt/dmf20170209_02722832/afgedankte-stoel-op-sstraat-verboden-in-antwerpen-geen-probleem-in-turnhout

<https://fr.dreamstime.com/image-stock-bac-de-fleur-de-trottoir-image26077921>

Ligstoel

Natuur

<https://www.marktplaats.nl/a/tuin-en-terras/tuinmeubelen/m1157909930-oude-ligstoel.html?c=efb2ef4dc323389c4f92ed10afa33e3a&previousPage=lr&pos=15>

Parasol

Natuur

<http://www.alamy.com/stock-photo-phuket-thailand-colourful-umbrellas-shade-beach-goers-sitting-in-rented-102345428.html>

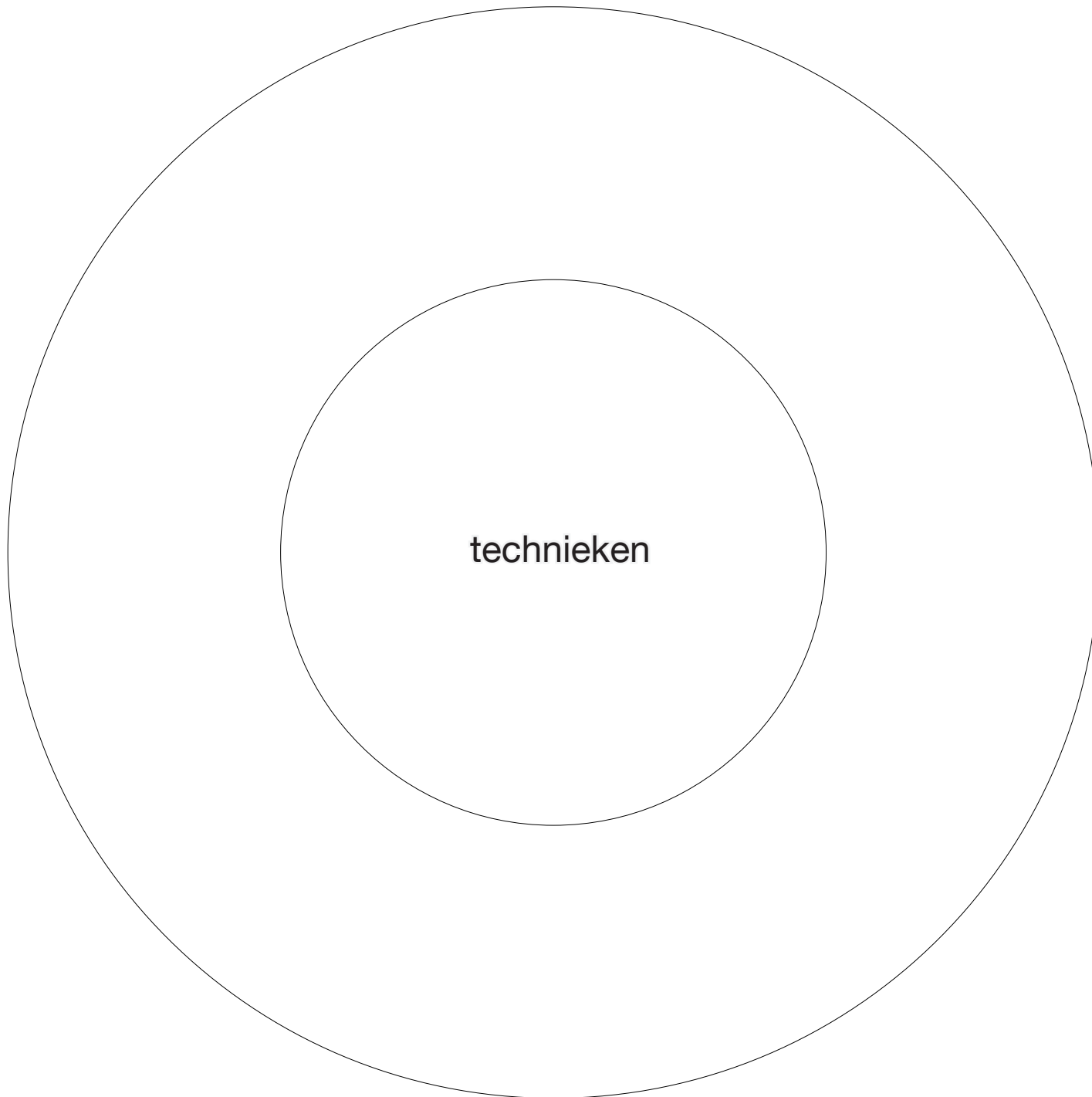

Bijzettafel

Natuur

<https://www.marktplaats.nl/a/antiek-en-kunst/curiosa-en-brocante/m1130416880-etalagemateriaal-oude-vintage-etalage-winkeldecoratie-kiste.html?c=8c285449651fa109c354bbabe740c1b&previousPage=lr&pos=32>

Regenton

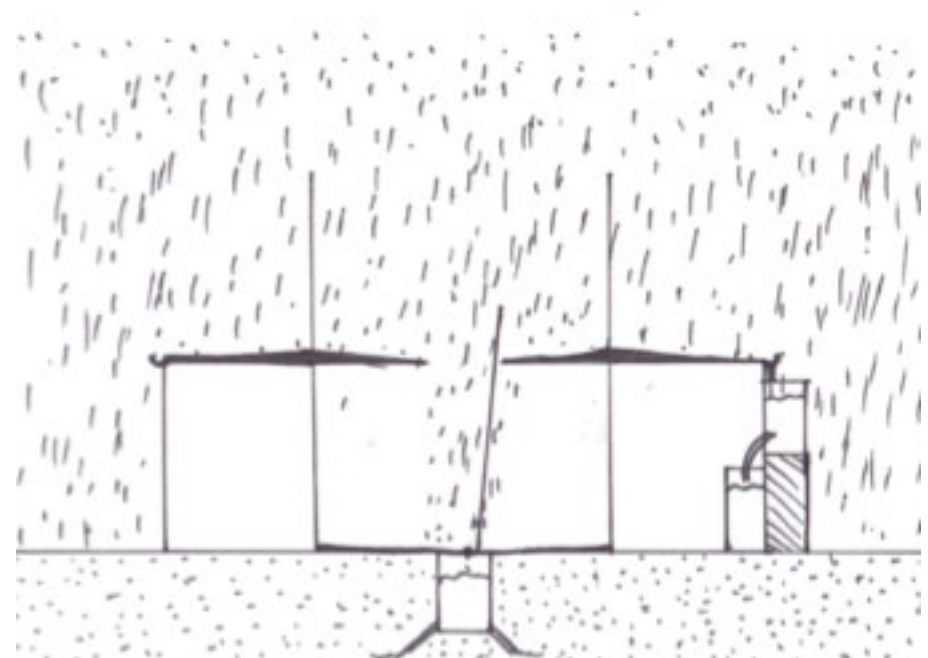
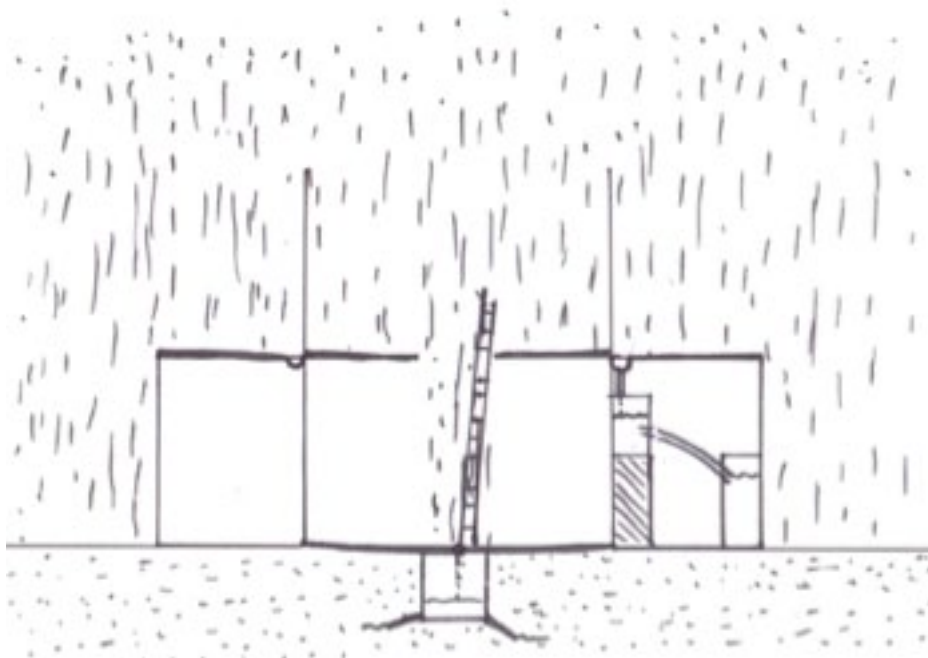
Regenwater opvangen

<http://ikgabouwen.knack.be/bouwen-renovatie/ruwbouw/regenwater-gratis-en-praktisch/article-normal-438595.html>

Regengoten – en tonnen

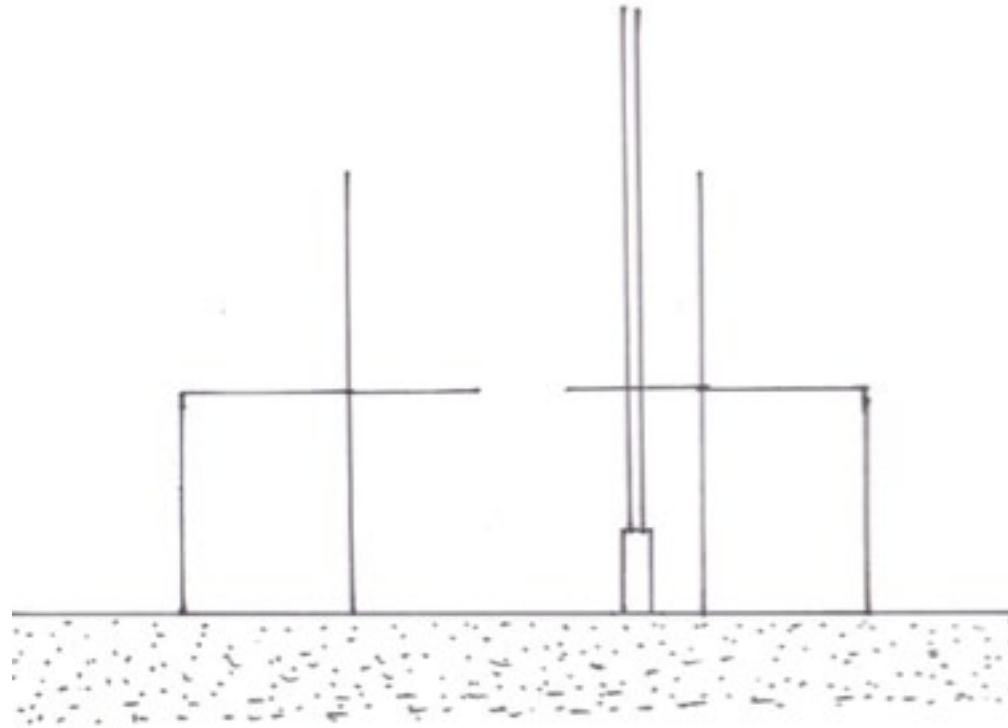
Regenwater opvangen

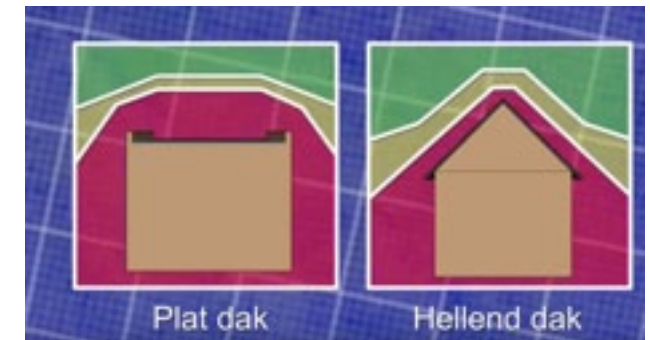
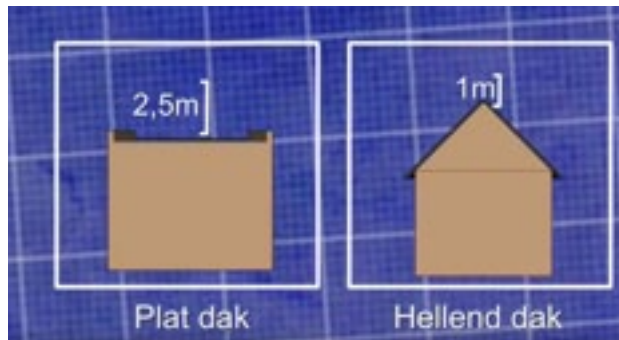
Eigen beelden

Kachel

Plaatsing

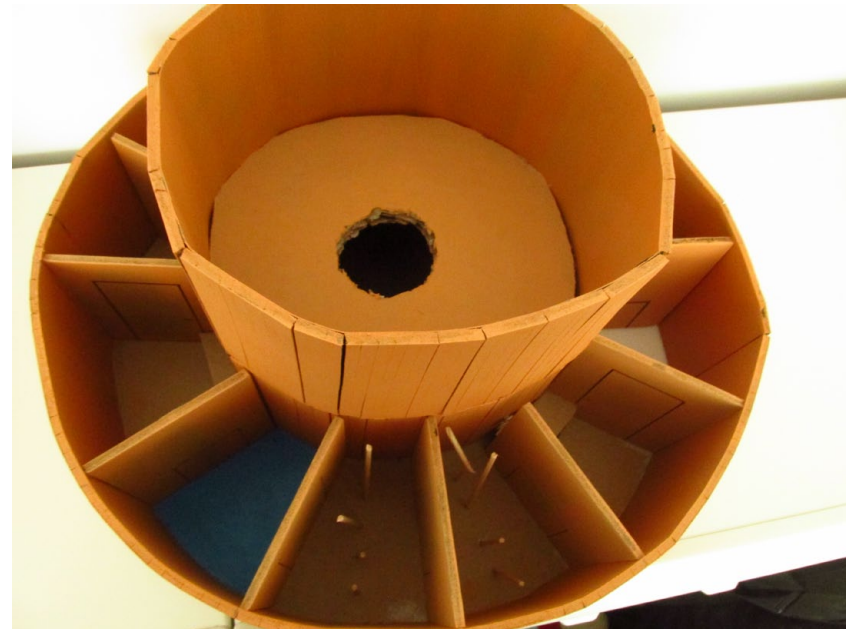
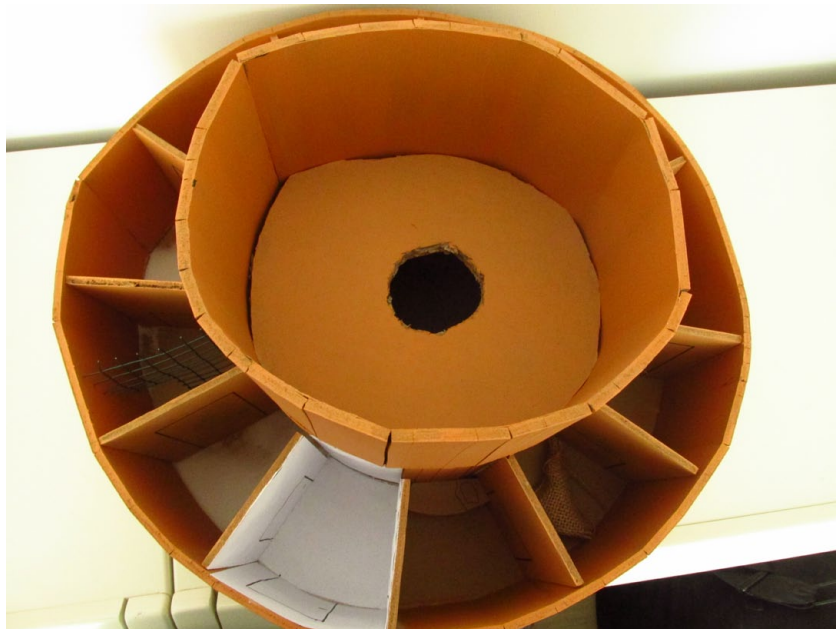
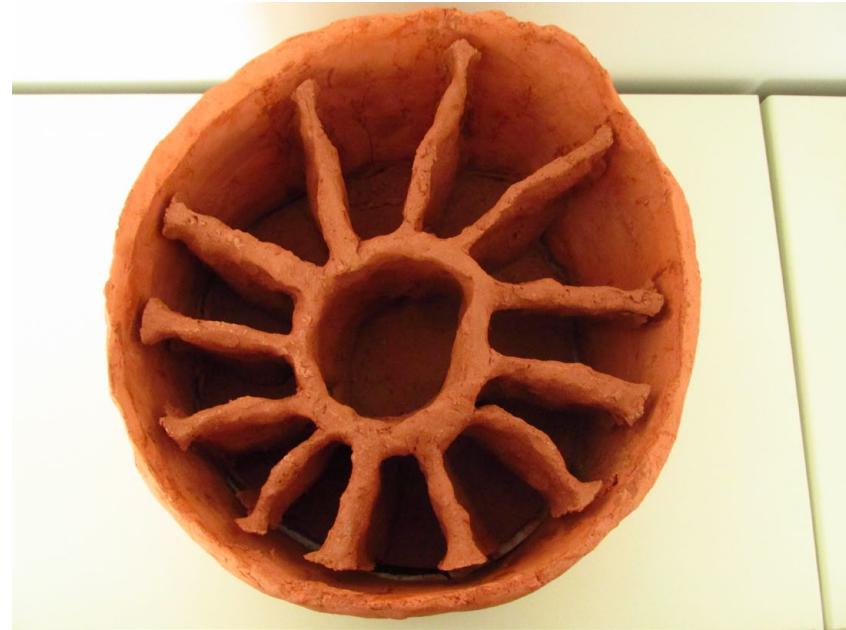
Eigen beeld

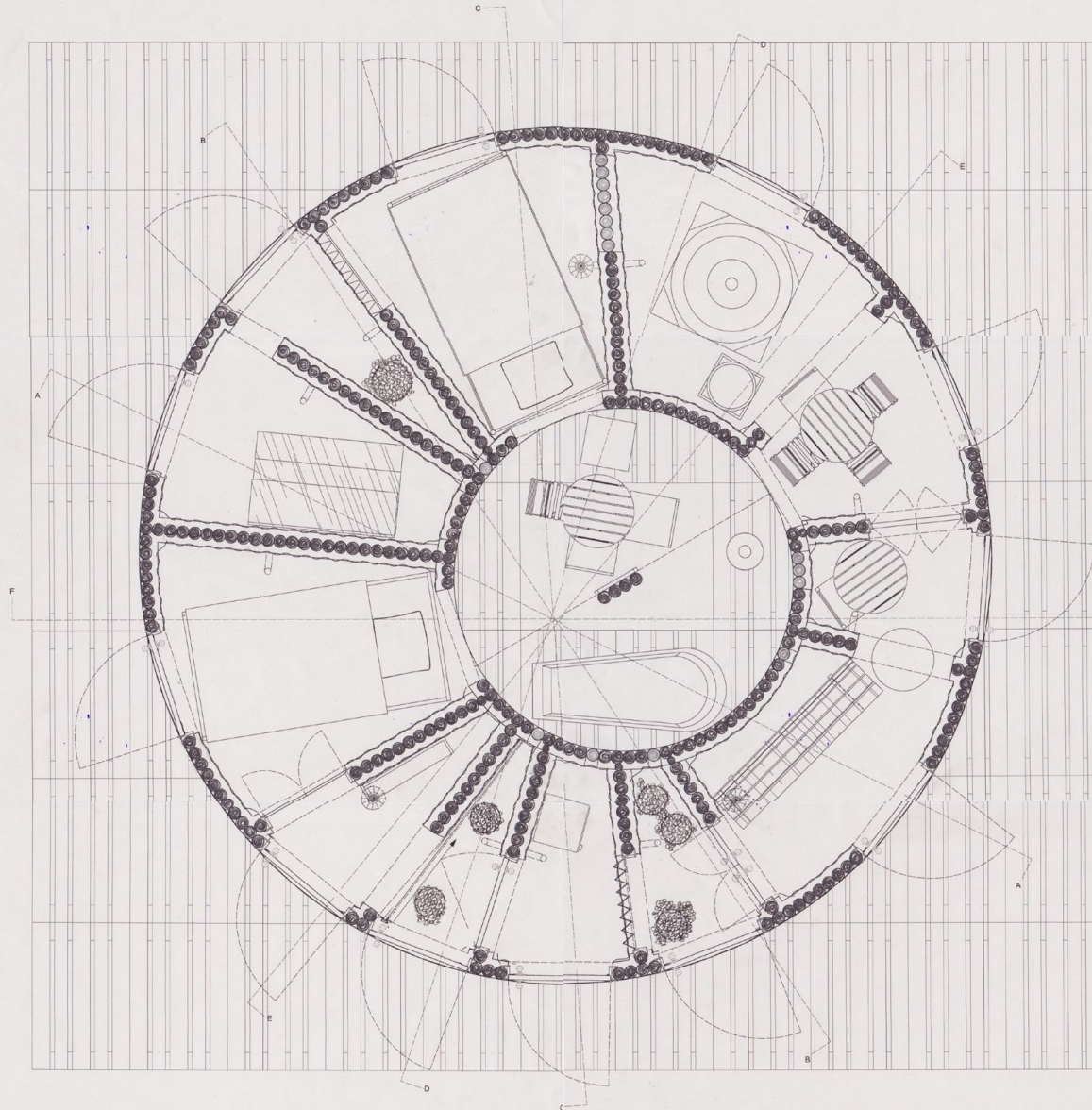
https://www.youtube.com/watch?v=1_PQnUZgL28

https://www.youtube.com/watch?v=1_PQnUZgL28

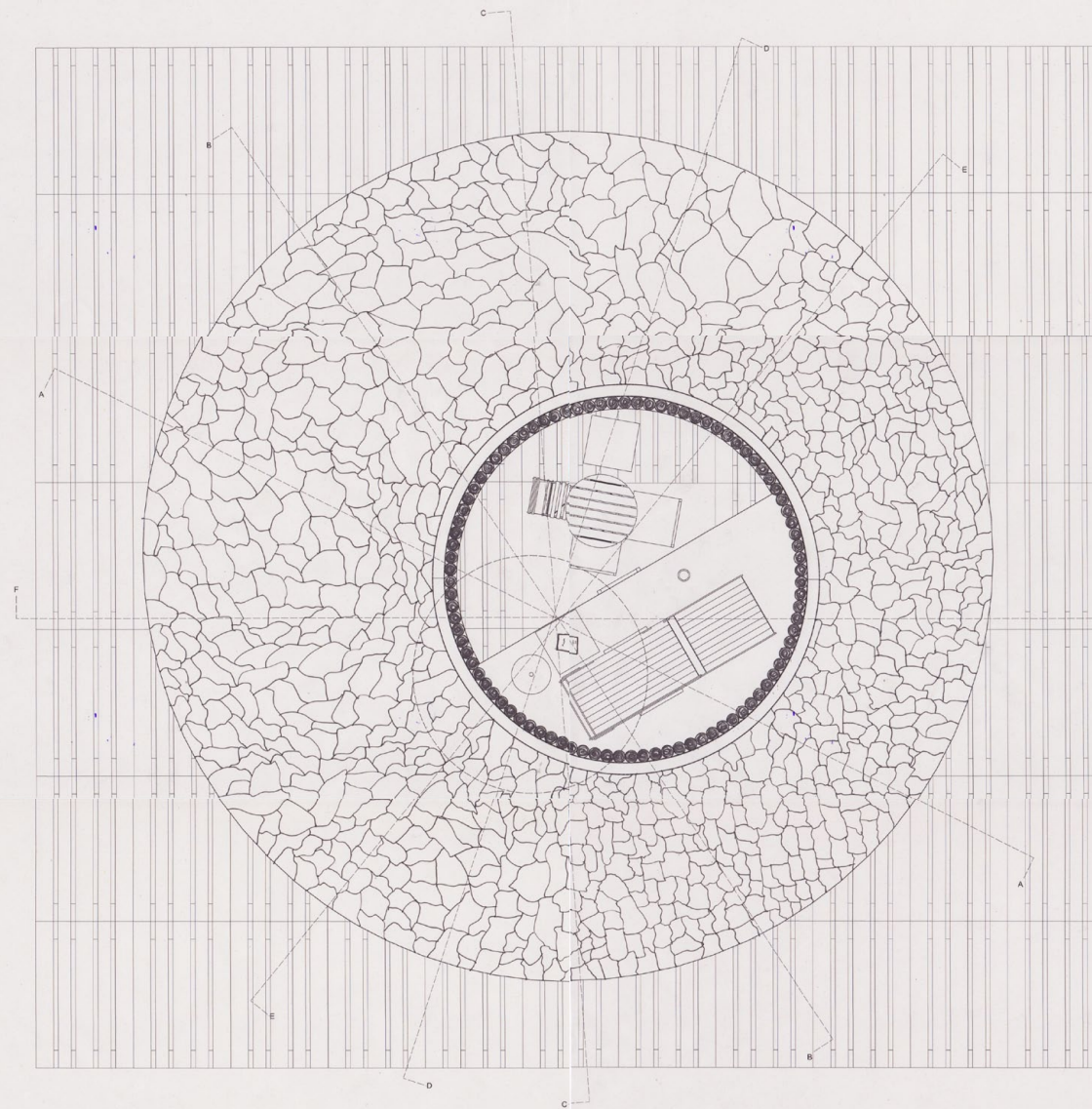

Plan gelijkvloers

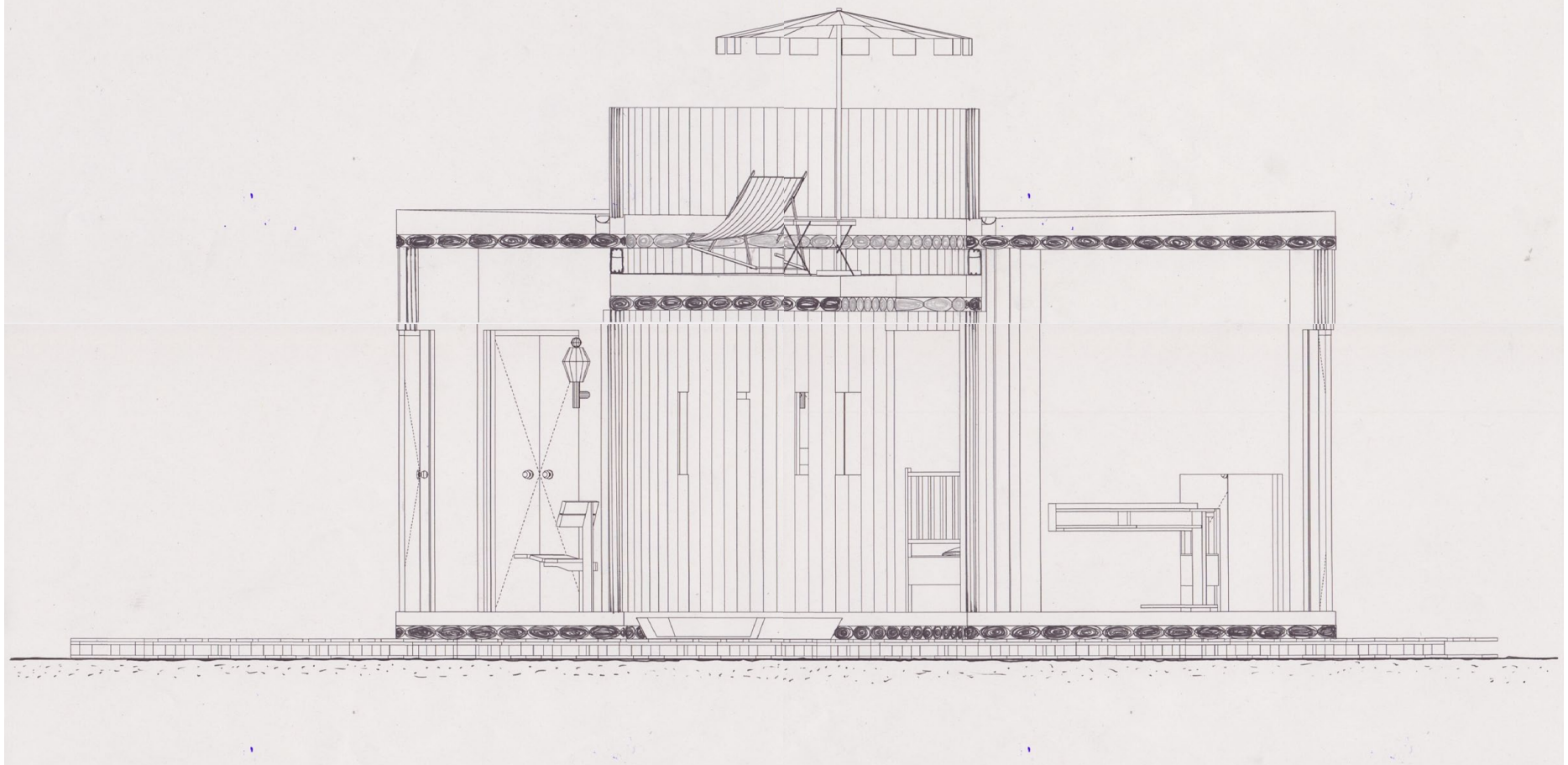

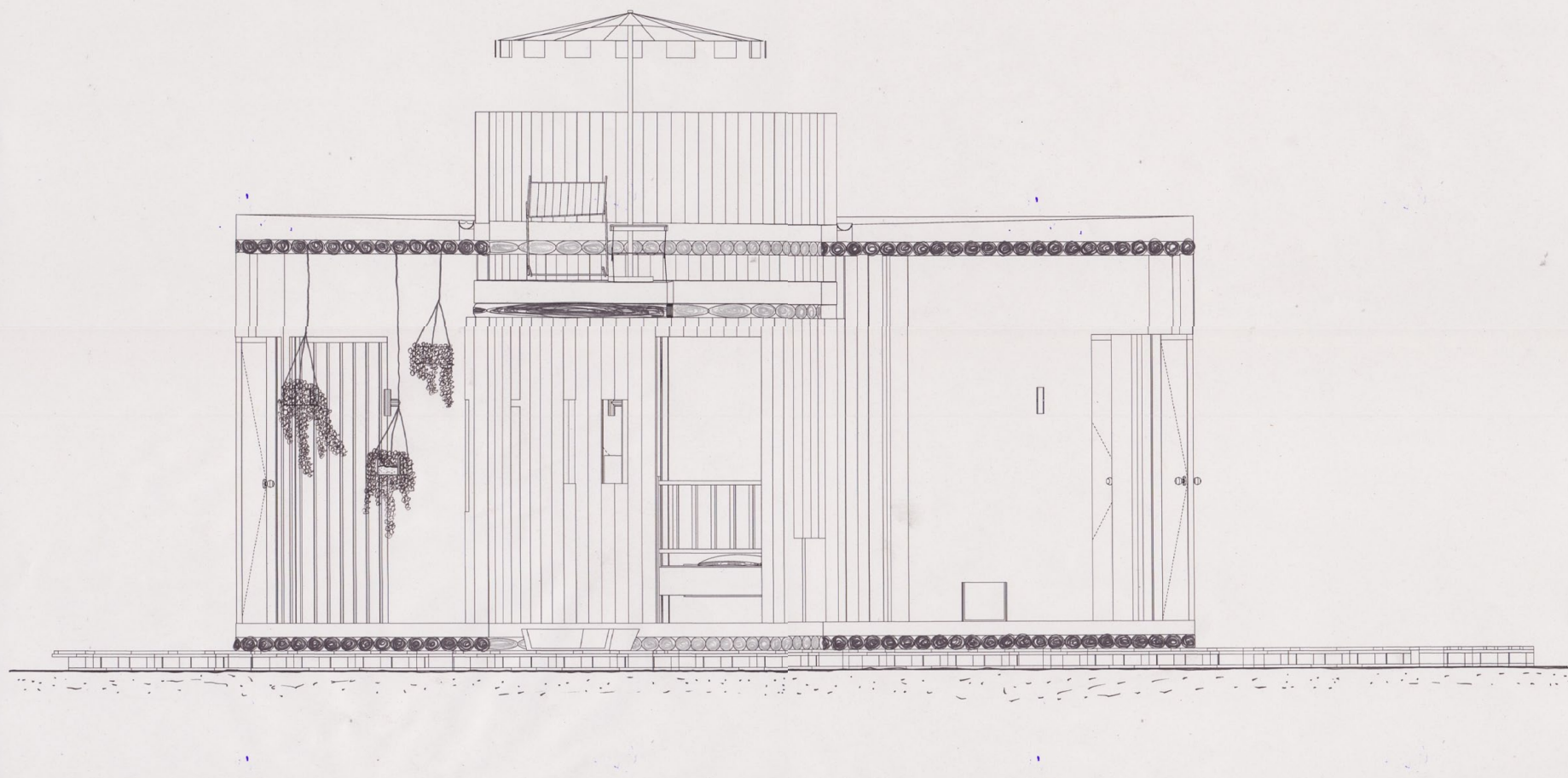
Plan eerste verdiep

Snede AA

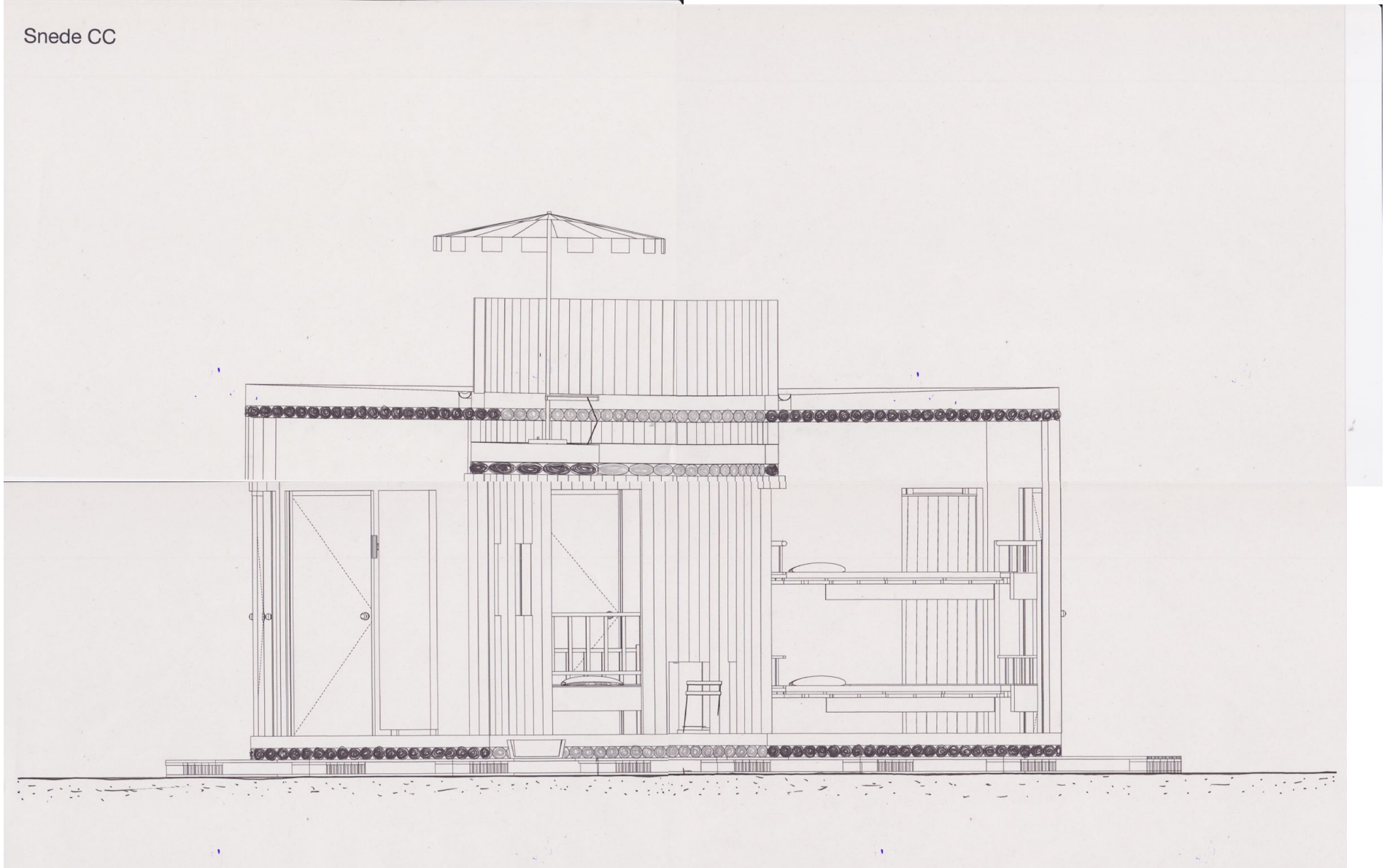

Snede BB

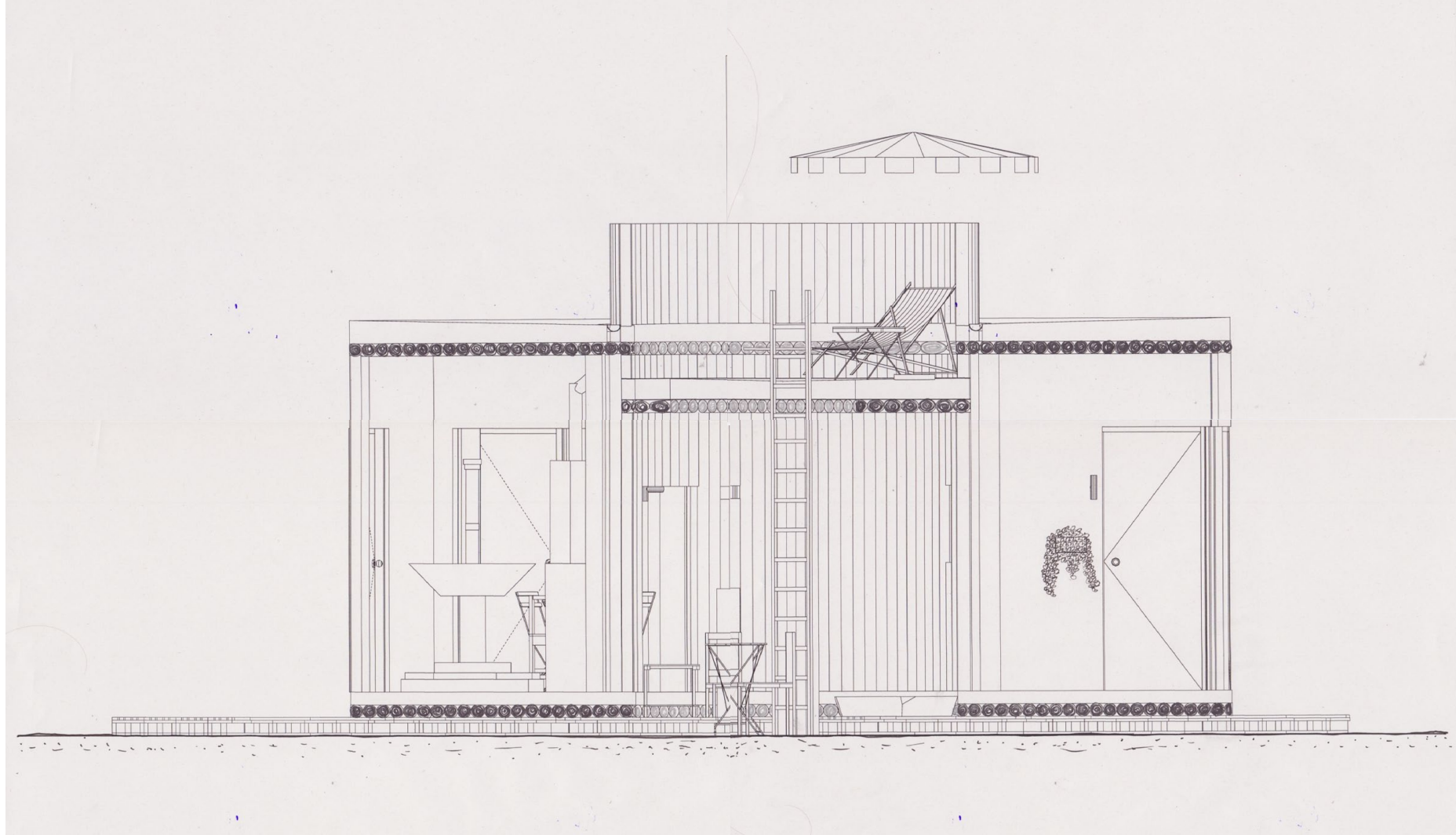

Snede CC

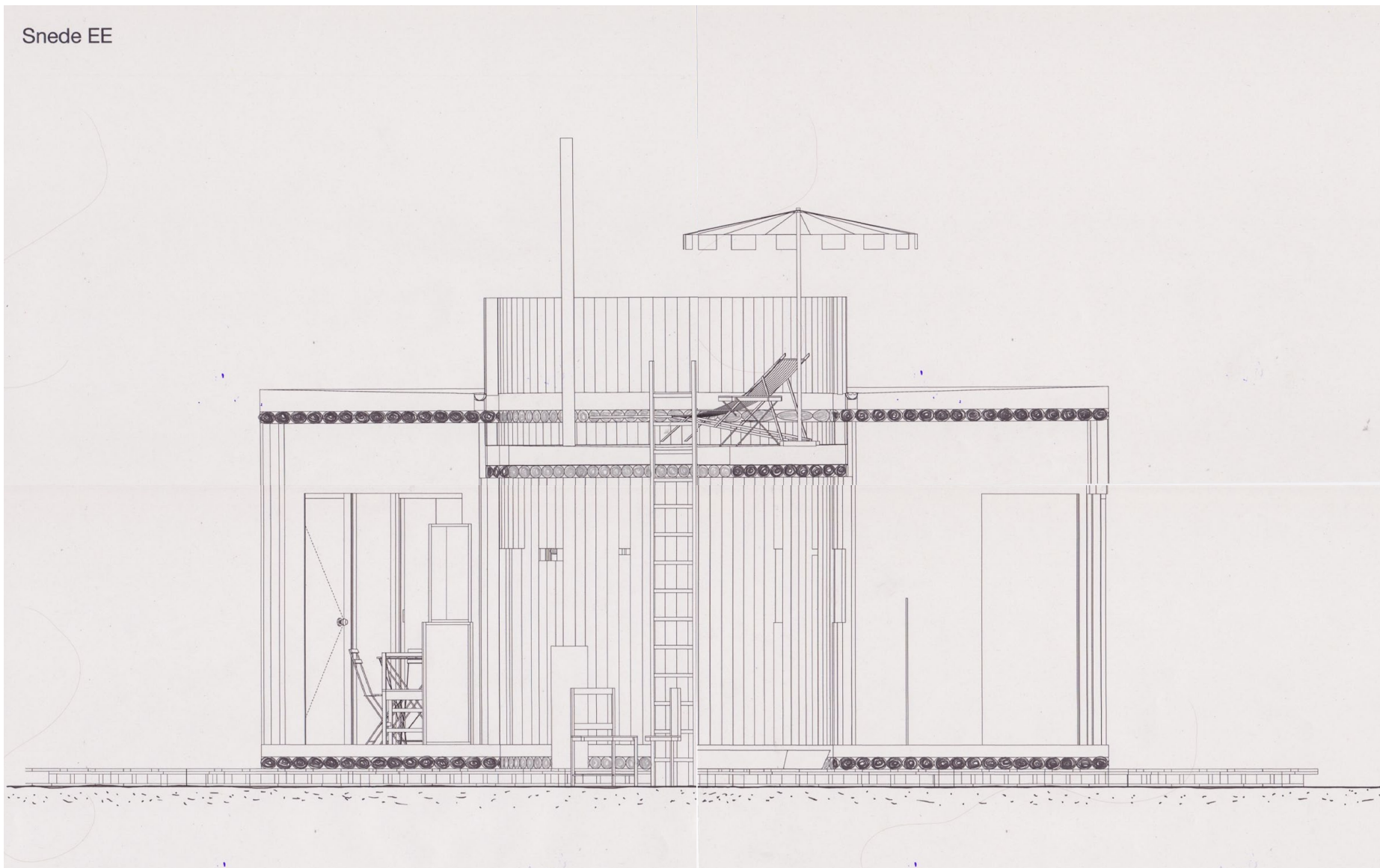

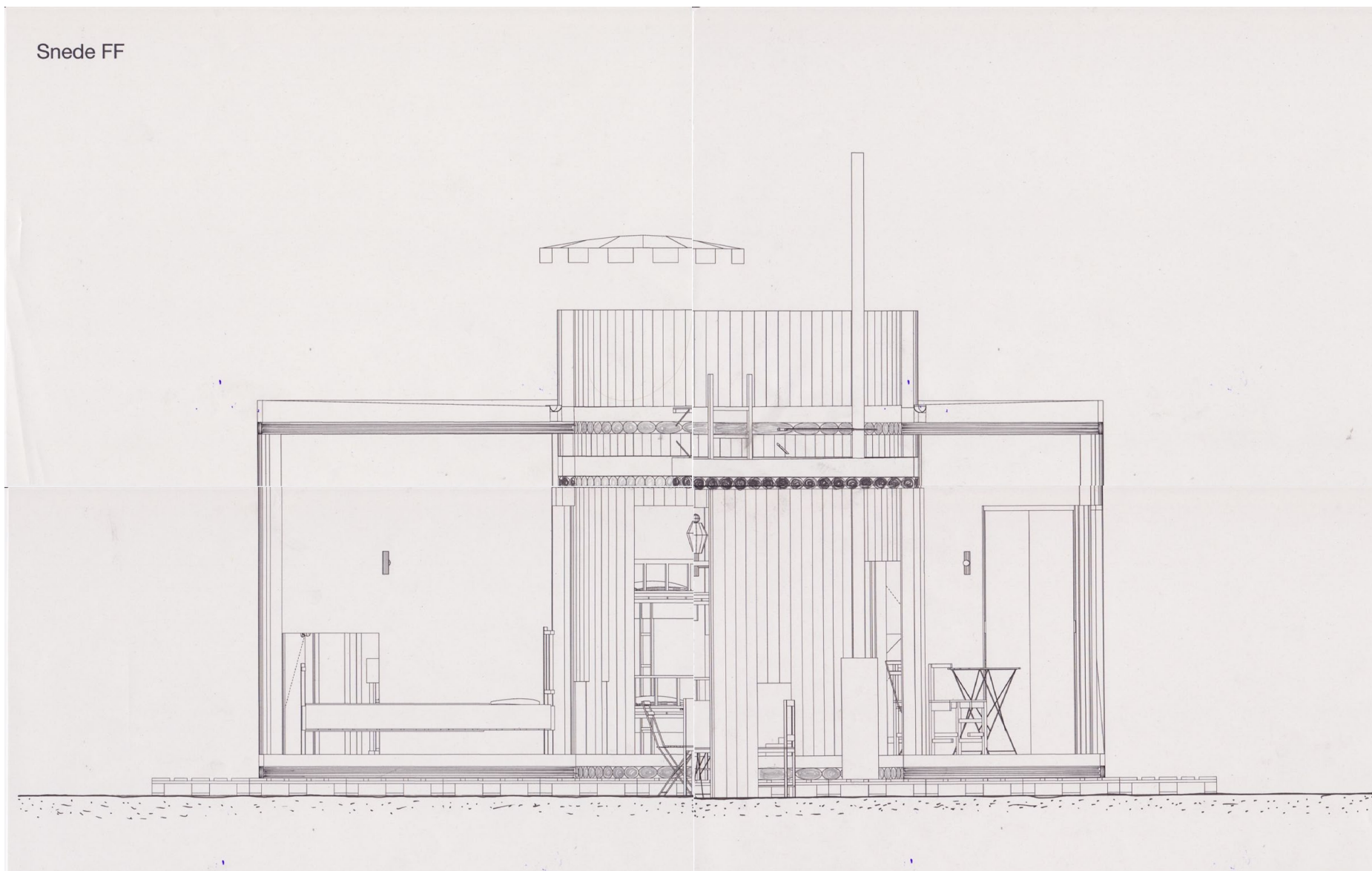
Snede DD

Snede EE

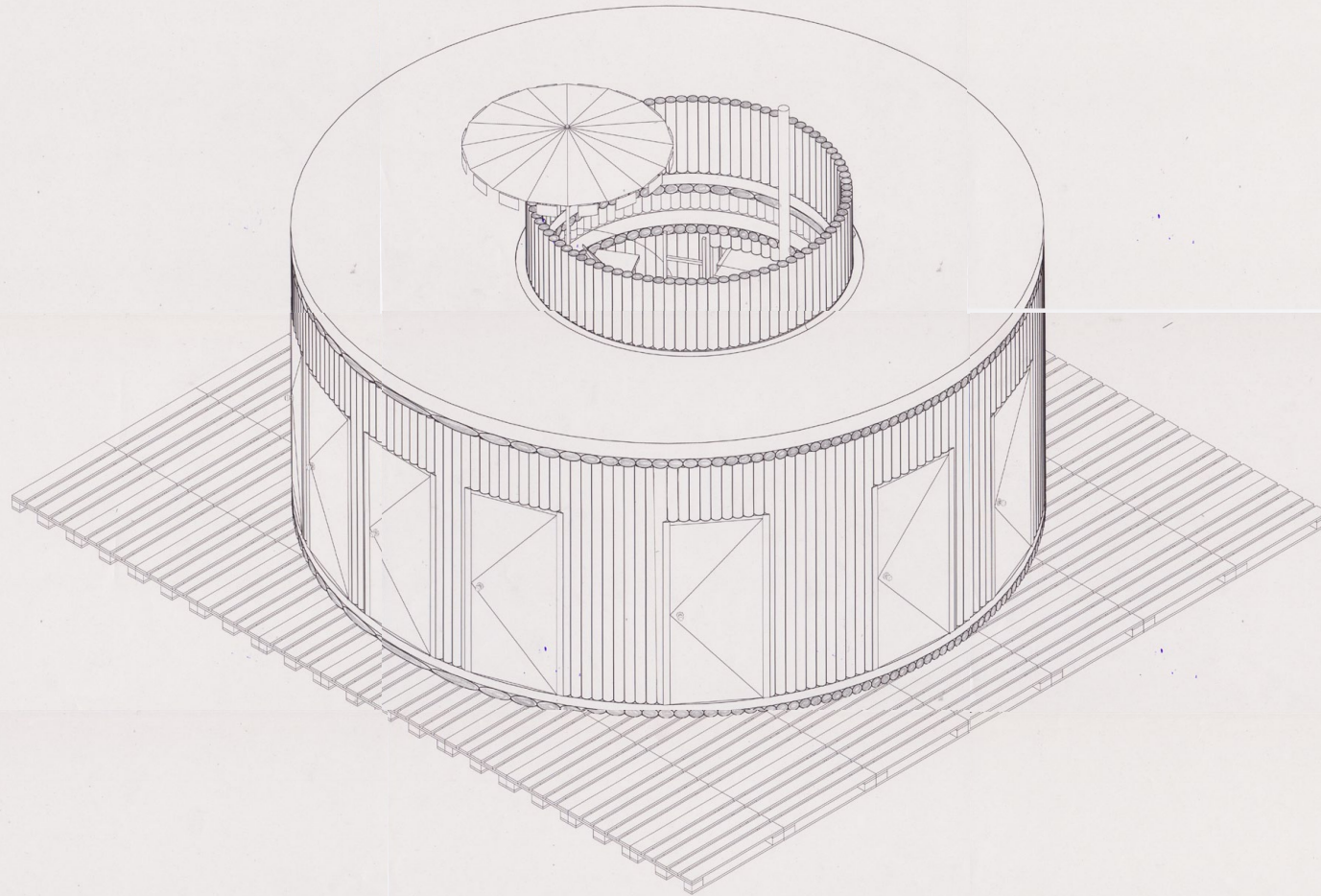

Snede FF

Isometrie

Bibliografie

Boeken:

WELLS, H.G., De onzichtbare man (Amsterdam: Pantheon, 2015)

DE PRIL, Lieven, Brood én rozen voor iedereen (Antwerpen: Halewijn, 2016)

VERSTEEG, Wytstke, Dit is geen dakloze, (Rotterdam: Lemniscaat, 2008)

BECKETT, Samuel, Wachten op Godot (Amsterdam: De Bezige Bij, 2006)

HAVERMANS, Anne-Mie; HEMMERECHE, Kristien; CUYVERS, Wim; HERMAN, Frank; JACOBS, Marc; LANOYE, Tom; VERPOEST, Luc; ROBERT, Jan, Schoonselhof nu! Een eigentijdse visie op de Antwerpse necropool (Antwerpen: Erfgoedcel Antwerpen, 2006)

TANIZAKI, Jun'ichiro, In Praise of Shadows (Sedgwick: Leete's Island Books, 1977)

CUYVERS, Wim, Tekst over tekst (Den Haag: Stroom Den Haag, 2005)

BAN, Shigeru; Keio University SFC, Voluntary Architect's Network (Tokyo: INAX Publishing, 2010)

MIYAKE, Riichi; LUNA, Ian; GOULD, Lauren A., Shigeru Ban Paper in Architecture (New York: Rizzoli International Publications Inc., 2009)

BUXANT, Coralie, BROSIUS, Charlotte, LELUBRE, Marjorie, LIAGRE, Romain, LO SARDO, Sebastien, Ga voor Housing First! : Handboek met aanbevelingen voor instituties (Uitgeverij onbekend)

Onderzoeken en verslagen:

'Jaarverslag 2014', La Strada, maart 2015

'Jaarverslag 2015', La Strada, maart 2016

'Vrouwen op straat, in de noodopvang, en de Brusselse onthaalhuizen', La Strada, najaar 2014

'Dak-en thuisloosheid in Vlaanderen: pistes voor een meer woongericht beleid', Vlaamse Woonraad, 24 maart 2016

'Activiteitenverslag 2015', DoucheFLUX, datum onbekend

Artikels:

De échte noden van de 262 daklozen van Brussel', De Morgen, 10 februari 2009

'Anti-daklozen hekken veroorzaken ophef in Frankrijk: 'Guantanamo? Nee, Angoulême', Knack, 26 december 2014

'Delhaize plaatst schuine vensterbank om daklozen te verjagen', Knack, 22 april 2015

VRANKEN, Inge, 'DoucheFLUX: Je ook 'mens' voelen as dakloze', Service design binnen sociaal project, datum onbekend

Films:

Into the Wild

Shrek

Les deux amants

Muzikale bronnen:

Claudio Capéo – Un Homme Debout

Mondelinge informatiebronnen en veldwerk:

Bezoek Biennale Venetië

Interview met Laurent d'Ursel van daklozenorganisatie DoucheFLUX

Observaties en gesprekken met daklozen op straat in Brussel

Interview met Tina Martens, kabinet Pascal Smet Brussel

Daklozentelling La strada, gesprekken met hulpverleners en deelname aan telling zelf

Gesprek met Laurent Van Hoorebeke, La Strada

Gesprekken met Patrice, ex-dakloze

Gesprekken met Christophe en David, daklozen

